

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΤΥΠΩΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ, ΙΕΡΑ, ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
1928

Ε.Υ.Δ. της Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΜΙΚΡΑ ΣΥΜΒΟΛΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ-ΠΡΕΒΕΖΑ

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ ΦΟΥΡΙΚΗ

Ἐν τῇ πρό τιμος ὑφ' ἡμῶν δημοσιευθείσῃ μικρᾷ περὶ Πρεβέζης μελέτῃ¹ παρατηρήθη ὅτι ἡμέτεροι καὶ ξένοι ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης ἀνευδοιάστως ἐσχέτισαν τὴν Πρέβεζαν μετὰ τῆς Νικοπόλεως, ἣν ἐκ πλάνης ὠνόμασαν καὶ *Παλαιοπρέβεζαν*, ὥσει ἐπὶ τοῦ χώρου, ὃν αὕτη κατεῖχε, συνωκίσθη ποτὲ παλαιότερα τὶς Πρέβεζα, ἥς οἱ κάτοικοι βραδύτερον μετώκησαν δῆθεν εἰς τὴν νῦν².

Ἐν τῇ αὐτῇ δ' ὡς ἄνω μελέτῃ παρατηρήσαμεν προσέτι, ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε περὶ τῆς Νικοπόλεως καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς ἐπ' ἐσχάτων εἰρημένα εἶναι ἐν πολλοῖς ἀπλαῖ εἰκασίαι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπαναλαμβάνόμεναι³.

Πρὸς ἄρσιν λοιπὸν τῶν εἰκασιῶν καὶ σαφεστέραν συσχέτισιν τῆς ἱστορίας τῶν δύο τούτων πόλεων ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα πᾶν ὅ,τι ἡμεῖς διὰ τῆς περὶ τὴν Πρέβεζαν ἐρεῦνης ἐδιδάχθημεν μέχρι τοῦδε καὶ περὶ τῶν τυχῶν τῆς Νικοπόλεως, ἥς αἱ τελευταῖαι ἡμέραι φαίνεται ὅτι, τῆς γεωγραφικῆς θέσεως συντελούσης, μοιραίως συνεδέθησαν μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς νοτιώτερον ταύτης καὶ εἰς ἀπόστασιν δώδεκα ἀπ' αὐτῆς χιλιομέτρων δημιουργηθείσης *Πρεβέζης*.

Πόσον δυσχερῆς, ἐπίπονος καὶ δυσπαρακολούθητος εἶναι ἡ ἔρευνα εἰδικῶν ἱστορικῶν ζητημάτων ἀναγομένων εἰς τὴν ρωμαϊκὴν καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ταύτη μεσαιωνικὴν καθόλου περίοδον εἶναι εἰς πάντας τοὺς περὶ ταύτην ἀσχολουμένους γνωστόν, ὥστε περιττεύει πᾶς λόγος ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως τῶν δυσχερειῶν. Ἐπίσης εἶναι γνωστὰ τὰ δυσγεφύρωτα

¹) Βλ. Ἐπετηρίδα ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν, Ἀθήναι, 1924, Α', 274 κ.ε.

²) Ἐνθ. ἄνωτ. σ. 276. Ἀσφαλῶς τὸ ὄνομα ἀπεδόθη εἰς τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως ἀπλῶς λόγῳ τῆς γειννιάσεως αὐτῶν πρὸς τὴν Πρέβεζαν.

³) Ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 298, ὑπ. 2.

ἢ μᾶλλον ἀγεφύρωτα ἱστορικά χάσματα, τὰ χαίνοντα πρὸ τοῦ ἐρευνητοῦ τοῦ βαδίζοντος διὰ τοῦ σκοτεινοῦ Μεσαίωonos.

Δὲν πρέπει συνεπῶς νὰ ξενίζηται τις μανθάνων ὅτι διὰ τῶν κατωτέρω δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐμφανίσωμεν εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ παράσχωμεν σημειώματα, ἅτινα σὺν τῷ χρόνῳ ὑπ' ἄλλων καὶ ἄλλων πλουτιζόμενα θὰ δυνηθῶσι νὰ βοηθήσωσιν ἐκεῖνον, ὅστις θ' ἀποτολήσῃ τὴν συγγραφὴν συνθετωτέρων ἱστορικῶν μελετῶν σχετικῶν πρὸς τὰς πόλεις ταύτας καὶ τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου.

Ἐν τέλει δ' ἐπιθυμοῦμεν ζωηρῶς νὰ τονίσωμεν, ὅτι εἰς τὰ κατωτέρω σημειώματα δὲν ἀποδίδομεν οὐδεμίαν ἄλλην ἰδιαιτέραν ἀξίαν, πλὴν τῆς ἐκ τῆς, κατὰ τὸ δυνατόν, συστηματικῆς χρησιμοποίησεως τῶν πηγῶν καὶ τῶν βοηθημάτων προκυπτούσης.

Α' ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ

Ἡ σημασία τῆς παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίας, τῆς συγκροτηθείσης κατὰ τὴν 2αν Σεπτεμβρίου 31 π. Χ. ¹ μεταξὺ τῶν στόλων τῶν δύο τῆς Ρώμης συναρχόντων, Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ, τοῦ μετέπειτα αὐτοκράτορος Αὐγούστου, εἶναι μεγίστη οὐ μόνον διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ διὰ τοῦ Καίσαρος τεραστίαν αὐξήσιν λαβόντος ρωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐφεξῆς ρύθμισιν τῶν τυχῶν τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐφ' ἧς, ἀπὸ τῆς ἐν Λευκοπέτρα μάχης (147 π. Χ.), μεθ' ἣν ἡ ἠττηθεῖσα Ἑλλὰς ἔγινε ρωμαϊκὴ ἐπαρχία φερομένη ἕκτοτε ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα ², οὐδεμίαν ἄλλην οὐσιώδους κατακτητικῆς πρᾶξις εἶχεν ἀσκηθῆ, πλὴν τῆς δηώσεως καὶ τῆς ἐπιβολῆς φόρων ³.

Μετὰ τὴν παρὰ τὸ Ἄκτιον ὁμοῦς ναυμαχίαν ἤρξατο ἡ ἀσκησις πράξεων, δι' ὧν σαφῶς κατεδηλοῦτο ὅτι ἡ Ρώμη ἐπεθύμει νὰ μεταχειρισθῆ ἐφεξῆς τὴν Ἀχαΐαν ὡς ἔδαφος οὐδόλως διάφορον τοῦ Ἰταλικοῦ. Πρὸς τοῦτο δ' ἤρξατο, δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ὀκταβιανοῦ, συνεχίζοντος τὸ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐγκαινισθὲν σύστημα, τῆς εἰς αὐτὴν συστηματικῆς μετοικῆσεως Ρωμαίων πολιτῶν καὶ δὴ παλαιμάχων, οἵτινες ἕνεκα τῶν μακρῶν πολέμων καὶ δὴ τῶν ἐμφυλίων (49—31 π. Χ.) εἶχον, δικαίως ἴσως, τόσον

¹) Δίων. Κασσ. Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας 51, 1, 1 «τοιαύτη τις ἡ ναυμαχία αὐτῶν τῆ δευτέρᾳ τοῦ Σεπτεμβρίου ἐγένετο. τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἶπον, οὐδὲ γὰρ εἰωθα αὐτὸ ποιεῖν, ἀλλ' ὅτι τότε πρῶτον ὁ Καίσαρ τὸ κράτος πᾶν μόνος ἔσχεν, ὥστε καὶ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ἐτῶν ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἀκριβοῦσθαι».

²) Περὶ τῆς Ἀχαΐας, ὡς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, βλέπε ὅσα ἀναφέρει ὁ G. Hertzberg ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, μετάφρασις Π. Καρολίδου, Ἀθῆναι, 1902, τόμ. Α, σελ. 627 κ. ἑ.

³) Πρβλ. G. Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ. ἀνωτ. Α' σ. 607 κ. ἑ.

θρασυνθῆ, ὥστε νὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν ν' ἀδιαφορήσῃ ἄνευ μεγίστου ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς ἡσυχίας τοῦ κράτους κινδύνου.

Βλέπομεν ὅθεν αὐτὸν μετὰ τὴν παρὰ τὸ Ἄκτιον νίκην ἐπιλαμβανόμενον τῆς διευθετήσεως τῶν ἀναγκῶν τῶν παλαιμάχων, εἰς οὓς διένειμεν οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ γαίας¹.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ Ἰταλικάι γαῖαι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαρκέσωσι πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀξιώσεων ὄλων τῶν παλαιμάχων, πρὸς δὲ καὶ τῶν Ρωμαίων πολιτῶν, οἷτινες κατὰ τὰ ταραχώδη ἔτη 43—42 π. Χρ. εἶχον ἀπολέσει οἰκίαις καὶ ἀγρούς, ὁ Ὀκταβιανὸς ἀνεζήτησε τοιαύτας εἰς τὴν ἑγγὺς Ἀχαΐαν, ἣν εἶχε παιδιόθεν, ἀλλὰ καὶ πρὸ μικροῦ, αὐτὸς οὗτος ἐκ τοῦ σύγγενου γνωρίσει².

Ἄφ' ἐνὸς λοιπὸν ἢ τῆς ἐξοικονομήσεως τῶν παλαιμάχων καὶ τῶν ἐκτεμόνων Ρωμαίων πολιτῶν ἀνάγκη, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ τῆς ἰδρύσεως στρατιωτικῶν ἀποικιῶν³ πρὸς εὐχερεστέραν ἐπιτήρησιν τῆς μετὰ πολλῶν καὶ λεινῶν ἀγώνων εἰς τὴν Ρώμην ὑπαχθείσης Ἀχαΐας, ὑπεχρέωσαν τὸν Ὀκταβιανὸν νὰ προβῆ εἰς τὴν παρὰ τὰς εἰσόδους τῶν δύο πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν προσβλεπόντων ἑλληνικῶν κόλπων, τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ, ἵδρυσιν δύο ἀποικιῶν, τῆς *Νικοπόλεως* καὶ τῶν *Πατρῶν* ὅν τὴν στρατηγικὴν σημασίαν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ παρίδῃ.

Χρόνος ἰδρύσεως.—Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τῆς ἰδρύσεως τῆς *Νικοπόλεως* δὲν ἔχομεν ρητὴν καὶ ἀσφαλῆ μαρτυρίαν⁴.

¹) Δίων. Κασσ. 51, 4, 2. 51, 4, 4 «καὶ αὐτῶν ὁ Καῖσαρ τοῖς μὲν ἄλλοις χρήματα ἔδωκε, τοῖς δὲ διὰ παντὸς αὐτῷ συστρατεύουσαι καὶ γῆν προσκατένειμε. τοὺς γὰρ δῆμους τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ τοὺς τὰ τοῦ Ἀντωνίου φρονήσαντας ἐξοικίσας τοῖς μὲν στρατιώταις τὰς τε πόλεις καὶ τὰ χωρία αὐτῶν ἐχαρίσατο. ἐκείνων δὲ δὴ τοῖς μὲν πλείοσι τὸ τε *Λυρράχιον* καὶ τοὺς *Φιλίππους* ἄλλα τε ἐποιεῖν ἀντέδωκε, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀργύριον ἀντὶ τῆς γῶρας τὸ μὲν ἐνειμε, τὸ δ' ὑπέσχετο».

²) Βλ. G. Fr. Hertzberg-Καρολίδου, ἐνθ. ἀνωτ. Α' σ. 611 κ. ἐ.—Πρβλ. Φραγκ. Βερτολίνη Σ. Λάμπρου, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι, 1893, τόμ. Β', σ. 46 κ. ἐ.

³) ¹) Στράβων 7,324 ἀναφέρει τὸ *Βουθρωϊόν*... ἐποίκους ἔχον Ρωμαίους...», ὁ δὲ Δίων Κάσσιος 51,44 προστίθησι τοὺς *Φιλίππους* καὶ τὸ *Λυρράχιον*. Ἀλλὰ καὶ ἡ *Κόρινθος*, ἡ *Κασσιόδωρος*, ἡ *Πελλα*, τὸ *Διον* καὶ ἡ *Βοῦλλις* ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Πρβλ. G. Hertzberg-Καρολίδου, ἐνθ. ἀνωτ. Α' σ. 620 κ. ὑποσ. 47. Ἐνθα εὐρίσκεται πρόχειρος καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁴) Ὁ G. Fr. Hertzberg-Καρολίδης, ἐνθ. ἀνωτ. Α' σ. 613 ὑπ. 26 ἀναγράφει ὅτι κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Κασσιόδωρου ἡ Νικόπολις ἐκτίσθη τὸ 724 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης, κ. ἐ. τὸ 30 π. Χρ. (πρβλ. Mommsen, ἐν *Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, τόμ. 8, 1871, σ. 626). Κατὰ δὲ τὸ *Ἐνδοβιανὸν χρονικόν* (ἐκδ. Aucher, τόμ. 2, 257) ἐκτίσθη κατὰ τὴν 18⁴ Ὀλυμπ. Τέλος κατὰ τὸν *Ἰερώνυμον* (παρὰ Roncall, I, 440) ἡ κτίσις τῆς Νικ. μετατίθεται εἰς τὴν 18⁷ Ὀλυμπ.—Βλ. καὶ Δ. Κάσσιον 51,1, Ἰώσηπον, Ἀρχαιολογ. Ἰουδαϊκ. I⁷, 5, 8. Tacit. Annales II, 63. V, 10, Pompon. Met. II, 3,10, Tabul. Peutinger. καὶ Ἰουστίνου Μιλησίου χρονιστορ. ἀποσπάσμ. βιβλ. E, 2 ἀρχ. (παρὰ C. Müller, Fr. hist. Gr. IV. σ. 146).

Και δεχόμεθα μὲν ὡς βέβαιον, διότι εἶναι ὀρθόν, καίτοι δὲν πιστοῦνται ὑπ' αὐτόπλου, ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς μετὰ τὴν ναυμαχίαν καθιέρωσε τὸν χώρον, ἐφ' οὗ ἦτο ἰδρυμένον τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ¹, ἀλλ' οὐδείς ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀμέσως προέβη καὶ εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ ἄλλως τε καὶ οὐδείς μαρτυρεῖ τοῦτο ρητῶς· τὸναντίον μάλιστα Δίων ὁ Κάσσιος ἀναφέρει ὅτι καὶ αὕτη ἀκόμη ἢ τοῦ χώρου καθιέρωσις ἐγένετο βραδύτερόν πως², διότι ἐπειγούσης φύσεως ζητήματα, ὡς ἡ δίκωξις τοῦ Ἀντωνίου καὶ ἡ ἀπειληθεῖσα ἐν Ἰταλίᾳ στάσις, δι' ἣν καὶ μεσοῦντος τοῦ χειμῶνος (31 π. Χρ.) ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ Σάμου εἰς Βρεντήσιον³, δὲν ἐπέτρεπον ν' ἀσχοληθῇ περὶ δευτερεύοντα.

Λογικώτερον λοιπὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς μετὰ τὴν δίκωξιν καὶ τὸν τὴν 1ην Αὐγούστου 30 π. Χρ. ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Ἀντωνίου καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Ρώμην ἐπιστροφήν αὐτοῦ (τὸ ἔαρ τοῦ 29 π. Χρ.), ὅτε βεβαίως καὶ ἐπελήφθη τῆς ὀριστικῆς ρυθμίσεως τῶν ἀξιώσεων τῶν παλαιμάχων, προέβη εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς ἀποικίας, δι' ἣν αἰτίαν ἀνωτέρω εἴπομεν.

Ὁ Στράβων, πρῶτος τῶν συγχρόνων περιγράψας τὰ κατ' αὐτὴν⁴, ἀναφέρει μὲν ὅτι εὔρε τὴν Νικόπολιν ἐκτισμένην παρὰ τὸν λιμένα Κομαρον⁵ καὶ εἰς ἀπόστασιν δώδεκα σταδίων ἀπὸ τοῦ νοτιώτερον κειμέ-

¹) Suet Aug. 18 «... locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis, Neptuno ac Martii consecravit». (1) Σουητόνιος ὁμοίως γράφας τὸν βίον τοῦ Αὐγούστου μετὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη δὲν δύναται βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς σύγχρονος πηγή.

²) Δίων ὁ Κάσσιος (51, 1, 4) περιγράφων τὰ ἀμέσως μετὰ τὴν ναυμαχίαν γενόμενα καὶ δὴ τὰ κατὰ τὴν καθιέρωσιν ἐπιφέρει «ταῦτα μὲν ὕστερον ἐγένετο, τότε δὲ μέρος μὲν τι τῶν νηῶν ἐς δίκωξιν τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς Κλεοπάτρας ἔστειλε...»

³) Δίων Κάσσ. 51, 4, 2 «θορυβησάντων δ' αὐτῶν ἐν τούτῳ φανερώς ἄτε καὶ πολὺ ἀπὸ σφῶν ἀπαρτῶντος αὐτοῦ, ἐφοβήθη μὴ τι προστάτου τινοῦ λαβόμενοι δράσωσι, καὶ διὰ τοῦτ' Ἀντώνιον μὲν ἄλλοις ἀναζητήσαι προσέταξεν, αὐτὸς δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤπειθ' ἠμεσῶς τὸν χειμῶνος, ἐν ᾧ τὸ τέταρτον μετὰ Μάρκον Κράσσον ἦρχεν...» καὶ 51, 4, 4 «ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ Βρεντέσιον οὐκέτι πόρρω προὐχώρησεν...»

⁴) Ὁ Στράβων, ὡς γνωστόν, τὸ θέρος τοῦ 29 π. Χρ., κατὰ τὴν ἐξ Ἀνατολῆς εἰς Ἰταλίαν πορείαν αὐτοῦ ἐπεσκέφθη μέρη τινὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἄν ὁμοίως ἐπεσκέφθη τὴν Νικόπολιν καὶ τότε δὲν εἶναι ρητῶς μεμαρτυρημένον. Ὁ κ. Κ. Ρωμοῦτος (ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ, τόμ. 9 [1927], Παράρτημα σ. 3) δέχεται ὅτι ὁ Στράβων «διήλθε τοιλάχιστον ἐκ Νικοπόλεως» κατὰ τὸ 29 π. Χρ. Λαμβάνοντες ὁμοίως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῷ ἐβδόμῳ βιβλίῳ, ἐν ᾧ περιγράφει τὰ κατ' αὐτὴν ἀποκαλεῖ τὸν Ὀκταβιανὸν «σεβαστὸν καίσαρα, ἀποδίδων αὐτῷ προσωνυμίαν, ἣν μόνον κατὰ τὸ 27 π. Χρ. ἔλαβε τὸ πρῶτον, δυνάμεθα νὰ εἰκασώμεν ὅτι ἡ περὶ Νικοπόλεως περιγραφή δὲν ἐγράφη πρὸ τοῦ ἐτους τούτου.

⁵) Στράβ. 7, 324 «Μετὰ δὲ Γλυκὸν λιμένα ἐφεξῆς εἰσὶ δύο ἄλλοι λιμένες ὁ μὲν ἐγγυτέρω καὶ ἐλάττω Κομαρος ἰσθμὸν ποιῶν ἐξήκοντα σταδίων πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ τὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος κτίσμα τὴν Νικόπολιν ὁ δὲ ἀπωτέρω καὶ

νου ἑτέρου λιμένος, ὅστις ἦτο μεγαλύτερος καὶ καλύτερος¹, οὐδὲν ὁμως θετικὸν καὶ ὀριστικὸν γράφει περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς, εἰ μὴ ὅτι ἦτο κτίσμα τοῦ σεβαστοῦ καίσαρος² καὶ ὅτι ἰδρύθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ³.

Αἰτία ἰδρύσεως.—Ὁ αὐτὸς Στράβων ὁμιλῶν κατωτέρω περὶ τῆς αἰτίας τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Νικοπόλεως ἀναφέρει ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς εὐρῶν τὴν χώραν καταλεπονημένην ἕνεκα τῶν συνεχῶν μακεδονικῶν καὶ ρωμαϊκῶν πολέμων καὶ τὰς πόλεις «ἐκλελειμμένας τελείως» ἐκ πολλῶν συνήκισε μίαν, τὴν Νικόπολιν, κληθεῖσαν οὕτω διὰ τὴν πρὸ τοῦ στόματος τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου νίκην τοῦ σεβαστοῦ καίσαρος κατὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῆς συμμάχου αὐτοῦ Κλεοπάτρας⁴. Οὕτω ἀπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ ἐντεῖθεν ἐγένετο ὑπὸ πάντων ἀποδεκτὸν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἰδρυσις τῆς Νικοπόλεως δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀπόφασιν δῆθεν τῆς ἀπαθανάτισεως τῆς περὶ τὸ Ἄκτιον νίκης αὐτοῦ⁵. Ἄν τοιαύτη τις σκέψις

μεῖζων καὶ ἀμείνων πλησίον τοῦ στόματος τοῦ κόλπου, διέχων Νικοπόλεως ὅσον δώδεκά σταδίους.*

¹) Στράβων 7, 824.

²) Στράβων 7, 324.

³) Στράβων 10, 450 «Ἀνακτόριον. . . τῆς νῦν ἐκτισμένης ἐφ' ἡμῶν Νικοπόλεως».

⁴) Στράβων 7, 325 «Μακεδόνες δ' ὕστερον καὶ Ῥωμαῖοι καὶ ταύτην (ἰδηλ. τὴν Ἀμβρακίαν) καὶ τὰς ἄλλας κατεπόνησαν τοῖς συνεχέσι πολέμοις διὰ τὴν ἀπειθειαν. ὥστε τὸ τελευταῖον ὁ Σεβαστὸς ὁρῶν ἐκλελειμμένας τελείως τὰς πόλεις εἰς μίαν συνήκισε τὴν ὑπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν Νικόπολιν ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ (τ' εἰ τῷ Ἀμβρακικῷ) ἐκάλεσε δ' ἐπώνυμον τῆς νίκης. ἐν ἧ κατεναυμάχησεν Ἀντώνιον πρὸ τοῦ στόματος τοῦ κόλπου καὶ τὴν Αἰγύπτου βασιλίσαν Κλεοπάτραν παροῦσαν ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ αὐτήν». Πρβλ. καὶ Στράβ 7, 322 καὶ 7, 327.

⁵) Στράβων 7, 325.—Πρβλ. Sueton. Aug. 18 «Quoque Actiacaе victoriae memoria celebratioꝝ in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit: ludosque illic quinquennales constituit; et ampliato vetere Apollinis templo locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis, Neptuno ac Martii consecravit». Πρβλ. Κωνστ. Πορφυρογεννήτου. Περί θεμάτων (ἐκδ. Βόννης) 2, 34, 16 «Νικόπολις μητροπόλις ἐκλήθη δὲ Νικόπολις δι' αἰτίαν τοιαύτην. Καίσαρ ἐκεῖνος ὁ σεβαστὸς καὶ περιώνυμος Αὔγουστος πόλεμον ἔοχε μετὰ Κλεοπάτρας τῆς Αἰγυπτίας καὶ Ἀντωνίου τοῦ ταύτης ἀνδρός, ὃς ἦν πρότερον ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Καίσαρος γαμβρός... καὶ νικήσας ὁ Καίσαρ τὸν Ἀντώνιον καὶ τὴν Κλεοπάτραν ἐκτισε πόλιν, καλεσας αὐτὴν Νικόπολιν διὰ τὸ ἐκεῖσε ἠττηθῆναι τὸν Ἀντώνιον». — Ἐπιθι καὶ C. Bursian, Geographie von Griechenland, Leipzig, 1862, 1, 32 «..Ruinen von Nicopolis (auch Actia Nicopolis genannt) der von Octavianus zur Erinnerung an seinen Sieg über Antonius und Kleopatra...».

* «Οἱ δύο ἀνωτέρω ἀναφερόμενοι λιμένες, ὧν ὁ μὲν Κόμαρος ὀνομάζεται νῦν Ἀβτίκας (ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Μυτικαί, ὃ δ' ἕτερος (οὐτείνος τὸ ὄνομα ἦτο ἀγνωστον εἰς τὸν Στράβωνα Βαῖν ἢ Παγγαρῶνα, ἀσφαλῶς ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ τῆς Νικοπόλεως, καίτοι ὡς ἐμπορικὸς λιμὴν αὐτῆς, ἀγνωστον ἐπὶ πόσον χρόνον ἐχρησίμεισε τὸ Ἄκτιον, ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Στράβων (10, 450) «Ἀνακτόριον τε ἐπὶ χερσαγήσου ἰδρυμένον Ἄκτιον πλησίον, ἐμπορικῶν τῆς νῦν ἐκτισμένης ἐφ' ἡμῶν Νικοπόλεως».

ἐξεδηλώθη τῷ ὄντι ὑπὸ τοῦ συνετοῦ στρατηγοῦ, αὐτῆ, καθ' ἡμᾶς, δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ εἰ μὴ ὡς ἀπλῆ ψυχολογικὴ ἐκμετάλλευσις. Ἴνα δηλαδὴ μὴ καταστῆ ζωηρῶς αἰσθητὴ εἰς τοὺς μήπω ἠρεμήσαντας Ἕλληνας ἡ πρώτη αὐτῆ κατακτητικὴ καὶ δουλωτικὴ ἐπὶ τῆς χώρας αὐτῶν ἐνέργεια, προεβλήθη πολιτικώτατα καὶ συνετώτατα ἢ πρόφασις τῆς νίκης καὶ ἡ ἀπονομὴ τιμῶν καὶ εὐχαριστιῶν εἰς τοὺς θεοὺς (Ἀπόλλωνα, Ποσειδῶνα καὶ Ἄρη) ἐπὶ τῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπιδειχθείσῃ εὐνοίᾳ.

Τρόπος ἰδρύσεως.—**Όνομα.**—Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὀκταβιανός, μικρὸν πρὸ τῆς ναυμαχίας, καταλαβὼν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως τὴν ἐναντι τοῦ Ἀκτίου χερσόνησον ἔστησεν ἐπὶ μετεώρου τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ καὶ ἐκ τούτου «ἐφήδρευε καὶ ἐφώρμει» κατὰ τοῦ Ἀντωνίου². Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν καθιερώσας τὸν χῶρον, ἐφ' οὗ ἦτο ἰδρυμένον τὸ στρατηγεῖον, ἐκρηπίδωσεν αὐτὸν διὰ τετραγώνων λίθων καὶ ἐκόσμησε διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν πλοίων τοῦ ἠττηθέντος στόλου τοῦ Ἀντωνίου³.

Περὶ δὲ τὸν οὕτω καθιερωθέντα χῶρον συνφιλίσθη βραδύτερον ἡ πρώτη καὶ σπουδαιότερα τῶν ἐπὶ ἑλληνικῆς γῆς ἰδρυθεισῶν ῥωμαϊκῶν ἀποικιῶν, κληθεῖσα Νικόπολις⁴ (Nicopolis)⁵ καὶ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἄλλων ὁμωνύμων πόλεων προσεπικληθεῖσα Ἀκτία Νικόπολις (Actia Nicopolis)⁶, ἢ πρὸς Ἀκτίους Νικόπολις⁷, Νικόπολις ἢ κατὰ Ἀκτίαν⁸, ἢ

¹) Sueton ἐνθ. ἀνωτ.

²) Πλουτάρχου Ἀντωνίου (62), «φθάνει δὲ Καίσαρ, Ἀντωνίου περὶ τὸ Ἀκτιον ὄρμουεντος, ἐν ᾧ τόπῳ νῦν ἡ Νικόπολις ἰδρύται...».—Δίων Κάσσιος (50, 12) «κατέλαβε τὸ χωρίον τοῦτο ἐν ᾧ νῦν ἡ Νικόπολις ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐπὶ μετεώρου, ὅθεν ἐπὶ πάντας ὁμοίως τῆς τε ἔξω τῆς πρὸς Πάξις θαλάσσης καὶ τῆς ἔσω τῆς Ἀμβρακικῆς τῆς τε ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, ἐν ᾧ οἱ λιμένες οἱ πρὸς τῇ Νικοπόλει εἰσὶν, ἀποπτόν ἐστιν, ἰδρύθη καὶ αὐτὸ τε ἐκρατύνατο καὶ τεῖχη ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸν λιμένα τὸν ἔξω τὸν κόμαρον καθῆκε, κάκ τούτου καὶ ἐφήδρευε καὶ ἐφώρμει τῷ Ἀκτίῳ καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν».—Ζωναρῆς (10, 28) «κατέλαβε τὸ χωρίον τοῦτο ἐν ᾧ νῦν εἰσὶν ἡ Νικόπολις κάκ τούτου ἐφήδρευε τῷ Ἀκτίῳ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν».—Μιχαὴλ Γλυκᾶς (Χρον. 380) «ἐν δὲ τῷ τοῦ στρατοπέδου τόπῳ κτίσας πόλιν Νικόπολιν ταύτην ὠνόμασεν».

³) Στράβ. 7, 325 «ἡ μὲν οὖν Νικόπολις... χώραν ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον».—Sueton. ἐνθ. ἀνωτ. «exornatum navalibus spoliis,.... consecravit».

⁴) Στράβων 7, 325 κ. ἀ.—Δίων Κάσσιος 51, 1, 3.

⁵) Tacit. Ann. 2, 58 κ. ἀ.—Sueton. Aug. 18. «urbem Nicopolim apud Actium condidit».

⁶) Πρβλ. Itinerarium Antonini (ἐκδ. G. Parthey—M. Pinder) Berolini, 1848, 325, 2 «Actia Nicopolis».—Zumpt, Commissio Epigr. τόμ. I, σ. 376.—C. Bursian, Geographie von Griechenland, τόμ. I, σ. 32 καὶ 114.

⁷) Εὐσεβ. Ἐκκλησ. Ἱστορ. 6, 19, 8 (ἐκδ. E. Schwartz) σ. 236 «ἐν τῇ πρὸς Ἀκτίους Νικοπόλει» καὶ ἐπὶ νομισμάτων: *Η ΠΡΟΣ ΑΚΤ.*—Πρβλ. B. Y. Head-I. Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, Ἀθήναι, 1898, τόμ. Α', σ. 408.

⁸) Γεωργίου Συγκέλλου, Ἐκλογὴ Χρονογραφίας (ἐκδοσ. Βόννης) σ. 583, 17 «Νικόπολις ἢ κατὰ Ἀκτίαν ἐκτίσθη καὶ Ἀκτία ὁ ἀγὼν ἐτέθη».

καθ' Ἑλλάδα Νικόπολις¹, ἀλλὰ καὶ Νικόπολις ἱερὰ² καὶ Σεβαστοῦ κτίσμα³.

Εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Νικοπόλεως, εἰς ἣν ἐλάχιστοι, ὡς φαίνεται, ἀπεστάλησαν Ῥωμαῖοι ἀποικοί, ἀποτελέσαντες μικρὰν ἐν τῇ νέᾳ πόλει μειονότητα⁴, ἐξηναγκάσθησαν νὰ συμβάλωσιν δι' ὄλοσχεροῦς ἐξοικισμοῦ τῶν κατοίκων αὐτῶν οὐ μόνον ἢ Ἀμβρακία καὶ τὸ Ἄργος τὸ Ἀμφιλοχικόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι Αἰτωλικαὶ καὶ Ἀκαρνανικαὶ πόλεις⁵.

Ἐπίδοσις. — Τοσοῦτο δ' ἐμερίμνησε περὶ αὐτῆς ὁ Ὀκταβιανὸς ὥστε μετ' οὐ πολὺ ὁ Στράβων ἀναφέρει αὐτὴν εὐανδροῦσαν καὶ καθ' ἡμέραν ἐπιδίδουσαν, πρὸς δὲ καὶ ἔχουσαν χώραν πολλήν⁶, ἥτις ἀνῆκε πρὸ μικροῦ εἰς τὰς ἐξοικισθείσας ἑλληνίδας πόλεις. Ὁ Ὀκταβιανὸς δηλονότι διὰ νὰ καταστήσῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀσφαλῆ τὴν οἰκονομικὴν θέσιν τοῦ κτίσματος αὐτοῦ ἐπροίκισεν αὐτὸ διὰ πασῶν τῶν ἐκτάσεων γῆς, ἃς ἐνέμοντο αἱ

¹) Νικήτας Χωνιάτης, (ἐκδ. Βόννης) 860 «... ὃ ἐστὶν ἢ καθ' Ἑλλάδα Νικόπολις».

²) Πλουτάρχ. Συμποσιακ. 4, 2 «οὐ δ' εἶπεν, ἀμφίαλον ὦν ζῶον καὶ τοσαύταις ἐντεθραμμένον θαλάτταις, αἱ τὴν ἱερὰν πέριξ ὑμῶν ἐλίττουσι Νικόπολιν, οὐκ ἀμύνεις τῷ Ποσειδῶνι;» — Καὶ ἐπὶ νομισμάτων: ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ ΙΦΡΑ καὶ ΙΕΡΑΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΑΣ ΝΑΥΑΡΧΙΔΟΣ, ΝΕΙΚΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΑΣ ΑΝΥΛΟΥ. πρβλ. Head - Σβορώνου ἐνθ. ἀνωτ.

³) Στράβ. 7, 24 «Σεβαστοῦ Καίσαρος κτίσμα Νικόπολιν» καὶ ἐπὶ νομισμάτων ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΚΤΙΣΜΑ. — Πρβλ. Head - Σβορώνου ἐνθ. ἀνωτ.

⁴) Βλ. G. Fr. Hertzberg - Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἀθήναι, 1902, τόμ. Α'. σ. 614-631, σημ. — Πρβλ. Zumpt, Comm. Epigr. τόμ. 1, 1, σ. 376, 473. — Bursian, Geogr. v. Griechenland, Leipzig, 1862, τ. Α'. σ. 32.

⁵) Στράβων 7, 325 «... ὥστε τὸ τελευταῖον ὁ Σεβαστὸς ὄρων ἐκλειμμένας τελείως τὰς πόλεις εἰς μίαν οἰκίσαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ κληθείσαν Νικόπολιν ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ» (τ. ἔ. τῷ Ἀμβρακικῷ) — Δίων. Κασσ. 51, 1, 3 «πόλιν τέ τινα ἐν τῷ τοῦ στρατοπέδου τόπῳ, τοὺς μὲν συναγεῖρας τοὺς δ' ἀναστήσας τῶν πλησιοχώρων, συνάκτας, Νικόπολιν ὄνομα αὐτῇ δούς». — Πausan. 5, 3, 2 «Ἀμβρακίωτος δὲ καὶ Ἀνακτορίου ἀποίκους Κορινθίους ὄντας. ἐπηγάγετο ὁ Ῥωμαῖον ἰσοκλεὺς εἰς Νικοπόλεως συνοικισμὸν πρὸς τῷ Ἀκτίῳ» πρβλ. 7, 18. 6. 7, 21, 1 καὶ 10. 38 «Δελφῶν δὲ ἀπωτέρω σταδίου εἰκοσί τε καὶ ἑκατὸν ἐστὶν Ἀμφισσα μεγίστη καὶ ὀνομαστοτάτη πόλις τῶν Λοκρῶν. ἐσοιοῦσι δὲ αὐτοῖς εἰς τὸ Αἰτωλικὸν αἰοχύνη τῶν Ὀζολῶν τοῦ ὀνόματος. καὶ δὴ καὶ ἔχει τὸν λόγον εἰκότα, δια βασιλεὺς ἐ Ῥωμαίων ἀναστοτους εἰς τὸν Νικοπόλεως οἰκισμὸν ἵποιον Αἰτωλοὺς, ἀποχωρήσαι τοῦ δήμου τὸ πολὺ εἰς τὴν Ἀμφισσαν». — Ἐπιθι καὶ Anthologia Palatina (ἐκδ. Fred. Dübner) Parisiis, 1871, τόμ. II, σ. 113 ἀρ. 553 (Φιλίππου).

Λευκάδος ἀντί με Καῖσαρ ἰδ' Ἀμβρακίης ἐριβόλον
 θυροῖον τε πλείν ἀντί τ' Ἀνακτορίου,
 Ἄργιος Ἀμφιλόχον τε καὶ ὀπόσα ραίσαιτο κύκλω
 ἄσι' ἐπιθρόσκων δουρομανῆς πάλεμος
 εἶσαιτο Νικόπολιν θειν' ἀντί δὲ νίκης
 Φοῖβος ἀναξ ταύτην δέχυνται Ἀκτιάδος.

⁶) Στράβ. 7, 325 «ἢ μὲν οὖν Νικόπολις εὐανδροεὶ καὶ λαμβάνει καθ' ἡμέραν ἐπίδοσιν χώραν τε ἔχουσα πολλήν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον...».

ἡπειρωτικά, ἀμβρακικά καὶ αἰτωλοακαρνανικά πόλεις, αἵτινες ἐξορκίσθησαν πρὸς συνοικισμόν τῆς Νικοπόλεως. Χώρα πολλὴ καὶ λιμένες καλοὶ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ ἐπὶ τῶν ἡπειρωτικῶν ἀκτῶν ἐξησφάλισαν τὴν εὐημερίαν τῆς νέας πόλεως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς.

Ἡ Νικόπολις ἐλευθέρα πόλις. — Καὶ περὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς φαίνεται ὅτι εὐνοικῶς ἐμερίμησεν ὁ Ὀκταβιανός. Περὶ τῆς μορφῆς ὅμως καὶ τοῦ ἀκριβοῦς τύπου τοῦ πολιτεύματος, δι' οὗ ἐκανονίσθη ἡ πολιτειακὴ ζωὴ τοῦ ἐν τῇ πρὸ μικροῦ δουλωθείσῃ Ἑλλάδι ἀναφυέντος ἐλευθέρου νεοπλάσματος, ὡς καὶ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν καθωρίσθη ἡ μορφή αὐτῆ, δὲν ἔχομεν σαφεῖς πληροφορίες.

Ὁ Στράβων οὕτε μίαν λέξιν δὲν ἀφιεροῖ εἰς τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος νομίζομεν ὅμως διὰ τὸσαύτης σημασίας ζήτημα δὲν θὰ παρήρχετο ὁ γεωγράφος ἀπαρατήρητον, ἂν τῷ ὄντι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑφίστατο τοῦτο. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Πλίνιος ἐν τινι χωρίῳ, ἐν ᾧ τὸ Ἄκτιον ὀνομάζει ἀποικίαν τοῦ Αὐγούστου, τόσον συντόμως καὶ συγκεχυμένως ὁμιλεῖ περὶ ἐλευθέρας Νικοπολιτανῆς πολιτείας¹, ὥστε ἐκτὸς τοῦ τίτλου οὐδὲν ἕτερον διδάσκει. Ἐκ τῆς ἀτελοῦς ὅμως ταύτης πληροφορίας μανθάνομεν διὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ φυσιοδίφου, δηλαδὴ πεντήκοντα περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς πόλεως, ἡ Νικόπολις ἦτο πόλις ἐλευθέρα² κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἔχομεν ἔστω καὶ ἀσαφῶς τὴν πρώτην περὶ τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος αὐτῆς μνείαν.

Ἄν ὅμως ἡ ἐλευθερία αὐτῆς ἦτο ὁμοία ἐκείνῃ, ἧς μετείχον αἱ ἄλλαι ἐλεύθεραι ῥωμαϊκαὶ πόλεις³ ἢ διάφορος, οὐδὲν οὐδαμῶθεν διδασκόμεθα, διότι καὶ αἱ ὀλίγαι λέξεις, αἷς ὁ Ἀρριανὸς εἰρωνευόμενος ἀναγράφει ὡς ἐπιβοήσεις τῶν Νικοπολιτῶν⁴, δὲν προσθέτουσιν εἰ μὴ μόνον διὰ τὸ λήγοντος τοῦ πρώτου μ. Χρ. αἰῶνος ἡ ἐλευθερία ὑφίστατο.

¹) Plin Nat. Hist. 4. 2, 1 «Acarnaniae, quae antea Curetis vocabatur, oppida; Heraclia, Echinus et in ore ipso colonia Augusti Actium cum templo Apollinis nobili, ac civitate libera Nicopolitana». Ὁ C. Bursian, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 114 νομίζει διὰ τὸ colonia Augusti Actium δεῖν νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἐν ἄλλο ὄνομα τῆς Νικοπόλεως.

²) Ὁ Πανσανίας (7. 18, 5) περὶ τῶν Πατρῶν λέγει «καὶ ἔδωκε μὲν ἐλευθέρους Ἀχαιῶν μόνοις τοῖς Πατρεῦσιν εἶναι, ἔδωκε δὲ καὶ [ἐς] τὰ ἄλλα γέγραφοις, ὅποσα τοῖς ἀποίκιοις νέμειν οἱ Ῥωμαῖοι νομίζουσι». Καθ' ἡ δὲ παρατηρεῖ ὁ Hertzberg (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 631, 63) ἡ Νικόπολις, ὡς καὶ αἱ Πάτριαι, ἀπολαύουσαι τινῶν ἐκ τῶν πολυτίμων δικαιωμάτων, δι' ὃν διεκρίνοντο αἱ ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι, δὲν ἐπροικίσθη ὅμως διὰ τοῦ ἰταλικοῦ δικαίου (jus italicum).

³) Ἀρριανοῦ, Τῶν Ἐλικτήτου διατριβῶν, 4, 1, 14 (ἐκδ. Her. Schenkl) «...ἀλλὰ γίνωσκε, διὰ ἐκ μεγάλης οἰκίας δοῦλος εἶ' οὕτως καὶ Νικοπολιταὶ ἐπιβοῶν εἰώθησι ἐν τὴν Καίσαρος τύχην, ἐλεύθεροι ἔσμεν».

Ἐπίσης ἀγνωστον εἶναι ἐπὶ πόσον χρόνον διατηρήθη ἡ ἐλευθερία τῆς πόλεως ταύτης. Διότι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εὗρέθησαν νομίσματα ἀναγόμενα εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γαλλιανοῦ (268 μ. Χρ.) χρόνους ¹, ἀλλ' ἐπίσης εἶναι ἀληθὲς ὅτι ταῦτα σχετιζόμενα πρὸς τοὺς Ἀκτίους ἀγῶνας, καὶ οἰοεὶ ἀναμνηστικῶν μεταλλίων θέσιν ἐπέχοντα, δὲν νομίζομεν ὅτι δύναται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀποδείξεις τῆς ἐλευθερίας τῆς πόλεως.

Συμμετοχὴ εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον.— Ἡ πρὸς τὴν Νικόπολιν εὐνοία τοῦ Αὐγούστου ἐξεδηλώθη καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Ὑπεχρέωσε δηλαδὴ τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον νὰ δεχθῆ μεταξὺ τῶν μετεχουσῶν ἐκείνου πόλεων καὶ τὴν Νικόπολιν, εἰς ἣν καὶ παρεχωρήθησαν ἕξ ψήφοι ². Ἦτο ὁμως ἀρὰ γε ἡ πρᾶξις αὕτη ἀπλῆ πρὸς τὴν Νικόπολιν ἔνδειξις εὐνοίας ἢ ἐσκεμμένη πολιτικὴ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐνέργεια ἐγκαταστάσεως τοποτηρητῶν ἐν αὐτῷ τῷ συνεδρίῳ, ὅπερ ἔκτοτε, καὶ δὴ μετὰ τὴν τροποποίησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψήφων, ἀποβαλὼν τὴν πολιτικὴν σημασίαν, περιορίσθη μόνον εἰς τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ Θερμοπύλαις ἱερῶν; Τὰ αἷτια τοῦ περιορισμοῦ ἢ μᾶλλον ἐκφυλισμοῦ τοῦ συνεδρίου δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ἐφ' ὅσον ὑπὸ δουλείαν φιλελεύθεροι θεσμοὶ καὶ δὴ τοιαύτης φύσεως εἶναι ἀδύνατον νὰ ζήσωσι.

Οἱ μετὰ τὸν Αὐγούστον χρόνοι.— Ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος κατὰ πάντα τρόπον μεριμνήσας περὶ τοῦ κτίσματος αὐτοῦ, ἀπὸ δὲ τῶν ἐτῶν 22—19 π. Χρ., καθ' ἃ εἰσήγαγε τὸ νέον σύστημα τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως, καταστήσας αὐτὸ οἰοεὶ *πρωτεύουσαν* καὶ μητρόπολιν τῆς νοτίου Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας ³, κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν, ὅπως καταστήσῃ τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ διαρκεστέραν. Παρὰ τὰς προσπαθείας ὁμως ταύτας δὲν ἦτο βεβαίως δυνατόν καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτὴν εἰς αὐτὸ αἰώνιον, ἐφ' ὅσον δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ διαρκῆ οὔτε τὴν αἰτίαν, ἣτις ἐδημιούργησε τὴν νέαν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς νίκης αὐτοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ πέραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Αἱ δὲ μετ' αὐτὸν

¹) Βλ. B. V. Head—*Γ. Σβορόνου*, ἐνθ. ἄνωτ.—Πρβλ. C. Bursian, *Geographie von Griechenland*, Leipzig, 1862, τόμ. Α', σ. 32.

²) Παιυσαν. 10, 8, 2 «βασιλεὺς δὲ Αὐγούστος μετεῖναι καὶ Νικοπολίταις τοῖς πρὸς τῷ Ἀκτίῳ συνεδρίῳ τοῦ Ἀμφικτυόνων ἠθέλησε Μάγνητας μὲν καὶ Μαλιεῖς καὶ Αἰγιάνας καὶ Φθιώτας Θεσσαλοῖς συντελεῖν, τὰς ψήφους δὲ ὅσαι τούτων τε καὶ Δολόπων, οὐ γὰρ ἔτι ἦν Δολόπων γένος, *Νικοπολίτας* φέρειν».—10, 8, 3 «οἱ δὲ Ἀμφικτυόνες οἱ ἐπ' ἑμοῦ τριάκοντα ἀριθμῷ ἦσαν ἐκ Νικοπόλεως μὲν καὶ Μακεδονίας τε καὶ Θεσσαλῶν, ἀπὸ ἐκάστων ἀριθμῷ ἦσαν ἕξ».—«αἱ μὲν δὲ πόλεις Ἀθῆναι καὶ Δελφοὶ καὶ ἡ *Νικόπολις*, αὗται μὲν ἀποστέλλουσι συνεδρευούσοντας εἰς Ἀμφικτυονίαν πᾶσαν».

³) Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ. ἄνωτ. Α', 616. 619. 621 καὶ 627 ὑποσ. 64.

ἐπακολουθήσασαι προσώπων καὶ περιστάσεων μεταβολαὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφήσωσιν ἀνεπηρέαστον τὴν τύχην τῆς ἱερᾶς πόλεως.

Ἡ Νικόπολις ἰδρυθεῖσα περὶ τὴν δύσιν ἑνὸς παλαιοῦ κόσμου καὶ περὶ τὴν ἀνατολὴν ἑνὸς νέου, ἦτο φυσικὸν νὰ δεχθῆ ἄμεσώτατα τὰς ἐπιδράσεις ἀμφοτέρων. Κειμένη δὲ καὶ γεωγραφικῶς μεταξὺ τῶν δύο τούτων κόσμων φυσικώτατον ἦτο νὰ γίνῃ καὶ ὁ ἀπαραίτητος σταθμὸς τῶν πρὸς ἐπάλληλα πορευομένων. Οἱ ἀπὸ Ρώμης πρὸς ἀνατολὰς καὶ οἱ ἀπὸ τούτων πρὸς τὴν Ρώμην πορευόμενοι εὗρισκον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μικρὰν ἀπὸ τῶν κόπων τοῦ ταξιδίου ἀνακούφισιν, πολλοὶ δὲ καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς κοσμοπολιτικῆς συστάσεως τῆς ἐλευθέρας πόλεως, εἰς ἣν ὡς ἐν ἀσύλῳ¹ συνέρρεον παντὸς ἔθνους καὶ πάσης τάξεως ἀντιπρόσωποι. Ἐκεῖ συνέρρευσαν Ρωμαῖοι, Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες ὡς ἔμποροι καὶ φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ ὡς κήρυκες τῆς νέας θρησκείας.

Ἐπὶ πόσον ὄμως χρόνον διετηρήθη ἡ ἀπὸ τῶν πρώτων ἔτι χρόνων σημειωθείσα καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος παρατηρηθεῖσα εὐανδρία καὶ ἐπίδοσις, ὡς καὶ εἰς ποῖον σημεῖον ἀκμῆς ἔφθασεν ἡ Νικόπολις, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, διότι ἐλλείπουσι σχετικαὶ πληροφορίαι· αἱ δὲ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου περὶ αὐτῆς εἰδήσεις εἶναι τόσον ἀραιαί, ἀτελεῖς, ἰσχναί, συχνάκις δὲ ἀσαφεῖς καὶ ἀσήμαντοι, ὥστε ἐλάχιστα νὰ δύναται νὰ ὠφεληθῆ ἐξ αὐτῶν ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα.

Κατωτέρω καταχωρίζομεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν πάσας τὰς μέχρι τοῦδε ὑφ' ἡμῶν συγκεντρωθείσας εἰδήσεις.

Ὁ Γερμανικὸς παρὰ τὴν Νικόπολιν. — Ὁ Τάκιτος ἀναφέρει ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ τὸν Αὐγουστον διαδεχθέντος Τιβερίου, ὁ γενναῖος καὶ γλυκὺς Γερμανικὸς, ὅτε τὸ δεύτερον ἐξελέγη ὑπάτος, εὗρισκετο παρὰ τὴν Νικόπολιν καὶ παρ' αὐτὴν περιεβλήθη τὴν ὑπατικὴν τήβεννον. Τοῦτο ἐγένετο κατὰ τὸ 17 μ. Χρ. ἔτος, καθ' ὃ ὁ Γερμανικὸς πλέων πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ρώμην εἰ μὴ ὡς κόνις ἐντὸς κάλλης φερομένης ὑπὸ τῆς χρηστῆς Ἀγριππίνης, ἐπλησίασεν εἰς τὴν Δαλματίαν, ὅπως χαιρετίσῃ τὸν ἐν αὐτῇ διατρίβοντα ἀδελφὸν αὐτοῦ Δροῦσον². Ἄν ὁ Γερμανικὸς ἐπεσκέφθη τὴν Νικόπολιν, μολονότι δὲν φαίνεται ἀπίθανον, δὲν γίνεται ἐν τούτοις σαφὲς ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Τακίτου, ὑφ' οὗ ρητῶς μόνον μαρτυρεῖται ὅτι ὁ ἕγγονος τοῦ Ἀντωνίου

¹) Ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν ἡ Νικόπολις ἐπὶ νομίματος ἀναγράφεται ὡς *ἱερὰ καὶ δούλον*.

²) Tacit. Ann. 2, 53 «Sequens annus Tiberium tertio Germanicum iterum consules habuit. Sed cum honorem Germanicus inivit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per illyricum orum, viso fratre Druso, in Dalmatia agente».

καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Αὐγούστου εἰσηλθεν εἰς τὸν ἔνδοξον κόλπον καὶ ἐκεῖ ἀντίκρουσε τὴν πλήρη θλιβερῶν ἅμα καὶ εὐχαρίστων ἀναμνήσεων τῶν προγόνων αὐτοῦ εἰκόνα ¹.

Ἐπεσκέφθη ὁ Παῦλος τὴν Νικόπολιν; Πληροφορία, ἣτις θὰ εἶχε σπουδαίαν βεβαίως σημασίαν διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καθόλου, εἶναι ἡ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐπισκεψέως τῆς πόλεως ταύτης καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ διαμονῆς αὐτοῦ. Ἄτυχῶς ὁμοῦς ἡ περὶ τούτου εἰδησις εἶναι ἀμφιοθητήσιμος.

Εἰς τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολὴν τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἀναγιγνώσκομεν τὰ ἑξῆς: «ὅταν κέμψω Ἀρτεμᾶν πρὸς σε ἢ Τυχικόν, σπούδασον ἐλθεῖν πρὸς με εἰς Νικόπολιν· ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι» ². Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου μανθάνομεν ὅτι ὁ Παῦλος εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Νικόπολιν καὶ νὰ παραχειμάσῃ «ἐκεῖ» ἂν ὁμοῦς τῷ ὄντι μετέβῃ καὶ διεχείμασεν, ὡς προϋτίθετο, οὐδαμόθεν μανθάνομεν. Ἐπομένως τὰ περὶ τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως τῆς Νικοπόλεως πρὸ τῆς ἐκεῖ ἀφίξεως τοῦ Παύλου καὶ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ διδασκαλίας αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἰδρύσεως τῆς πρώτης ἐκκλησίας, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς βάσιμα ³.

Ἀμφιοθητεῖται ἀκόμη καὶ ἂν πρόκειται περὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Νικοπόλεως ἢ περὶ ἄλλης τινὸς τῶν ὁμωνύμων καὶ δὴ περὶ τῆς ἐν Κιλικίᾳ. Ἄν δὲ τῷ ὄντι πρόκειται περὶ τῆς ἡπειρωτικῆς, ὡς τινες δέχονται ⁴, καὶ ἂν ἐπραγματοποιήθη τῷ ὄντι ἡ τοῦ Ἀποστόλου ἐπιθυμία, τότε αὕτη θὰ ἔλαβε χώραν μετὰ τὸ 63 μ. Χρ., καθ' ἃ ὁ Παῦλος ἀποφυλακισθεὶς ἀνεχώρησεν ἐκ Ρώμης καὶ ἐπεχείρησε τὴν τετάρτην ἀποστολικὴν ὁδοιπορίαν ἀπὸ Ρώμης εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ δὴ τὴν Ἔφεσον καὶ ἐκ ταύτης εἰς Μακεδονίαν καὶ αὐθις εἰς Ἔφεσον καὶ Κρήτην, ἔνθα κατέλιπεν ὡς ἐπίσκοπον τὸν Τίτον, ὃν προσκαλεῖ διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ εἰς Νικόπολιν.

Ὁ Ἐπίκτητος ἐν Νικοπόλει.— Κατὰ τὸ 94 μ. Χρ. ἔτος, καθ' ἃ ὁ αὐτοκράτωρ Δομιτιανὸς ἐξήλασε τῆς Ρώμης πάντας τοὺς φιλοσόφους, ὁ τοῦ Μουσωνίου μαθητὴς Ἐπίκτητος, ὁ ἐκ τῆς Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας, ὅστις ἔζη ἐν Ρώμῃ κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς δοῦλος τοῦ Ἐπαφροδίτου τοῦ ἀπε-

¹) Tacit Ann. 2,53 Simul sinus actiaca victoria inelytus, et sacratas ab Augusti manubias, castraque Antonii, cum recordatione majorum suorū adit.

²) Ἀποστόλου Παύλου, Ἐπιστολὴ πρὸς Τίτον, κεφ. Γ', 12.

³) Γ. Σωτηρίου, Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἀνευρεθέντος ναοῦ ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου, Ἀθήναι 1915, σ. 6. Βλ. κατωτέρω περὶ τῆς χριστιανικῆς Νικοπόλεως.

⁴) Th. Zahn, Einleitung in das Neue Testament, Leipzig, 1897, τόμ. Α'. σ. 434 — Πρὸβλ. Γ. Δέρβου. Χριστιανικὴ Γραμματολογία, Ἀθήναι, 1903, τόμ. Α'. σ. 224. — Γ. Σωτηρίου, Τὸ ψηφιδωτὸν κλπ ἔνθα ἄνωτ.— Ὁ Μελέτιος (Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα, Βενετία ἰεκδ Ἀνθίμου Γαζή), 1807, τόμ. 2, σ. 279 κ. ε.) γράφει «εἰς αὐτὴν παραγέμασεν ὁ μακάριος Παῦλος».

E.Γ. ΠΕΤΡ. Κ.Τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

λευθέρου τοῦ Νέρωνος, ἔπειτα δὲ ὡς ἀπελευθέρως, κατέφυγεν εἰς Νικόπολιν, ἔνθα ἴδρυσε φιλοσοφικὴν σχολήν, εἰς ἣν Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι πάσης ἡλικίας συνέρρεον.¹ Ὁ φιλόσοφος ἔζη ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ λέγεται ὅτι εἶχε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Ἀδριανοῦ. Μαθητὴς τοῦ Ἐπικτήτου ἐγένετο καὶ ὁ Φλάβιος ὁ Ἀδριανός, ὅστις ἔγραψε τέσσαρα βιβλία τῶν διατριβῶν τοῦ Ἐπικτήτου.²

Μεσοβίος τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος ἀπλῶς ἀναγράφει «Νικόπολις ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ»³. Λήγοντος δὲ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ τρίτου αἰῶνος ὁ Κάσσιος Ἰκάνας κατεχώρισε περὶ Νικοπόλεως ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἱστορίᾳ⁴ πληροφορίας, ὧν ἐγένετο σχετικὴ μνεία ἐν τῇ παρουσίᾳ.

Ὁ Ὠριγένης καὶ ἡ Νικόπολις.—Ἐκ τῆς τοῦ Εὐσεβίου Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας μανθάνομεν ὅτι ὁ Ὠριγένης (185-254;), ἐπιθυμῶν ν' ἀπακριβώσῃ τὰ κατὰ τὰς μεταφράσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οὐ μόνον τὴν ἑβραϊκὰ γλῶσσαν ἐξέμαθεν, ἵνα τὰς πρωτοτύπους γραφὰς ἴδιον καταστήσῃ κτῆμα, ἀλλὰ καὶ εἰς μακρὰς προέβη ἐρεύνας πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς προελεύσεως καὶ τῆς τύχης δύο ἐξ αὐτῶν. Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ προσδιορίσῃ εἰς τίνα ἀνήκον αὐταὶ «τοῦτο μόνον ἐπεσημήνατο» ὅτι τὴν μίαν πιθανὸν νὰ εὕρισκέ τις εἰς τὴν Νικόπολιν, τὴν δ' ἄλλην εἰς ἄλλον τινὰ τόπον⁵. Ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου μανθάνομεν μὲν ὅτι ὁ Ὠριγένης ἐπεσημήνατο τὸν τόπον, ἐν ᾧ ὑπώπτευσεν νὰ ἀνεύρῃ πληροφορίας περὶ τῆς μιᾶς τῶν μεταφράσεων, ἀν' ὅμοιος μετέβη εἰς Νικόπολιν ἢ ἂν δι' ἄλλου ἐζήτησε τὰς ἀναγκαίαις πληροφορίας δὲν διδασκόμεθα.

Τὸ μόνον ἱστορικὸν κέρδος, τὸ ὁποῖον προκύπτει ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Ὠριγένους ἐπισημάνσεως τῆς Νικοπόλεως, εἶναι ἡ βέβαιος ὑπόθεσις, ὅτι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος εἶχον προσφύγει εἰς τὴν *ἐλευθέραν* πόλιν, ὡς

¹) Πρὸβλ. Ed. Zeller-Marg. Εὐαγγελίδου, Σύνοψις τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήναι, 1886, σ. 244.

²) Βλ. προχειρῶς Ed. Zeller-Marg. Εὐαγγελίδου, ἐνθ. ἄνω.

³) Πτολεμαίου 3, 13, 3.

⁴) Δίωκος Κασσίου, Ῥωμαϊκῆς Ἱστορίας: 50, 11 . 50, 12, 3 . 50, 12, 7 . 50, 31, 2 . 51, 1, 1 . 51, 1, 2 . 51, 1, 3 . 51, 1, 4 . 51, 4, 2 . 51, 4, 6 . 51, 6, 1 .

⁵) Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, Βιβλ. 6, 16 (ἐκδ. Ed. Schwartz, Leipzig, 1914, σ. 236), «τοσαύτη δὲ εἰσήγατο τῷ Ὠριγένει τῶν θείων λόγων ἀπηκριβωμένη ἐξέτασις, ὡς . . . ἀνιχνεύσαι τε τὰς τῶν ἐτέρων παρὰ τοὺς ἑβδομήκοντα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἐρμηνευκότων ἐκδόσεις καὶ τινὰς ἐτέρας παρὰ τὰς κατημαξευμένας ἐρμηνείας ἐναλλαττοῦσας, τὴν Ἀκύλου καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος, ἐρευνῆν, ἃς οὐκ οἶδ' ὅθεν ἐκ τινῶν μυθῶν τὸν πάλαι λανθανούσας χρόνον ἀνιχνεύσας προήγαγεν εἰς φῶς· ἐφ' ὧν διὰ τὴν ἀσημότητα, τίνος ἄρ' εἶεν οὐκ εἰδώς, ἀπὸ τοῦτο μόνον ἐπεσημήνατο ὡς ἄρα τὴν μὲν εὕροι ἐν τῇ πρὸς Ἀκτίους Νικοπόλει, τὴν δὲ ἐν ἐτέρῳ τοιῶδα τόπῳ. — Πρὸβλ. ὅσα λέγει ὁ Γ. Σωτηρίου ἐν τῇ ὡς ἄνω μελέτῃ σ. 6. — Ἡ τοῦ Εὐσεβίου Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐγγραφή περὶ τὸ 315 μ. Χρ.

εις ἄστυον, πολλοὶ Ἰουδαῖοι, εἰς ἓνα τῶν ὁποίων ὁ Ὀριγένης ἀνεξήτει τὸν μεταφράστην ἢ τὸν κάτοχον τῶν πληροφοριῶν περὶ τῆς μιᾶς τῶν μεταφράσεων, ὧν ἄδηλος ἢ προέλευσις¹.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ Γαλλιηνοῦ (254—268), ἡ Νικόπολις φέρεται μεταξὺ τῶν ἐλληνίδων πόλεων (Ἀθηνῶν, Πατρῶν καὶ Κορίνθου), αἵτινες ἔκοπτον ἕτι χαλκοῦν νόμισμα². Τοῦτο ὁμῶς, ὡς ἀνωτέρω εἰπομέν, δὲν μαρτυρεῖ οὐδὲν ἕτερον περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως εἰ μὴ μόνον ὅτι αὕτη διετῆρει ἕτι μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου τὴν σκιώδη αὐτῆς ἐλευθερίαν³.

Τὸ βέβαιον ὁμῶς εἶναι ὅτι αἱ δύσκολοι ἡμέραι, αἷς ἐδοκίμασε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος καὶ ἰδίᾳ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα κατὰ τὴν τελευταίαν πενητηκονταετίαν καὶ κυρίως ἀπὸ τῆς συστηματικωτέρας κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεως τῶν Γότθων (267 κ. ἑ.), ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ ἀφήσωσιν ἀνεπηρέαστον καὶ τὴν Νικόπολιν, τὴν ὁποίαν εἶχον θέσει εἰς δυσχερῆ θέσιν ἐμφύλιοι ἔριδες, σπάνις τροφίμων καὶ σεισμὸς καταστρεπτικὸς, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶχε σκληρῶς πλήξει τὴν καὶ ἄλλως πύσχουσαν πόλιν⁴.

Ἄν δ' εἰς τὰ δεινὰ ταῦτα προσετέθη καὶ ἡ δῆσις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Γότθων, οἵτινες κατὰ τὸ 267 μ. Χρ., μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δεξιππου ἐκδίωξιν αὐτῶν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἐγράπησαν πιθανώτατα διὰ τῆς Βοιωτίας,

¹) Ὁ Ὀριγένης καταδικασθεὶς ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Δημητρίου ἔφυγεν ἐξ Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸ 232 εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης (ἰβλ. Γ. Δέρβου, Χριστιανικὴ Γραμματολογία, Ἀθήναι, 1904, τόμ. 1^ο, σ. 388). Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην φαίνεται ὅτι ἀνευρέθη ἐντὸς πίθου ἐν Ἰεριχοῖ μία τῶν μεταφράσεων τῆς Π. Διαθήκης περὶ ἧς ὁ Εὐδόκιμος (ἐνθα ἄνωτ.) γράφει «ἐν γρ μὴν τοῖς Ἑξαπλοῖς τῶν ψαλμῶν μετὰ τὰς ἐπισήμους τέσσαρας ἐκδόσεις οὐ μόνον πέμπτην, ἀλλὰ καὶ ἕκτην καὶ ἑβδόμην παραθεῖς ἐρμηνείαν. ἐπὶ μιᾶς αὐτῆς σεσημαίνεται ὡς ἐν Ἰουδαῖοις ἐρμηνείης ἐν πίθῳ κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σευήρου.» — Ὁ Μελέτιος (Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ νέα, Βενετία, 1807, τ. 2, σ. 279) λέγει ὅτι «ὁ Ἐπιφάνειος Κύπρου γράφει ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν Νικόπολιν εὐρέθη κρυμμένη μέσα εἰς πιθάριον ἕκτη ἐκδοσις τῆς παλαιᾶς διαθήκης, εἰς τὸν καιρὸν ὁποῦ ἐβασίλευεν Ἀλέξανδρος ὁ παῖς τῆς Μαμαίας, ἐν τῷ ἕκτῳ ἔτει τῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν ἔφερον ὁ Ὀριγένης εἰς τὰ αὐτοῦ Ἑξαπλά». Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Μελέτιος ἐσφαλῆ, διότι ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Μαμαίας καὶ ὁ Ἀντωνῖνος ὁ τοῦ Σευήρου εἶναι μὲν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, Ἀλέξανδρος ὁ τοῦ Σευήρου καὶ τῆς Μαμαίας, ὅστις ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἔλαβε καὶ τὰς προσωνυμίας τοῦ Μεγάλου καὶ Ἀντωνίνου (βασιλεύσας τὸ 222—235), ἀλλὰ, κατὰ τὸν Εὐδόκιμον μία τῶν μεταφράσεων τῆς Π. Διαθήκης εὐρέθη ἐν πίθῳ ἐν Ἰεριχοῖ (τῆς Παλαιστίνης) ἐνθα καὶ εὐρίσκατο ὁ Ὀριγένης κατὰ τὸ 232 καὶ ὄχι ἐν Νικόπολει.

²) Βλ. Head - Σβοράνου. ἐνθ' ἄνωτ.—Ἰβλ. G. Finlay, Griechenland unter den Römern, Leipzig, 1851, σ. 53.

³) Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Γ', σ. 257.

⁴) Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Γ', σ. 240.

Ἀκαρνανίας καὶ Ἡπείρου πρὸς τὸ Ἰλλυρικόν, δὲν δύναται εἰ μὴ ὡς εἰκασία νὰ ὑποστηριχθῇ¹.

Ἡ Νικόπολις ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Μ. Κωνσταντίνου.—Ὁσηδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάπτωσις τῆς Νικοπόλεως (ἄφ' οὗ εἰς τὴν κατάπτωσιν παρηκολούθουν αὐτὴν καὶ αἱ λοιπαὶ ἠπειρωτικαὶ πόλεις, ὧν ἡ μῦτρα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἦτο καλύτερα κατὰ τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους χρόνους) ἀσφαλῶς διετήρει αὐτὴ ὑπεροχὴν τινὰ ἀπέναντι τῶν λοιπῶν· διὸ μετ' οὐ πολὺ ὁ Διοκλητιανὸς (285—305) προβάς εἰς τὴν συστηματικωτέραν διαρρύθμισιν τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους διετήρησε τὴν Νικόπολιν ὡς πρωτεύουσαν τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, ἧς περιλαμβάνουσα ἐκτὸς τῆς Ἡπείρου τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὰς νήσους Κέρκυραν καὶ Ἰθάκην², ἔγινεν ἐπαρχία ὑπαρχεῖσα εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Μοισιῶν³.

Τὴν αὐτὴν πρωτεύουσαν θέσιν διετήρησεν ἡ Νικόπολις καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (306—337) γενομένην διαρρύθμισιν τῶν τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους. Καὶ κατὰ ταύτην δηλαδὴ ἡ παλαιὰ Ἡπειρος μετὰ τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Ἰθάκης ἀπετέλεσαν τμῆμα τῆς ἐπαρχίας Ἀχαΐας ἢ Ἑλλάδος, ἧς ὑπήχθη ὑπὸ τὴν διοίκησιν Μακεδονίας, τῆς μετὰ τῆς ἐτέρας διοικήσεως Δακίας ἀποτελεσάσης τὴν ὑπαρχίαν Ἰλλυρικόν (Illyricum)⁴.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ (361—363) ἡ Ἡπειρος σὺν τῇ λοιπῇ Ἀχαΐᾳ ἦτο εἰς τοιαύτην κατάπτωσιν, ὥστε αἱ ὑπὲρ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ παλινοῦ κόσμου προσπάθειαι τοῦ ἰδεολόγου αὐτοκράτορος πρὸς οὐδὲν ἴσχυσαν. Ἐκ τῶν προσπαθειῶν ὅμως τούτων οὐκ ὀλίγον ὠφελήθη ἡ Νικόπολις, ἧς τὰ ἰδρύματα πάντα, ἰδίᾳ δὲ τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰ Ἄκτια, διὰ μεγάλων δαπανῶν ἀνενεώθησαν⁵.

¹) Βλ. Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Γ', σ. 221, 240. - Ἡ δὲ ἐν τῷ ἀποσπάσματι τοῦ Δεξίππου (Historici Graeci Minores, ἐκδ. Dindorf, Fr. Dexippi, 16, 18) ἀναφερομένη Νικόπολις ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἡ ἠπειρωτικὴ.

²) Πρβλ. Itinerarium Antonini (ἐκδ. G. Parthey - M. Pinder) 483,5 «ab Oxeis Nicopolis provinciae supra scriptae...».—Ἰεροκλέους Συνέκδημος (ἐκδ. Parthey) 651, 3, 1β' «Ἐπαρχία παλαιᾶς Ἡπείρου, ὑπὸ ἡγεμόνα πόλεις 1β', μητρόπολις Νικόπολις...».—Ζώσιμος 2,33.

³) Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Γ', σ. 255.

⁴) Ζώσιμος 2,33.—Κωνσταντίνος δὲ τὰ καλῶς καθεστῶτα κινῶν μίαν οὖσαν εἰς τέσσαρας διεῖλεν ἀρχάς· ὑπάρχω γὰρ... ἐτέρῳ δὲ Μακεδόνας, καὶ Θεσσαλούς, καὶ Κρητίας, καὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους καὶ ἀμφοτέρους Ἡπείρους, καὶ πρὸς ταύτοις Ἰλλυριοὺς καὶ Δάκας καὶ Τριβαλλοὺς καὶ τοὺς ἄχρι τῆς Βαλερίας Παίωνα καὶ ἐπὶ τούτοις τὴν ἄνω Μοισίαν.—Πρβλ. Ἰεροκλέους Συνέκδημος (ἐκδ. Parthey) 651, 3, 1β' «ἐπαρχία παλαιᾶς Ἡπείρου, ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις 1β' μητρόπολις Νικόπολις. Δωδῶναι, Εὐροία. Ἄκτιον (?) Ἰδρυπόλις, Ἰππῶν, Φοινίκη, Ἀγχιασμός, Βουθρωτός, Φωτικὴ Κέρκυρα νῆσος, Ἡθράκη (sic) νῆσος».—Ἐπιθι καὶ Hertzberg ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Γ', σ. 288.

⁵) Mamertin. Gratianum actio Juliano (Panegyri Vet. ἐκδ. Jäger, τόμ. 2, σ.

Αἱ εὐγενεῖς ὄμως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος προσπάθειαι τοῦ μουσολήπτου αὐτοκράτορος διήρκεσαν ἐπὶ βραχύτατον· ὁ δὲ κατὰ τὴν 26 Ἰουνίου 363 ἐπελθὼν θάνατος αὐτοῦ ἀπέσβεσε καὶ τὰς τελευταίας χρηστὰς τῶν Ἑλλήνων ἐλπίδας. Τὴν τύχην τῶν λοιπῶν ἑλληνίδων πόλεων ἀκολουθοῦσα καὶ ἡ Νικόπολις, ἧς ἡ κατὰπτωσις φαίνεται ὅτι ἦτο ἐπίσης μεγίστη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους¹, ἔπρεπε εἰς τὸ ἐξῆς ν' ἀντικρύσῃ τὸ μέλλον σιγηρὴν μόνον εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις καθόσον τὸ κράτος ἔβαινε πρὸς τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν διάλυσιν².

Ὁ σεισμὸς τοῦ 375 μ. Χρ.—Δώδεκα μόλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, καὶ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Α' (ἐπελθόντα ἐν Παννονίᾳ τῇ 17 Νοεμβρίου 375 μ. Χρ.), εἰς τῶν φοβερωτέρων σεισμῶν, οὓς ἀναφέρουσι τὰ χρονικά τῆς Ἑλλάδος, συνετάραξε καὶ ἐρημούς κατέστησε τὰς ἑλληνικὰς χώρας³. Τότε δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ἡ Νικόπολις ἐδέχθη ἐν ἑκ τῶν καιριωτέρων πληγμάτων, ἂν μὴ τὸ ἔσχατον, καὶ οὕτω τὰ διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀναστηλωθέντα μνημεῖα περιήλθον καὶ αὐθις εἰς κατάστασιν ἐρειπίων⁴.

Ὁ Φριτίγεργος καὶ οἱ Οὐησιγότθοι (376—381).—Δὲν εἶχε δ' ἀκόμη οὔτε ἔτος παρέλθει ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ σειμοῦ, ὅτε τελευτῶντος τοῦ 376 οἱ ὑπὸ τὸν Φριτίγεργον Οὐησιγότθοι διαβάντες τὸν Αἰμον ἐτράπησαν πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἔφθασαν μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ ἠπειλήσαν ἀλάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας⁵.

147 κ. ἐξ.—Βλ. C. Bursian, Geographie von Griechenland, τόμ. Α', σ. 23.—Πρβλ. Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. Γ', 355, 6α. 364, 23.

¹) G. Finlay, Griechenland unter den Römern, Leipzig, 1801, σ. 53.

²) Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Γ', σ. 370. 35.

³) Ζώσιμ. 4, 18, 2. Τούτου (Οὐαλεντινιανοῦ) τελευτήσαντος καὶ σεισμόν δὲ ἐν πτωσὶν συνηνέχθησαν τόποις ἐσεισθη δὲ καὶ Κρήτη σφοδρότερον καὶ ἡ Πελοπόννησος μετὰ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος· ὥστε καὶ τὰς πολλὰς διαρρηθῆναι τῶν πόλεων, πλὴν τῆς Ἀθηναίων πόλεως καὶ τῆς Ἀττικῆς.—Ζώσιμ. ὁ ὁ δ «καὶ ἡ μὲν Ἀθηναίων πόλις ἐν τῷ κατὰ τὴν Οὐάλεντος βασιλείᾳ γενομένῳ σεισμῷ· πάσαν κατασεισάτο τὴν Ἑλλάδα, μόνη περιεσώθη».—Πρβλ. Κεδρην. (ἐκδ Βόννης) 1,550.

⁴) Βλ. Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. 3, σ. 443 κ. ἐξ.—Κατὰ τὴν δευτέραν πεντηκονταετίαν τοῦ τετάρτου αἰῶνος μέγα μέρος τῆς Νικοπόλεως ἀνῆκεν ὡς κτήσις εἰς τὴν ῥωμαίαν δέσποιναν Παύλιν (Paula), ἧτις (γεννηθεῖσα τῷ 317 καὶ θανοῦσα τῷ 404) ἀνῆγε τὸ γένος ἐκ πατρὸς μὲν εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα, ἐκ μητρὸς δὲ εἰς τοὺς Γράκχους καὶ Σκιπίωνας. Περὶ τῆς αἰτίας ὄμως καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη ἐγένετο κυρία μεγάλου τμήματος τῆς περιοχῆς τῆς Νικοπόλεως, οὐδὲν γνωρίζομεν.—Πρβλ. Hertzberg - Καρολίδου ἐνθ' ἄνωτ. 3, 444 σημ. 2α.—Ἐπιθι G. Finlay ἐνθ' ἄνωτ. σ. 53 σημ. 53.

⁵) Ζώσιμ. 4, 20, 10 ὥστε ἀμέλει μετὰ τῶν ὄπλων ἔλαθον οἱ πλείους περαιωθέντες καὶ ἅμα τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους γῆς ἐπιβάντες, οὔτε Ἰκσειῶν οὔτε ὄρκων ἐμνήσθησαν, ἀλλ' ἡ Θράκη τε ἅπασα καὶ ἡ Παιονία καὶ τὰ μέχρι Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἐπληροῦντο βαρβάρων, τὰ προσπεσόντα ληϊζομένων.—Πρβλ. Εὐνακ. Ἀποσπάσμ. 42, 42

Και πρὸς στιγμήν μὲν ἀνεστάλη ἡ καταστροφή· μετ' οὐ πολὺ ὁμοῦ καὶ δὴ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν φοβερὰν ἦταν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων καὶ τὸν ἐν τῇ μάχῃ θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος (9 Αὐγούστου 378)¹ τὰ γοιθικὰ σίφη διατρέξαντα τὰς ἑλληνικὰς χώρας προήλασαν μέχρις Ἡπείρου καὶ Ἀχαΐας². Τὸ αὐτὸ δυστυχῶς φαίνεται ὅτι ἐπανεληφθῆ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου Α', ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 380, ὅτε ὁ Φριτιγερνός ἐκ νέου ἐστράφη μετὰ τῶν Οὐησιγόθων κατὰ τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας³, μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 381, ὅτε ὁ εἰς τὴν Ἡπειρον ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ διὰ θαλάσσης ἢ ἀπὸ τῆς Δαλματίας σταλεῖς στρατὸς ἠνάγκασε τοὺς βαρβάρους νὰ τραπῶσι διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας πρὸς τὴν Θράκην⁴.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ρητὴ κατὰ τῆς Νικοπόλεως ἐπίθεσις δὲν ἀναφέρεται κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, δὲν εἶναι ὁμοῦ δύσκολον νὰ εἰκάσῃ τις ὅτι ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Γόθων κακωθεῖση Ἡπειρῶ περιλαμβάνεται καὶ ἡ πρωτεύουσα πόλις, ἣν ἀσφαλῶς δὲν ἐσεβάσθησαν αἱ βάρβαροι ὄρδαί.

Ὁ Ἀλάριχος ἐν Ἡπειρῶ.—Ἡ τρομερωτέρα ὁμοῦ τῶν μέχρι τοῦδε κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐπίθεσις τῶν Οὐησιγόθων ἔγινε, μετὰ τὸν τὴν 17 Ἰανουαρίου 395 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀνδρείου Ἀλαρίχου.

(C. Müller, *Fragm. histor. graec.* τόμ. 4. σ. 32, 34)—Εὐναπ. ἀποσπάσμ. 42. 46, σ. 240—242 (ἐκδ. Dindorf, *histor. graec. minor.* τόμ. 1).

¹) Ζώσιμ. 4, 24, 4.

²) Ζώσιμ. 4, 21, 7. «Θράκης μὲν ὑπὸ τῶν ἐφεστώτων ταύτη βαρβάρων κατεχομένης καὶ τῶν περὶ Μοισίαν καὶ Παιονίαν τόπων ὑπὸ τῶν ταύτη βαρβάρων ἐνοχλουμένων».

³) Ζώσιμ. 4, 34. «Θεοδοσίου τοίνυν ὄντος ἐν τούτοις... δύο μοῖραι τῶν ὑπὲρ τὸν Ρῆνον Γερμανικῶν ἔθνων, ἡ μὲν ἡγεμόνι Φριτιγέρνῳ χωρμένη, ἡ δὲ ὑπὸ Ἀλλοθον καὶ Σάρρακα τεταγμένη, τοῖς Κελτικοῖς ἔθνεσιν ἐπικειμέναι, κατέστησαν εἰς ἀνάγκην τὸν βασιλέα Γρατιανόν, ἐνδοῦναι σφίσιν. ἀπολιπούσαις τὰ ἐν Κελτοῖς, διὰ τοῦ Ἰστρου Παιονίαν καὶ τὴν ἄνω Μυσίαν καταλαβεῖν· ἦν γὰρ αὐτῷ λόγος τε καὶ σπουδὴ τέως, ἀπαλλαγῆναι τῆς συνεχοῦς τούτων ἐφόδου· διακλεύσαντες οὖν ἐπὶ τούτοις τὸν Ἰστρον, διανοούμενοί τε διὰ Παιονίας ἐπὶ τὴν Ἡπειρον διαβῆναι, πρῆλαισθῆναι δὲ τὸν Ἀχιλῶνα καὶ ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεις ἐπιθέσθαι.» Περβλ. Κεδρην. 1, 548 (ἐκδ. Βόννης) P. σ. 313a. «Τῷ τρίτῳ ἔτει (Οὐάλεντος;) πάλιν ἐξῆλθον οἱ Γόθοι εἰς τὴν Ρωμαίων γῆν καὶ ἠρήμωσαν πολλὰς ἐπαρχίας Σκυθίαν Μυσίαν Θράκην Μακεδονίαν Ἀχαΐαν καὶ πάσαν τὴν Ἑλλάδα, ὑπὲρ τὰς εἴκοσιν ἐπαρχίας».

⁴) Ζώσιμος 4, 33 2. «ὁ δὲ βασιλεὺς Γρατιανός. οὐ μετρίως ἐπὶ τοῖς ἀγγελθεῖσι συνταραχθεὶς, στρατιάν ἀρκοῦσαν ἐξέπεμψε. Βαύδωνι τῷ στρατηγῷ ταύτην παραδούς, ὃ καὶ Ἀρβογάστην συνέπεμψεν... τούτων ἅμα τῇ στρατιᾷ τοῖς κατὰ Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐπιστάντων χωρίοις, οἱ τὰ τῆδε νεμόμενοι Σκύθαι, ἐκ προοιμίων τοῦ φρονήματος τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς προαιρέσεως συναισθανόμενοι παραχρῆμα τῶν τόπων ἐκστάντες, ἐπὶ τὴν Θράκην ἐκαλινδρόμουν, πεπορθημένην ὑπ' αὐτῶν πρότερον...».

Οὗτος, ὡς γνωστόν, πρὶν γίνῃ ἡγέτης τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ ἦτο ἀρχηγὸς γοιθικοῦ ἐπικουρικοῦ στρατεύματος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου, ἀπορριφθεῖσης τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀναθέσεως στραταρχίας ἢ στρατοπεδαρχίας μεγάλης τινὸς ἐπαρχίας¹, ἀπεχώρησε τῆς αυτοκρατορικῆς ὑπηρεσίας καὶ προσφυγὼν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους αὐτοῦ ἐξελέγη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 395 βασιλεὺς αὐτῶν καὶ ἀνέλαβε τὴν κατὰ τῶν αυτοκρατορικῶν χωρῶν ἐπίστασιν², προβάς μέχρι Κωνσταντινουπόλεως.

Τὰ στίφη τοῦ Ἀλαρίχου μετὰ τὴν δῆωσιν τῆς Θράκης ἐτράπησαν πρὸς τὴν Μακεδονίαν, πιθανῶς κατὰ προτροπὴν τοῦ πολυμηχάνου Ρουφίνου· εἶχον δ' ἤδη προβῆ μέχρι Δαλματίας καὶ Παννονίας, ὅτε ἔφθασεν εἰς αὐτὰ ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Σιλιχὼν μετὰ σύμπαντος τοῦ ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ στρατολογηθέντος στρατοῦ ἠτοιμάζετο νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτὰ. Τότε ὁ Ἀλαρίχος ἐτράπη πρὸς νότον καὶ διὰ τῶν δαλματικῶν καὶ Ἰλλυρικῶν χωρῶν εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἡπειρον ἔφθασε μέχρι τῆς Νικοπόλεως, μετὰ τὴν δῆωσιν τῆς ὁποίας ἐτράπη πρὸς τὴν Θεσσαλίαν³, εἰς ἣν

¹) Ζώσιμος F, 5 «ταῦτα Ρουφίνος πονηρευσάμενος, ἐπειδὴ στασιάζοντα καὶ ἀλλοτριώσαντα τῶν νόμων ἑαυτὸν ἐθεώρησεν Ἀλαρίχον (ἡγανάκτει γάρ, ὅτι μὴ στρατιωτικῶν ἦγετο δυνάμεων, ἀλλὰ μόνους εἶχε τοὺς βαρβάρους, οὓς Θεοδόσιος ἔτυχεν αὐτῷ παραδοῦς».

²) Ζώσιμος 5, 5 «ὅτε (Ρουφίνος) σὺν αὐτῷ (Ἀλαρίχῳ) τὴν Εὐγενίου τυραννίδα καθέειλε, τότε τοίνυν ἐσήμεινε δι' ἀκορητῶν αὐτῷ, προσωτέρω τοὺς σὺν αὐτῷ βαρβάρους, ἢ ἄλλως σύγκλυδας ὄντας ἐξαγαγόν. ὡς ἐτοιμῶν ἀπάντων εἰς ἄλλωσιν ἐσομένων, ἐπὶ τούτοις Ἀλαρίχος τῶν Θράκης ἀπανίστατο τόπων, καὶ ἐπὶ Μακεδονίαν προῆει καὶ Θεσσαλίαν, πάντα καταστρεφόμενος τὰ ἐν μέσῳ». — Πρὸς Δωκράτους σχολαστικοῦ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 7, 10 (ἐν Migne, Patrologia Graeca, 67, 755). «Υπὸ δὲ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον, καὶ Ρώμην ὑπὸ βαρβάρων ἀλῶναι συνέβη. Ἀλαρίχος γάρ τις βάρβαρος, ὑπόσπονδος ὢν Ρωμαίοις καὶ τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ εἰς τὸν κατὰ Εὐγενίου τοῦ τυράννου πόλεμον συμμαχήσας, καὶ διὰ τοῦτο Ρωμαϊκῇ ἀξίᾳ τιμηθεὶς, οὐκ ἤνευχε τὴν εὐτυχίαν. Ἐπὶ τὰ ἐσπέρια μέρη διεβῆαι». — Ἐπιθὶ καὶ Jordanis de Geiarum sive Gothorum origine et rebus gestis (εκδ. Car. Aug. Closs, Stuttgartiae (1856), κεφ. 29 «Mox ut ergo antefatus Alaricus creatus est rex, cum suis deliberans suavit eos suo labore quaerere regna, quam alienis per otium subiacere, et sumpto exercitu per Pannonias Stilicone et Aureliano consulibus et per Sirmium dextro latere quasi viris vacuum intravit Italiam.....» Ὁ Jordanis εἶναι χρονολογὸς τοῦ πέμπτου αἰῶνος.

³) Σωκρ. ε.θ. ἀνωτ. 7, 10 «Γενόμενος δὲ (ὁ Ἀλαρίχος) ἐπὶ τὰ Ἰλλυρικῶν, εὐθύς πάντα ἀνέστρεψε. Διαβιάνοντι δὲ αὐτῷ Θεσσαλαὶ ἀντέστησαν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ, ὅθεν δι' ὄρους Πανδου ἐπὶ Νικόπολιν τῆς Ἡείρου διαβῆναι ἔστι». — Φιλοστοργίος, 12, 2 «Ἀλαρίχος... περὶ τὰ τῆς Θράκης ἄνω μέρη δύναμιν ἀθροίσας ἐπῆλθε τῇ Ἑλλάδι καὶ τὰς Ἀθήνας εἰλε καὶ Μακεδόνας καὶ τοὺς προσεχεῖς Δαλματίας ἐληύσατο. Ἐπῆλθε δὲ καὶ τὴν Ἰλλυρίδα καὶ τὰς Ἀλπεὺς διαβάς ταῖς Ἰταλίαις ἐνέβαλεν...» Πρὸς Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ. ἀνωτ. 3, 477.

ηκολούθησεν αὐτὸν ὁ Στελίχων ἐπιζητῶν νὰ συντρίψῃ τὰ βαρβαρικὰ σίφη διὰ τῶν ὑπερτέρων αὐτοῦ δυνάμεων.

Ἡ οὐδόλως ὁμως διαφέρουσα τῆς προδοσίας ἔναντι τοῦ Στελίχωνος στάσις τοῦ Ρουφίνου ἐματαιώσε τὴν σύγκρουσιν καὶ ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Ἀλιρίχον τὸ φθινόπωρον τοῦ 395 νὰ τραπῇ πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἣν διέδραμεν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως¹.

Διελθὼν δ' ἀκώλυτος τὰς Θερμοπύλας εἰσῆλασεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἔστη μικρὸν πρὸ τῶν Ἀθηνῶν. Εἶτα δὲ τραπείς πρὸς τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὰ Μέγαρα εἰσῆλασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἣν ἐλεηλάτησεν ἄπασαν μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 396, ὅτε διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας νὰ προελάσῃ εἰς τὴν Ἡπειρον, ἧς τὰς πόλεις ἐλεηλάτησε². Κατὰ παραχώρησιν δὲ τῆς βυζαντινῆς αὐτῆς διατρίψεως ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἡείρῳ καὶ στρατοπεδείρης ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ διορισθεὶς ἦγε καὶ ἔφερε τὰ κατ' ἀμφοτέρας τὰς Ἡείρους³ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 400 μ. Χρ., ὅτε ἐτρέπη πρὸς τὴν Ἰταλίαν.

Τῆς πενταετοῦς δοκιμασίας, εἰς ἣν ὑπεβλήθη ὀλόκληρος ἡ Ἡπειρος, ἀσφαλῶς δὲν θὼ ἔμεινεν ἀμέτοχος καὶ ἡ Νικόπολις. Μολονότι δὲ δὲν ἀναφέρεται αὕτη ὄνομαστὶ μεταξὺ τῶν δοκιμασθεισῶν πόλεων, ἐν τούτοις εὐχερῶς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀλιρίχου λεηλατηθείσας ἡπειρωτικὰς πόλεις⁴ ἀσφαλῶς θὰ περιλαμβάνετο καὶ αὕτη, ἣν ἄλλως τε εἶχεν οὗτος γνωρίσει καὶ κατὰ τὴν πρώτην κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐπιδρομὴν⁵.

Οἱ Βανδῆλοι ἐν Νικοπόλει.—Μετὰ πάροδον τριῶν τετάρτων αἰῶνος

¹) Ζώσιμος 5,5,6 «ἐπὶ τούτοις Ἀλιρίχος τῶν Θράκης ἀπανίστατο τόπων, καὶ ἐπὶ Μακεδονίαν προΐει καὶ Θεσσαλίαν, πάντα καιαστρεφόμενος τὰ ἐν μέσῳ, γενόμενος δὲ Θερμοπυλῶν πλησίον ἔπεμπε λάθρα πρὸς Ἀντίοχον τὸν ἀνθύπατον καὶ Γερόντιον τὸν ἐφεστηκότα τῶν Θερμοπυλῶν φυλακῆ, τοὺς τὴν ἐφοδὸν ἀγγελοῦντας, καὶ ὁ μὲν ἀπαχῶρει μετὰ τῶν φυλάκων, ἐνδιδοὺς ἐλευθέραν καὶ ἀκώλυτον τὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα πάροδον τοῖς βαρβάροις. [... καὶ ἡ μὲν Βοιωτία πᾶσα, καὶ ὅσα μετὰ τὴν ἀπὸ Θερμοπυλῶν εἰσοδὸν Ἑλληνικὰ ἔθνη διήλθον οἱ βαρβαροὶ, ἔκριντο».

²) Ζώσιμος 5, 7, 4 «Στελίχιον δὲ, ναυσὶ στρατιώτας ἐμβιβάσας, τοῖς κατὰ τὴν Ἀχαΐαν δυστυχήμασιν ὤρητο βῆθειν καὶ τῇ Πελοποννήσῳ προσχῶν, εἰς Φολὸν συμφυγεῖν τοὺς βαρβάρους ἠνάγκασε, καὶ οὕτω διέφθειρεν ἂν αὐτούς, σπάνει τῶν ἐπιτηδείων, εἰμῆ... ἀφήκε τοὺς στρατιώτας ὅσα καταλελοίπασιν οἱ βάρβαροι ἀρπάξαι, τοῦ τε δοῦναι τοῖς πολεμίοις εὐρυχωρίαν, ἀναχωρήσασιν τῆς Πελοποννήσου μετὰ πάσης τῆς λείας εἰς τὴν Ἡπειρον διαβῆναι καὶ τὰς ἐν ταύτῃ ληίσασθαι πόλεις».

³) Ζώσιμος 5,26,1 «Ἀλιρίχος δὲ, ἐπειδὴ ἀνεχώρησεν, ἦ προεῖρηται μοι, τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῆς ἄλλης ὀπόσῃν ὁ Ἀχελῷος ποταμὸς διαρρεῖ, διατρίβων ἐν ταῖς Ἡείροις, ἣν οἰκοῖσι Μολοττοὶ τε καὶ Θεσπρωτοὶ καὶ ὅσα μέχρις Ἐπιδαύρου καὶ Ταυλαίων οἰκοῖσι χωρία, τὸ παρὰ Στελίχωνος ἀνέμενε σύνθημα....»

⁴) Ζώσιμος 5,7,4. Βλέπε τὸ χωρίον μικρὸν ἀνωτέρω.

⁵) Σωκράτης, ἐνθ. ἀνωτ. 7,10. Βλέπε τὸ χωρίον μικρὸν ἀνωτέρω.

ἀπὸ τῆς γοτθικῆς δηώσεως νέαι συμφοραὶ πλήσσουν τὴν ἀτυχῆ πόλιν.

Οἱ ἀπὸ τοῦ 439 μ. Χρ. εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Καρχηδόνα ὑπὸ τὸν Γεισέριχον ἐγκατασταθέντες Βανδῆλοι, ἐλθόντες εἰς πόλεμον πρὸς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, πολλαχῶς ἠνώχλησαν τὰ ἑλληνικὰ παράλια καὶ τὰς ἑλληνικὰς νήσους. Κατὰ δὲ τὸ 475 μ. Χρ., ἵνα ὁ πανοῦργος Βανδῆλος ἐπιτύχη εὐνοϊκωτέρους ὄρους ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος προτεινομένη συνθήκῃ, διὰ ταχέος τολμήματος κατέλαβε τὴν Νικόπολιν καὶ ἐκράτησεν αὐτὴν μέχρι τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης¹, μεθ' ἣν καὶ ἀπεχώρησε τῆς πόλεως ταύτης.

Περὶ τοῦ ἂν ἐβλ. βῆ καὶ πόσον ἦ Νικόπολις ἐκ τῆς παρασπονδίας ταύτης τῶν Βανδῆλων, οἵτινες καὶ σφοδρῶς διὰ τοῦτο ἠλέγχθησαν ὑπὸ τοῦ Σευήρου, ἀπεσταλμένου τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος, δὲν γνωρίζομεν, ὅπως εἰσῆς δὲν γνωρίζομεν οὐδὲν περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου μέχρι τῆς κατὰ τῆς Ἡλείρου ἐπιδρομῆς τῶν Γότθων.

Δήγοντος περὶ τοῦ πέμπτου αἰῶνος ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀπλῶς ἀναφέρει «Νικόπολις πόλις Ἡλείρου»² καὶ οὐδὲν πλέον. Ὁ δὲ Ἱεροκλῆς ὀλίγον βραδύτερον ἐν τῷ Συνεκδήμῳ ἀναγράφει ὅτι ἡ Νικόπολις ἦτο μητρόπολις τῆς ἐπαρχίας παλαιᾶς Ἡλείρου³. Ἡ μνεῖα αὕτη εἶναι μικρὸν τι προγενεστέρα τοῦ Γοτθικοῦ πολέμου⁴, ὅστις κηρυχθεὶς τὸ 535 μ. Χ.⁵ διήρκεσε περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη.

Ἡ Νικόπολις καὶ οἱ Γότθοι.—Ὁ φρικώδης κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων τοῦ Τωτίλα πόλεμος, ὃν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέλαβε διὰ τοῦ Βελι-

¹) Μάλχου, Ἀποσπ. ἀρ. 3 (C. Müller Fr. hist. graec. τόμ. 4, σ. 114 κξ. Dindorf σ. 388 κξ.) «ὅτι Ζήνων ἀίηρ ὢν ἀπόλεμος ἄγαν καὶ πολλοῖς πανταχόθεν ταραχῆς ἐφειστώσης, ἔγνω πρὸς τὸν Βάνδιλον εἰς Καρχηδόνα πρὸςβύσασθαι. καὶ Σευήρον ἐκ τῆς βουλῆς πρὸςβευτήν αἰρεῖται, ἄνδρα καὶ σωφροσύνη διαφέρειν δοκοῦντα καὶ τῷ ἐθέλειν τὰ δίκαια. καὶ πατρικίον αὐτὸν ποιήσας ἀποπέμπει, ὅπως ἐκ τῆς ἀξίας τῆς πρὸςβείας τὸ σῆμα κατασκευάσαι σεμνότερον. καὶ ὁ μὲν ἐξέπλευσεν, ὁ δὲ Βάνδιλος μαθὼν ὅτι ἦξι πρὸςβεία, φθιάσας ἐκκλον ποιεῖται καὶ Νικόπολιν ἔπλεν. ὁ δὲ πρὸςβευτῆς Σευήρος διαβῆς ἀπὸ Σικελίας εἰς Καρχηδόνα ἀφίκετο καὶ πολλὰ διὰ τὸν ἐκκλον ἐμέμπετο τὸν Βάνδιλον». Πρὸςβ. Προκοπ. Βανδ. πόλεμος (ἐκδ. Βόννης) 343,20 «Γιζέριχος δὲ τότε ἀπάτη τε περιελθὼν καὶ κατὰ κράτος ἐξελάσας, ὡς πρότερον εἴρηται, τοὺς πολεμίους, οὐδὲν τι ἦσπον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἦγέ τε τὰ Ρωμαίων καὶ ἔφερε ξόμπαντα ἕως αὐτῷ βασιλεὺς Ζήνων εἰς ὁμολογίαν ἀφίκετο σπονδαί τε αὐτοῖς ἀπέραντοι ξυνετέθησαν. μήτε Βανδίλους πολέμιόν τι ἐς τὸν πάντα αἰῶνα Ρωμαίους ἐργάσασθαι μήτε αὐτοῖς πρὸς ἐκείνον ξυμῆναι».

²) Στέφανος Βυζάντιος (ἐκδ. Λουγδούνου) σ. 591.

³) Ἱεροκλέους, Συνέκδημος (ἐκδ. Parthey) σ. 651, β, ιθ'. Ἐπαρχία Παλαιᾶς Ἡλείρου, ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις ιθ', μητρόπολις Νικόπολις. Δωδώναι, Εὐβοῖα, Ἄκνιον (ι) Ἀδριανούπολις, Ἄπκων, Φοινίκη, Ἀγχιασμός, Βυθρωτιός, Φωτική, Κέρκυρα νῆσος, Ἡθράκη νῆσος».

⁴) Ὁ Συνέκδημος ἐδημοσιεύθη πρὸ τοῦ 535 μ. Χρ.

⁵) Προκοπ. Γοτθικ. πόλεμος.

σαρίου, ἔσχεν ὀλεθριωτάτην ἐπίδρασιν γενικῶς μὲν ἐπὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, εἰδικώτερον δὲ ἐπὶ τῆς Νικοπόλεως.

Κατὰ τὸν Προκόπιον, διαρκούντος τοῦ πολέμου τούτου καὶ δὴ περὶ τὸ πέμπτον αὐτοῦ ἔτος (540 μ. Χρ.), ὁ Ἰουστινιανὸς προβλέπων τὴν κατὰ τῆς Ἡπείρου ἐπίθεσιν τῶν Γότθων ἐμερίμνησε σπουδαίως περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ὀχυρωμάτων οὐ μόνον τῆς Νικοπόλεως, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἡπειρωτικῶν πόλεων ¹.

Παρὰ τὴν ὀχύρωσιν ὅμως καὶ τὴν εἰς ἴδιον στρατηγὸν ἀνάθεσιν τῆς φυλακῆς τῆς πόλεως ², ἦεις καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διειρήνησε τὴν πρωτεύουσαν μεταξὺ τῶν λουικῶν τῆς παλαιᾶς Ἡπείρου πόλεων θέσιν ³, δὲν κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἀπὸ νέαν γοτθικὴν ἐπιδρομὴν καὶ ληλασίαν.

Κατὰ τὸ τέλος δηλαδὴ τοῦ δεκάτου ἔκτου ἔτους τοῦ κατὰ τῶν Γότθων πολέμου (551 μ. Χρ.), καθ' ὃ ἀνακληθέντος τοῦ Βελισαρίου ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν ὁ εὐνοῖχος Ναρσῆς ⁴, ὁ Τωτίλας διευθετήσας τὰ ἐν τῇ Ρώμῃ καὶ τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως εἰς ἄλλους ἐμπιστευθεὶς αὐτὸς ἐκεδόθη εἰς τὸν ἔξοπλισμὸν τριακοσίων μακρῶν πλοίων, ἅτινα πληρώσας Γότθων ἀπέστειλε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ληλατήσωσιν αὐτὴν πάσῃ δυνάμει ⁵, σκοπῶν οὕτω νὰ μεταθέσῃ τὴν βᾶσιν τῶν ἐπιχειρήσεων ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ γοτθικὸς οὗτος στόλος ἀφικόμενος εἰς Κέρκυραν καὶ ταύτην ληλατήσας, ὡς καὶ τὰς παρακειμένας νήσους, αἰφνιδίως ἐπέπεσε κατὰ τῆς Ἡπείρου, ἣς ἐληλάτησε τὰ περὶ τὴν Δωδώνην χωρία καὶ διαφερόντως τὴν Νικόπολιν καὶ τὴν Ἄγχισον ⁶ συλλαβὼν δὲ καὶ πολλὰ πλοῖα πλήρη ἐπιτηδίων τῆς στρατιᾶς τοῦ Ναρσοῦ ἀπέπλευσεν.

Ὁλόση δ' ἦτο ἡ διαφέρουσα αὕτη ληλασία τῆς Νικοπόλεως καὶ ἂν ἰσοδυνάμει πρὸς παντελῆ τῆς πόλεως ἀφανισμόν, ὡς τινες δέχονται, δὲν

¹) Προκοπ. Περὶ κτισμάτων 4, 1 (ἔκδ. Βόννης) σ. 268 «ἀνεπέσαστο δὲ Νικόπολιν τε καὶ Φουρικὴν καὶ τὴν Φουρίνην ὀνομασμένην». — Πρβλ. Bursian, Geographie von Griechenland, τόμ. 1, σ. 17, 19, 34.

²) Hopf, Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit, Leipzig, 1870, Separatausgabe. σ. 84.

³) Ἰεροκλέους, Συνέκδημος, (ἔκδ. Parthey) σ. 651, 3, 1β'. — Πρβλ. Zinkeisen, Geschichte Griechenlands, Leipzig, 1832 τόμ. 1, σ. 711 κξ. — Herzberg Καρολίδου, ἐνθ. ἄνωτ 3, 673, 48.

⁴) Προκοπ. Γοτθικ. πόλεμ. 4, 21.

⁵) Προκοπ. Γοτθικ. πόλεμ. 4, 23 «Τωτίλας δὲ πλοῖα μακρὰ ἐς τριακόσια Γότθων πληρώσας ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐκέλευεν ἵεναι, ληΐζεσθαι τε τοὺς παρεμπίπτοντας ἐπιστεῖλας δυνάμει τῇ πάσῃ».

⁶) Προκοπ. Γοτθ. πόλεμ. 4, 23 «ἐπειδὴ ἐς τὴν Κέρκυραν οὗτος ὁ Γότθων στόλος ἀφίκετο, αὐτὴν τε ἦγον καὶ ἔφερον ἐξ ἐπιδρομῆς καὶ δοσεῖ ἄλλοι αὐτῇ νῆσοι ἐπικεῖνται, αἱ Σύβοται καλοῦνται, διαβάντες δὲ καὶ εἰς τὴν ἡπειρὸν ἑξαπιναιῶς ἅπαντα ἐληΐζοντο τὰ ἀμφὶ Δωδώνην χωρία καὶ διαφερόντως Νικόπολιν τε καὶ Ἄγχισον».

δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ καθορίσωμεν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ περὶ αὐτῆς πληροφορίαι ἀπὸ τοῦδε καθίστανται οὐ μόνον ἔτι ἀραιότεραι, ἀλλὰ καὶ ἀσαφέστεραι.

Ἡ Νικόπολις καὶ οἱ Βούλγαροι. — Τοὺς Βανδήλους καὶ τοὺς Γότθους διαδέχονται οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ Βούλγαροι. Πότε ἀκριβῶς οὗτοι ἐπλησίασαν τὰ περὶ τὴν Νικόπολιν δὲν εἶναι σαφῶς μεμαρτυρημένον. Ὁ Παπαρρηγόπουλος ἀντλήσας, ὡς αὐτὸς λέγει, τὴν εἶδησιν ἐκ τῆς κατ' ἐντολὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου συγγραφείσης χρονογραφίας ¹, ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας Μιχαὴλ Β' τοῦ Τραυλοῦ (829) βουλγαρικὰ φῦλα, πιθανῶς δὲ καὶ σλαβικὰ ὁμοῦ, ἐμβολόντα εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον, ἐγένοντο κύρια τῆς Νικοπόλεως, ὡς καὶ μοίρας τινὸς τῆς περὶ αὐτὴν ἡπειρωτικῆς γῆς, ἐν ἧ καὶ ἐγκατεστάθησαν ². Ἄν λοιπὸν δεχθῶμεν ὡς βέβαιον τὴν πληροφορίαν ταύτην, τὴν ὅποιαν ὁ Παπαρρηγόπουλος πιθανὸν νὰ ἤνιλησεν ἐξ ἄλλης πηγῆς καὶ κατὰ λάθος ἀπέδωκεν εἰς τὴν χρονογραφίαν τοῦ Γενεσίου, ἐν ἧ δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν σχετικόν τι, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Βούλγαροι κατέρχονται τὸ πρῶτον μέχρι Νικοπόλεως κατὰ τὸ 829, γίνονται κύριοι αὐτῆς καὶ ἐγκαθίστανται ἐν τῇ περὶ αὐτὴν ἡπειρωτικῇ χώρᾳ. Ἐπὶ πόσον ὁμοῦ χρόνον κυριεύθη ἡ βουλγαρικὴ αἰτὴ ἐπὶ τῆς Νικοπόλεως κατοχῆ εἶναι ἄγνωστον, ὡς ἐπίσης ἄγνωστον εἶναι καὶ ἂν τὰ βουλγαρικὰ ταῦτα φῦλα ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ ἢ μετακινήθησαν πρὸς ἄλλα τμήματα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὅπερ ἀτυχῶς οὐ μόνον ἠνεύχεται, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ὑπέθυαλπεν ἐξ ἀνάγκης τὸς τοιαύτας μετακινήσεις.

Δευτέρα βουλγαρικὴ μετακίνησις πρὸς τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν περιοχὴν τῆς Νικοπόλεως ἀναφέρεται ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ (919-944) ³. Ἄν ὁμοῦ καὶ τὰ νέα ταῦτα βουλγαρικὰ στίφη ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς περὶ τὴν Νικόπολιν ἢ μὴ καὶ τοῦτο παραμένει ἄγνωστον.

Εἰς τὰς δύο ἀνωτέρω κατὰ τῆς Νικοπόλεως βουλγαρικὰς ἐπιθέσεις ὁ Κεδρηνὸς προστίθησι καὶ τρίτην. Μετὰ δηλοδὴ τὸν θάνατον τοῦ Σιμεῶνος (927) καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πέτρου κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ⁴, βουλ-

¹) Πρόκειται περὶ τῶν *Γενεσίου Βασιλειῶν* (ἐκδ. Βόννης) περὶ Κρονομβάχερ - Σωτηριάδου, *Ἱστορία Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, Ἀθήναι, 1897, τόμ. Α σ. 535.

²) Κ. Παπαρρηγοπούλου - Καρολίδου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἀθήναι, 1925, ἐκδ. σ', τόμ. Δα, σ. 72.

³) Πρὸς Κ. Παπαρρηγοπούλου - Καρολίδου ἐνθ. ἀνωτ. Δα, 173.

⁴) Κεδρηνὸς ἐκδ. Βόννης σ. 625 «ὁ τελευταῖος αὐτοῦ δηλ. Σιμεῶν) τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχὴν Πέτρος κατέσχεν ὁ ἐκ τῆς δευτέρας αὐτοῦ γυναικός: . . . Μιχαὴλ γὰρ τὸν ἐκ τῆς προτέρας ἀποτεχθέντα παῖδα αὐτῷ ἔτι ζῶν ὁ Σιμεῶν ἀπέκειρε μοναχόν»

γαρικά φύλα υποκινούμενα υπό του ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ, ὅστις ἐφιλοδόξει νὰ διαδεχθῆ αὐτὸς τὸν πατέρα του, προσῆλθον πρὸς αὐτόν. Μειὰ μικρὸν ὄμως θανόντος τοῦ Μιχαήλ τὰ φύλα ταῦτα φοβούμενα τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Πέτρου ἐτράπησαν πρὸς δυσμὰς καὶ διὰ τῆς Μακεδονίας ἔφθασαν μέχρι Νικοπόλεως, ἣν καὶ ἐκυρίευσαν ¹. Περὶ τούτων ὁ Κεδρηνὸς ἀναφέρει ὅτι καταπολεμηθέντα ὕστερον διαφόρως ἐγένοντο ὑποχείρια ².

Τὸ «ὑστερον» τοῦ Κεδρηνοῦ ἀσφαλῶς ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου (976-1025), ὑφ' οὗ πάντα τὰ ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει βουλγαρικά φύλα, ὅσα ἠδυνήθησαν ν' ἀποφύγωσι τὸν δλεθρον, «ὑποχείρια Ρωμαίων ἐγένοντο».

Πρὸ τούτου ὄμως μέγα μέρος τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἰδίᾳ αἱ δυτικώτεραι ἐπαρχίαι δεινῶς ἐδοκιμάσθησαν. Ἐν δηλαδὴ ἔτος μετὰ τὴν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἀνάρρησιν Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ὁ υἱὸς τοῦ ἀρμενικῆς καταγωγῆς Σισμάν, ὁ Σαμουήλ, κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀρχὴν τοῦ πρὸ ἐλαχίστου χρόνου κατὰ τὰ βόρεια καὶ δυτικὰ τῆς Μακεδονίας δυσπρόσιτα ἄκρα συγκροτηθέντος μικροῦ βουλγαρικοῦ κράτους, καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὸ ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ὄλα ἕτη (977-1014), μέχρι δηλαδὴ τῆς καταστροφῆς καὶ διαλύσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου.

Ὁ Σαμουήλ δι' ἐπιδρομῶν γενομένων κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ, δηλαδὴ μετὰ τῶν ἐτῶν 977-986, ἐπηύξησε τὸ νέον βουλγαρικὸν κράτος καὶ ἐπεξέτεινεν αὐτὸ πρὸς δυσμὰς καταστήσας κέντρον τῶν ἐπιχειρήσεων τὴν Πρέσπαν, ἣν βραδύτερον κατέστησε καὶ πρωτεύουσιν. Ἀπὸ τῆς Πρέσπας δ' ὀρμώμενος ἐπέδραμε μέχρι τῆς Νικοπόλεως, παρὰ τὴν ὁποίαν πιθανὸν νὰ εὔρεν ὁμοφύλους του ἐγκατεστημένους

¹) Κεδρηνὸς (ἔκδ. Βόννης) σ. 628 «καὶ Μιχαήλ δὲ ὁ τοῦ Πέτρου ἕτερος ἀδελφός τὴν Βουλγαρικὴν ἡμερόμενος κατασχεῖν ἐξουσίαν, φρούριον καταλαβὼν ἐρυμνὸν ἀνέσειε τὴν Βουλγαρίαν, καὶ πολλοὶ προσερύθησαν αὐτῷ. Μετὰ καιρῶν δὲ τούτου ἀποθανόντος δεδιότες οἱ προσκυέντες τὴν τοῦ Πέτρου ἀγανάκτησιν, ἐπήλθον ταῖς Ρωμαϊκαῖς χώραις διὰ Μακεδονίας καὶ Στρυμῶνος καὶ Ἑλλάδος, καταλαβόντες τὴν Νικόπολιν πάντα τὰ ἐν ποσὶ ληϊσάμενοι καὶ τέλος ἐν αὐτῇ σαββατίσαντες». — Ὅποια τις ἦτα ἡ κατάστασις, ὑφ' ἣν διετελεῖ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Νικόπολις, εἶναι ἀγνωστον, διότι ἐλλείπουσι σχεδὸν ὄλας αἱ περὶ αὐτῆς εἰδήσεις. Μόνην μνησίαν, καὶ ταύτην παρεμπιπτότως ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ ἐκθέσει τῇ συνταχθείσῃ κατὰ τὸ ἔτος 168, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ὁθων ὁ Α' ἀπέστειλε τὸ δεύτερον τὸν Λουϊτπράνδον πρεσβευτὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικηφόρον τὸν Φωκά. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ ἀναφέρεται ὅτι τότε ἡ Ναύπακτος ὑπήγετο εἰς τὴν Νικόπολιν (πρβλ. Λέων Διάκονος (ἔκδ. Βόννης) σ. 368: Luitprandi legatio ad Nicephorum Phocam «Ναυρακτιανονί, quae est Nicopoleos civitas»). Ἐν ὄμως ἡ ὑπαγωγή αὐτῆς ἦτο πολιτικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ δὲν σαφηνίζεται.

²) Κεδρηνὸς, ἐνθ. ἀνωτ. «οἵτινες ὕστερον διαφερόντως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι Ρωμαίων ἐγένοντο».

ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ ¹. Πῶς ὁ Σαμουήλ προσηνέχθη πρὸς τὴν Νικόπολιν, καὶ ἂν ἐλεηλάτησεν ἢ ἄλλως ἔβλαψεν αὐτὴν εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστον· ὡς εἰκασία δ' ἀπλῆ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ ὑπὸ τινῶν φερομένη ὡς ὀλοσχερῆς ὑπ' αὐτοῦ καταστροφή τῆς πόλεως.

Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι ἐνταῦθα περατοῦνται αἱ περὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Νικοπόλεως εἰδήσεις· αἱ δὲ μετὰ ταῦτα περὶ αὐτῆς πληροφορίαι ἀνάγονται ἢ εἰς τὸ «θέμα Νικοπόλεως», ὅπερ ἔφ' ἱκανὸν εἰσέτι χρόνον φαίνεται ὅτι διετηρήθη ὡς τίτλος κρατικῆς ὑποδικαιρέσεως, ἢ εἰς τὴν «μητρόπολιν Νικοπόλεως», ἥτις ὡς ἐκκλησιαστικὸς τίτλος διετηρήθη ἐπὶ βραχὺ ὑπὸ τὸν τύπον «ὁ Ναυπάκτου Νικοπόλεως». Ἐνίοτε ὅμως ἐπαναφέρεται βραδύτερον ἀπλῶς τὸ ὄνομα τῆς Νικοπόλεως ἀντὶ τοῦ τῆς Πρεβέζης ὑπὸ λογίων φιλοῦντων τὰς τοιαύτας ἐπισημοφωρίας. Κατωτέρω καταγράφομεν τὰς σημαντικωτέρας τῶν μνηιῶν τῶν εἰς τὰς ἀνωτέρω περιστάσεις ἀναγομένων.

Τελευταῖαι εἰδήσεις.—Κατὰ τὸ 1040 οἱ Βούλγαροι ἐπὶ τοῦ Μιχαήλ Δ' τοῦ Πυφλαγόνος (1034-1041) μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῶν ὑπὸ τὸν Στέφανον Βυϊσθλάβον ἀποστάντων Σέρβων, ἐπανέστησαν καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τὸν Πέτρον Δελεάνον, ὅστις ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων κατώρθωσεν, ἰδίᾳ μετὰ τὸν λιθοβολισμὸν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Τειχομηροῦ, νὰ διαδώσῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένης χώρας.

Κυριεύσας δ' οὗτος τὸ Δυρράχιον ἐστράφη πρὸς τὸ θέμα Νικοπόλεως, οὗ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος, διότι οἱ κάτοικοι αὐτοῦ πλὴν τῆς Ναυπάκτου προσεχώρησαν εἰς αὐτὸν μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὴν ἀπλησίαν τοῦ εἰσπρακτορῶν τῶν δημοσίων φόρων Ἰωάννου Κουτζομύτου ², προθυμουμένου ἴσως

¹) Πρὸβλ. Κ. Παπαρηγοπούλου - Καρολίδου. *Ἐνθ' ἀνωτ. Δ'*, 173.

²) Κεδρηνός (ἔκδ. Βόννης) σ. 529, 23· ὁ δὲ Δελεάνος ἀποσκευασάμενος, ὡς εἰπομεν. τὸν Τειχομηρὸν καὶ πάντων τῶν πραγμάτων κύριος καταστάς γενναίως ἐξηγεῖτο ἔργων. καὶ πρότερον μὲν ἀποστείλας πλῆθος στρατηγῶν ἔχον τὸν λεγόμενον Καυκόνον εἶλε τὸ Δυρράχιον ἀπέστειλε δὲ καὶ στρατιάν ἑτέραν ἐν Ἑλλάδι. στρατηγουμένην ὑπ' Ἀνθίμου ἢ τινὶ ὑπαντίστας δ' Ἀλλακεσκὸς καὶ συμμίζας ἐν Θήβαις τρέπεται, καὶ ἀναιρεῖται πλῆθος τῶν Θηβαίων πολὺ, τότε δὲ καὶ τὸ θέμα τῶν Νικοπολιτῶν, πλὴν Ναυπάκτου προσερχθῆ Βουλγαρίας, δι' αἰτίαν τὴν ρηθῆσεσθαι μέλλουσαν. Ρυζάντιος γάρ τις ἄνθρωπος Ἰωάννης τοῦνομα, Κουτζομύτης τὴν ἐπωνυμίαν, πρᾶκτωρ τῶν ἐκεῖσε δημοσίων φόρων πεμφθεὶς καὶ βαρέως προσενηνεγμένος τοῖς ἀγχωρίοις ἑαυτῷ τε ὄλεθρον προσεξένησε καὶ ἀποσείσεως αἰτίας γέγονε τοῖς Νικοπολιταῖς. μὴ φέροντες γὰρ τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν ἀποστατοῦσι καὶ αὐτὸν μὲν εἰς μέρη καὶ μέλη κατέτεμον, αὐτοὶ δὲ τὸν βασιλέα δυσφημήσαντες Ρωμαίων τοῖς Βουλγάροις προσέθεντο. οὐ τοσοῦτον δὲ διὰ τὸν πρὸς τὸν Δελεάνον φίλτρον ἀφηνίσαν καὶ τὸν Ρωμαϊκὸν ζυγὸν ἀπέρριψαν ὅσον διὰ τὴν τοῦ ὀφρανογράφου ἀπλησίαν καὶ πρὸς τὰς εἰσπραξίεις ὑπερβολὴν.— Πρὸς τοῦτοις βλ. Ζωναρᾶ 17, 17· ὁ δὲ Δολιάνος αὐτοκράτωρ (τῶν Βουλγάρων) γενόμενος εἶλε τὴν Δυρράχιον καὶ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐχώρησε, καὶ τὴν Νικόπολιν καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν προσ-

νά κορέση τὴν ἀκόρεστον ἀπλησίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ὀρφανοτρόφου.

Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ (1195-1203) ἐστάλη ἑπαρχος (:) τοῦ θέματος Νικοπόλεως ὁ Συναχηρεῖμ, ὁ σύγγαμβρος Μιχαὴλ Κομνηνοῦ, τοῦ νόθου υἱοῦ Ἰωάννου τοῦ σεβαστοκράτορος. Κατὰ τὴν ἀνώμαλον ἐκείνην ἐποχὴν ὁ Συναχηρεῖμ ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τῶν Νικοπολιτῶν προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν Μιχαὴλ, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὴν Νικόπολιν καὶ εὗρόν τὸν Συναχηρεῖμ νεκρὸν, δολοφονηθέντα ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τῶν στασιωτῶν, ἐσφετερίσθη τὴν τε περιουσίαν ἐκείνου καὶ τὴν τῆς Νικοπόλεως ἡγεμονίαν.¹

Ἐν τῇ ἐμπορικῇ συνθήκῃ τῇ συναφθείσῃ κατὰ τὸ 1199 μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Δουκὸς Ἑρρίκου Δανδόλου, δι' ἧς προνομιακῶς ἠνοίγοντο εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑνετῶν ὄλαι σχεδὸν αἱ ἑλληνικαὶ ἀγοραὶ, ἀναφέρεται καὶ τὸ θέμα Νικοπόλεως μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἐπισκέψεων, ὡς συνανήκον εἰς τὰς ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως ὑπαγομένας ἑλληνικὰς χώρας.²

Ἐν δὲ τῇ κατὰ τὸ 1204 μεταξὺ τῶν Φράγκων συναφθείσῃ συνθήκῃ περὶ διανομῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀναφέρεται ὅτι εἰς τὰς χώρας αἰτίνες ἔλαχον εἰς τὴν Βενετίαν, συγκατελέγοντο καὶ «τὰ Νικοπόλεως»³.

εποιήσατο, τῶν ἐν αὐτοῖς ἐκόντων προσχωρησάντων αὐτῷ, ἐπεὶ μὴ ἔφερον τὴν τοῦ Ὀρφανοτρόφου ἀπλησίαν καὶ τὸ ἀκόρεστον . . . ».— Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐκκοντονταετηρίς (976-1077) τόμ. τέταρτος, παρὰ Κ. Σάθα Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τόμ. 4, σ. 48 κξ. Πρβλ. Σπ. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 1898, τόμ. ε, σ. 290 κξ.—Ἐργ. Γκέ τσερ, Ἐπίτομος βυζαντινῆ ἱστορία (Κρουμπάχερ-Σωτηριάδου, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, Ἀθήναι, 1900 τόμ. 3 σ. 205).

¹) Κ. Σάθα. Χρονικὸν Γαλαξειδίου, σ. 131 κξ.—Πρβλ. Ἰωβ μοναχοῦ, Ἔως δόσις Θεοδώρας, ἐν Μιχαη, Patr. gr. 103, 736-823.—Νικητάς Χωνιάτης, Ἰσθ. Β, α. β.—Geoffroi Willeharduin § 160.—Alberici, *Chronicon*.

²) Tafel, *Symbolarum criticarum geographiam Byzantinam spectantium, Pars prior*, σ. 18 «provincia Nicopolion cum episcopatibus in ea existentibus personalibus Ecclesiasticis, et Monasterialibus et cum ipsis episcopatibus subiacentibus intimis consanguineis imperii mei . . . » καὶ κατωτέρω σ. 29 «τὸ θέμα Νικοπόλεως σὺν ταῖς ἐν αὐτῷ ἐπισκέψεσι τῶν τε προσώπων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, καὶ σὺν ταῖς ἐπισκέψεσι ταῖς προσηκούσαις πρὸς τοὺς μάλιστα συγγενεῖς τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν. τοὺς αἰεὶ πιστοτάτους σεβαστοκράτορας Καίσαρας καὶ ἀγαπητάς τῆς βασιλείας ἡμῶν θυγατέρας, καὶ τὴν ποθεινοτάτην ἡμῖν αὐτὴν Σεβαστήν».—Πρβλ. καὶ σ. 53 n° 26 ἐνθα ὁ Tafel λέγει ὅτι κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα τὴν ἐπαρχίαν Νικοπόλεως ἀπετέλουν ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία καὶ ὅτι κεφαλὴ αὐτῆς ἦτο ἡ Ἄρτα Περὶ δὲ τῆς Νικοπόλεως λέγει ὅτι κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἦτο κομποπολις ὑπὸ τὸ ὄνομα Πρέβεζα. Ἐπιθεὶ καὶ Tafel und Thomas, *Urkunden zur Älteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig*. Wien. 1856, τόμ. 1, σ. 264 καὶ 278.

³) Tafel, ἐνθ. ἀνωτ. *Pars posterior*, σ. 3 *Pactum Francorum anni 1204 de partitione regni Graeci*. Πρβλ. σ. 58 «ὁ δεύτερος κληρὸς τοῦ κυρ Δουκὸς, καὶ τῆς κοινότητος τῆς Οὐγεντίας», σ. 60 «τὰ Νικοπόλεως σὺν τοῖς Ἄρτης, Ἀχαλφού, Ἀνατολικοῦ, Λεχωνίων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχονταρίων καὶ μοναστηρίων».—Ἐν δὲ τῇ σ. 98

*Απὸ τῆς τελευταίας ταύτης μνείας παρέρχονται δύο καὶ ἥμισυς περίπου αἰῶνες σιγῆς, μεθ' ἧν ἄρχεται νέα σειρά μνειῶν, αἵτινες ὅμως δὲν ἀναφέρονται πλέον εἰ μὴ εἰς τὰ ἐρείπια καὶ τὴν παλαιὰν τῆς πόλεως εὐκλειαν.

Οὕτω, ἐν μὲν τῷ Ὀδοιπορικῷ Κυριακοῦ τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος ἀναφέρεται, ὅτι ὁ περιοδεύων Κυριακὸς περὶ τὴν 25 Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1436 ἔφθασεν εἰς τὸ ὀνομαστότατον Δωδωναῖον δάσος «παρὰ τὴν ἀρχαιοτάτην Νικόπολιν» καὶ εἶδε περιφανῆ ἴχνη τοῦ ἱεροῦ τοῦ μεγάλου Διὸς ¹, ἐν δὲ τοῖς Ἐπιγράμμασι προστίθεται ὅτι περὶ τὴν 12 Ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους «εἶδε τὴν Νικόπολιν μεγάλην ἐν Ἡπειρῷ πόλιν καὶ τείχη ἐξ ὀπτῆς πλίνθου παλαιόθεν κατεσκευασμένα». Ἐν συνεχείᾳ δ' ἀναφέρεται ὅτι ὁ περιηγητὴς εἶδε καὶ «ἱερὸν τοῦ Δωδωναίου Διὸς ἐκ τῆς πολλῆς παλαιότητος κατηρειπωμένον» καὶ πρὸς τούτοις «πέριξ καὶ πανταχόθεν ἐξαίσια μαρμάρια καὶ τὰ μάλιστα κεκοσμημένα οἰκοδομήματα» ².

Μολονότι δ' ἡ ἀμελής τοῦ Κυριακοῦ ἔκφρασις, συσχετίζουσα ἐν τε τῇ ἐπιστολῇ καὶ ἐν τοῖς Ἐπιγράμμασι τὴν Νικόπολιν μετὰ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δωδωναίου Διὸς, θέτει ἡμᾶς εἰς δύσκολον θέσιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ παραλληλισμοῦ, ἀφ' οὗ οὔτε ἀπὸ τῆς Δωδώνης ἦτο δυνατόν νὰ ἴδῃ τὴν Νικόπολιν οὔτε ἀπὸ τῆς Νικοπόλεως τὸ ἱερὸν τοῦ Δωδωναίου Διὸς, οὔτε δὲ ἐν τῇ Νικοπόλει, ἐξ ὧν ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, ἰδρῦθη ποτὲ ἱερὸν τοῦ Διὸς Δωδωναίου ἢ ἄλλου ³, ἐν τούτοις, ἀφ' οὗ αὐτὸς ἐπεσκέφθη τῷ ὄντι τὴν Νικόπολιν καὶ ἰχνογράφησε μάλιστα τμημά τι, ἔστω καὶ ἐλάχιστον, τῶν τειχῶν αὐτῆς ⁴, τείνομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ «marmorea ingentia atquae ornatissima aedificia», ἅτινα εἶδεν, ἀνάγονται εἰς τὴν Νικόπολιν.

Πολὺν τούτου βραδύτερον ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Γαλαξειδίου ⁵, περιγραφομένης τῆς μεταξὺ τοῦ συμμαχικοῦ ⁶ καὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ναυμαχίας τῆς γενομένης κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου 1571 πρὸ τῆς Ναυπάκτου, ἀναφέρεται ὅτι «παρεκτός τοῦ ἀρχιναύαρχου Ἀλῆ οἱ Τούρκοι ἠερίθησαν

π^ο 82 ὁ Tafel ὑπομνηματίζει ὅτι ἡ Νικόπολις κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἦτο provincia (thema) περιλαμβάνουσα τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν καὶ μητρόπολιν ἔχουσα τὴν Ἄρταν.

¹) Πρὸβλ. Dr. Er. Ziebarth, Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος ἐν Ἡπειρῷ, ἐν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» τόμ. Α', σ. 111.

²) Dr. Er. Ziebarth. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 112.

³) Περὶ τούτου βλέπε κατωτέρω τὸ περὶ ἰδρυμάτων κεφάλαιον.

⁴) Dr. Er. Ziebarth. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 113.

⁵) Κ. Σάθα. Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 29 κ. ἄ.

⁶) Ὁ συμμαχικὸς οὗτος στόλος καταρτισθεὶς συμφώνως τῇ κατὰ τὴν 25 Μαΐου 1571 συναφθείσῃ συνθήκῃ μεταξὺ Πάπα, βασιλέως τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ταπεινώσῃ τὴν τουρκικὴν ἀγερωχίαν.

μεταξὺ τῶν νεκρῶν καὶ τοὺς διοικητὰς τῆς Ναυπάκτου, *Νικοπόλεως*, Χίου, Ἀγκύρας, Ἀλεξανδρείας καὶ ἄλλων μερῶν . . . ». Εἶναι προφανές ὅτι ἐνταῦθα ὁ συντάκτης τοῦ Χρονικοῦ μεταχειρίζεται τὸ ὄνομα τῆς Νικοπόλεως ἀντὶ τοῦ τῆς Πρεβέζης, ἥτις πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀντικαταστήσει τὴν Νικόπολιν.

Τέλος δ' ἐν τῷ βίῳ Εὐγενίου Ἰωαννουλλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «ἐκ δὲ τῶν Ἑσπερίων τοῦ στόλου τῶν Ἐνετῶν μετὰ πολλῆς τῆς παρασκευῆς ἐξελθόντος, ἣ τε Λευκὰς νῆσος μετὰ τῆς *Νικοπόλεως* ὑπ' αὐτοῦ παρὰ χρεῖμα γίνεται, καὶ μετ' αὐτὴν ἡ περιφανὴς ἄλασα Πελοπόννησος . . . »¹. Ὅτι καὶ ἐνταῦθα γίνεται μνεῖα τῆς Νικοπόλεως ἀντὶ τῆς Πρεβέζης εἶναι αὐτόδηλον. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μιροζίνη (1684) καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταλήψεως τῆς Πρεβέζης, ἣν εἶχε, κατὰ τὸν βιογράφον, προφητεύσει ὁ Εὐγένιος ὡς μέλλουσαν νὰ συμβῆ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ².

Περαιόντες ἐνταῦθα τὰς περὶ Νικοπόλεως μνεῖας προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰς τὰ ἐν αὐτῇ ἰδρύματα ἀναγομένων.

Ἰδρύματα.—Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ τὸ κτίσμα αὐτοῦ κατὰ πολὺ ὑπερέχον τῶν ἐν μαρμαρῶ διατελουσῶν τότε ἑλληνικῶν πόλεων, δὲν θὰ ἠρκέσθη βεβαίως εἰς μόνην τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἀγαλμάτων καὶ καλλιτεχνημάτων τῶν πόλεων, αἵτινες συνέβαλον εἰς τὸν συνοικισμόν τῆς Νικοπόλεως³, ἀλλ' ἀσφαλῶς καὶ θὰ διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων συντευνόντων εἰς τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν καὶ τὴν εὐπρόσωπον αὐτῆς ἐμφάνισιν.

Πότε ὅμως ἐγένοντο ταῦτα καὶ ὁποῖά τινα ἦσαν ἀτυχῶς καὶ πάλιν δὲν δύναται ἀκριβῶς νὰ προσδιορισθῇ.

Ὁ Σιράβων ἀναφέρει ὅτι ἐν τῷ προαστείῳ εἶχε κατασκευασθῆ τέμενος ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιείχετο ἄλλος καὶ ἱερὸς λόφος τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὅτι ἐν τῷ ἄλλοι ὑπῆρχε γυμνάσιον καὶ στάδιον. Πῶς ὅμως, πότε ἀκριβῶς καὶ πρὸς τιμὴν τίνος κατασκευάσθη τὸ τέμενος καὶ ἂν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ

¹) Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 4 (1897) σ. 78.—Τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος, ἔγραψεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀναστάσιος Γόρδιος, ὅστις γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 15' ἀπέθανε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1729.

²) Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ εἰκάσῃ ὅτι ὁ Εὐγένιος ἀπέθανε πρὸ τοῦ 1684.

³) Πausan. 7, 18, 6 «Πατρῆσι δὲ ἐν ἄκρῳ τῆ πόλει Λαφρίας ἱερὸν ἔστιν Ἀρτέμιδος ἑνεικὸν μὲν τῆ θεῶ τὸ ὄνομα, εἰσηγμένον δὲ ἐτέρωθεν καὶ τὸ ἀγαλμα. Καλυδῶνος γὰρ καὶ Αἰτωλίας τῆς ἄλλης ὑπὸ Αὐγουστοῦ βασιλέως ἐρημωθείσης διὰ τὸ εἰς τὴν Νικόπολιν ἦν ὑπὲρ τοῦ Ἀκτίου συνοικιζέσθαι καὶ τὸ Αἰτωλικόν, οὕτω τὸ ἀγαλμα τῆς Λαφρίας οἱ Πατρεῖς ἔσχον, ὡσαύτως δὲ καὶ ὅσα ἄλλα ἀγάλματα ἐκ τῆ Αἰτωλίας καὶ παρὰ Ἀκαρνανῶν, τὰ μὲν πολλὰ εἰς τὴν Νικόπολιν κομισθῆναι . . . ».

λόφου ὑπῆρχε τι δὲν ἀναφέρει¹· οὐδ' αὐτῶν δὲ τῶν λαφύρων ἢ ἐμβόλων τὴν θέσιν καθορίζει μολοντί ποιεῖται μναίαν αὐτῶν². Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἑβδομὸν βιβλίον τῶν γεωγραφικῶν, ἐν ᾧ ἐκτίθενται τὰ περὶ Νικόπολεως, ἐγράφη ἀσφαλῶς μετὰ τὰ μέσα Ἰανουαρίου τοῦ 27 π. Χρ.³ τότε, ἂν δὲν πρέπει νὰ καταγνώσωμεν εἰς τὸν γεωγράφον ἀμέλειαν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐλάχιστα καὶ ἀσημάντου λόγου θὰ ἦσαν τὰ γενόμενα.

Ὁ Σουητώσιος ἓνα αἰῶνα βραδύτερον ἀναφέρει ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς τὸν χώρον, τὸν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὡς στρατόπεδον, ἐκόσμησε διὰ τῶν ἐκ τῆς ναυμαχίας λαφύρων καὶ καθιέρωσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Ἄρη⁴.

Ὁ δὲ Πλούταρχος, ὀλίγον τούτου βραδύτερον, πρῶτος ἀναγράφων τὰ περὶ τῆς ὀρθρίας συναντήσεως τοῦ Ὀκταβιανοῦ μετὰ τοῦ χωρικοῦ *Εὐτύχου* ἐλαύνοντος τὸν ὄνον *Νίκωνα* προστίθησιν ὅτι εἰς τὸν τόπον, ὃν διὰ τῶν ἐμβόλων ἐκόσμησεν, «ἔστησε χαλκοῦν ὄνον καὶ ἄνθρωπον»⁵.

Τέλος δ' ὁ ἐν ἄλλοις διεξοδικώτατος Δίων ὁ Κάσιος προκειμένου περὶ τῶν ἰδρυμάτων δι' ἐλαχίστων πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς τὸν χώρον, ἐν ᾧ ἔστησε τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ, κρηπιδώσας διὰ λίθων τετρα-

¹) Στράβων 7, 325 «ἡ μὲν οὖν Νικόπολις εὐανδρεῖ καὶ λαμβάνει καθ' ἡμέραν ἐπίδοσιν, χώραν τε ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον, τό τε κατασκευασθὲν εἰμένον ἐν τῷ προαστείῳ τὸ μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν πεντητηρικὸν ἐν ἄλλοις ἔχοντι γυμνάσιόν τε καὶ στάδιον, τὸ δ' ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ τοῦ ἄλλουσι *ἱερῷ λόφῳ* τοῦ Ἀπολλωνοῦ».

²) Ὡς παρατηρεῖ τις ὁ Στράβων δὲν κατονομάζει τὰ *ἔμβολα*, ἀλλ' ἀσφαλῶς ταῦτα ἔκονοι διὰ τῶν «λαφύρων» δι' ὧν ἐκόσμησε τὴν Νικόπολιν. Ἐκτός ἂν ἐν τοῖς λαφύροις καταλέγει καὶ τὰ ἀγάλματα καὶ καλλιτεχνήματα τῶν ἑλληνίδων πόλεων τῶν συνοικισασῶν τὴν Νικόπολιν.

³) Πρὸβλ. ὅσα γράφομεν ἀνωτέρω (σ. 120, 4) εἰς ἃ δέον νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς ὠνομάσθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου Augustus κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16 Ἰανουαρίου 27 π. Χρ.

⁴) Sueton. Aug 18 . . . locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis. Neptuno ac Martii, consecravit . . .».

⁵) Πλουτ. Ἀντώνιος, 65· Καίσαρι δὲ λέγεται μὲν ἔτι σκότους ἀπὸ τῆς σκηνῆς κύκλῳ περιϊόντα πρὸς τὰς ναῦς ἄνθρωπος ἐλαύνων ὄνον ἀπαντῆσαι. Πυθόμενῳ δὲ τοῦτομα γνωρίσας αὐτόν, εἶπεν· «ἐμοὶ μὲν *Εὐτύχος* ὄνομα, τῷ δ' ὄνῳ *Νίκων*». Διὸ καὶ τοῖς ἐμβόλοις τὸν τόπον κοσμῶν ὕστερον, ἔστησε χαλκοῦν ὄνον καὶ ἄνθρωπον . . .» — Ὁ Ζωναράς (I^o, 30) ἀντλῶν ἀπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτὰ μετὰ μικρᾶς τινὸς τοῦ λεκτικοῦ ἀλλαγῆς.— Ὁ Μιχαὴλ Γλυκάς, Χρονογρ. 380 (ἔκδ. Βόννης) ἀναφέρει τὸ ἐπεισόδιον ἀντιγράφων τὸν Ζωναράν σχεδὸν κατὰ λέξιν μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι τὸν *Εὐτύχον* μετατρέπει εἰς *Εὐτύχη*.— Ὁ δὲ Νικήτας Χωνιάτης, 860 (ἔκδ. Βόννης) ὡς ἐξῆς ἀναφέρει τὰ τῆς τοῦ Ὀκταβιανοῦ ὀρθρίας συναντήσεως· «ἤνικα νυκτὸς ἐξίων τὸ τοῦ Ἀντωνίου κατασκέπασθαι στρατεύμα ἀνδρὶ ἐνέτυχεν ὄνον ἐλαύνοντι, καὶ πυθόμενος ὅστις εἶη καὶ ἐνθα πορεύεται ἤκουσεν ὡς «καλοῦμαι *Νίκων* καὶ ἐγὼ ὄνος *Νικάνδρος*, ἀφικνούμαι δὲ πρὸς τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιάν». — Ἐκ περισσοῦθ βλέπε καὶ Μαλειῖου, Γεωγραφίαν τόμ. 2, σ. 279 (ἔκδ. Ἀνθίμου Γαζῆ, ἐν Βαντιῶ 1807).

γώνων ἐκόσμησεν αὐτὸν διὰ τῶν νικητηρίων ἐμβόλων καὶ ἔστησεν ἐν ὑπαίθρῳ ἔδος (ἄγαλμα) τοῦ Ἀπόλλωνος ¹.

Τὰς ἀπὸ τοῦ Στράβωνος μέχρι Δίωνος τοῦ Κασσίου πληροφορίας ἔχων τις ὑπ' ὄψιν, μολοντι αὐταὶ δύο καὶ ἤμισιν περίπου ἀπ' ἀλλήλων αἰῶνας ἀφίστανται, δύναται νὰ συνοψίσῃ ὡς ἐξῆς τὰ εἰς τὰ ἱδρύματα ἀναφερόμενα. Ὁ Ὀκταβιανὸς μετὰ τὴν ναυμαχίαν, ἄγνωστον ὅμως ἀκριβῶς πότε ², τὸν μετέωρον ³ χῶρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε στήσει τὸ στρατηγεῖον, καθιέρωσε ⁴ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ⁵, Ποσειδῶνος καὶ Ἄρσεως ⁶ καί, ἀφ' οὗ ἐπέστρωσεν αὐτὸν διὰ τετραγώνων λίθων ⁷, κατεκόσμησε διὰ λαφύρων ⁸ καὶ ἐμβόλων ⁹ καὶ ἔστησεν ἄγαλμα μὲν ὑπαίθριον διὰ τὸν Ἀπόλλωνα ¹⁰, ἀνδριάντα δὲ χαλκοῦν διὰ τὸν Εὐτυχον καὶ παρ' αὐτὸν ὄνον χαλκοῦν διὰ τὸν Νίκωνα ¹¹. Κάτω δὲ τοῦ ἱεροῦ χώρου κατασκευάσας τέμενος ¹² περιέλαβεν ἐν αὐτῷ τὸ ἄλσος ¹³, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἱδρύθη γυμνάσιον καὶ στάδιον ¹⁴.

Τὶ ἄλλο προσετέθη εἰς τ' ἀνωτέρω κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς πόλεως αἰῶνας, ὡς καὶ τοὺς μετέπειτα μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνους, πότε καὶ ὑπὸ τίνος δὲν εἶναι βεβαίως εὐκόλον νὰ προσδιορισθῇ.

Ἐπὶ τῶν περιηγητῶν καὶ τῶν νεωτέρων γεωγράφων ὑπὸ τοὺς σω-

¹) Δίων Κάσσιος 51, 1, 3 «τό τε χωρίον ἐν ᾧ ἐσκήνησε, λίθοις τε τετραπέδοις ἐκηπίδωσε καὶ τ' ἰς ἀλοῦσιν ἐμβόλοις ἐκόσμησεν, ἔδος τε ἐν αὐτῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἱδρυσάμενος».

²) Δίων Κάσσιος 51, 1, 4 «ταῦτα μὲν ἴσπερον ἐγένετο . . .».

³) Δίων Κάσσιος 50, 12, 3 «ἐπὶ μετεώρου. ὅθεν ἐπὶ πάντα ὁμοίως τῆς τε ἔξω τῆς πρὸς Πάξις θαλάσσης καὶ τῆς ἔσω τῆς Ἀμβρακικῆς τῆς τε ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἐν ᾧ οἱ λιμένες πρὸς τῇ Νικοπόλει εἰσὶν, ἀποπτόν ἐστιν, ἱδρύθη».

⁴) Στράβων 7, 325.—Sueton. Aug. 18.

⁵) Στράβων 7, 325.—Δίων Κάσσιος 51, 1, 3.

⁶) Sueton, Aug. 18.

⁷) Δίων Κάσσιος 51, 1, 3.

⁸) Στράβων 7, 325 «λαφύρων κόσμον».—Sueton. August., 18 «navabibus spoliis exornatum».

⁹) Δίων Κάσσιος 51, 1, 3 «ἔδος τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἱδρυσάμενος».

¹⁰) Πλουτάρχου, Ἀντώνιος, 65 «τοῖς ἐμβόλοις τὸν τόπον κοσμεῖ . . .—Δίων Κάσσιος 51, 1, 3 «τοῖς ἀλοῦσιν ἐμβόλοις».

¹¹) Sueton, Aug. 96.—Πλουτάρχου, Ἀντώνιος 65 «ἔστησε χαλκοῦν ὄνον καὶ ἀνθρώπον».—Περβλ. Ζωναρά 10, 30 «ἔστησε δὲ καὶ στήλας χαλκᾶς ἀνθρώπου καὶ ὄνου. . .».—Μιχαήλ Γλυκά. Χρονογρ. 280 (ἔκδ. Βόννης) «ἔστησε δὲ καὶ στήλας χαλκᾶς ἀνθρώπου καὶ ὄνου».—Νικήτα Χωνιάτου 260 (ἔκδ. Βόννης) «τούτῳ δὲ συγκαθεῖλον καὶ τὸν σεσαγμένον καὶ σὺν ὀγκηθμῷ στελλόμενον ὄνον καὶ τὸν τούτῳ ἐπ' ἐπόμενον ὄνηγόν, οὗς ἐν Ἀκτίῳ ἔστησε καίσαρ ὁ Αὐγουστος, ὃ ἐστὶν ἡ καθ' Ἑλλάδα Νικόπολις. . .».

¹²) Στράβων 7, 325.

¹³) Στράβων 7, 325.

¹⁴) Στράβων 7, 325.

ροὺς τῶν ἔρειπίων καὶ ἐν μέσῳ ὕλομανοῦς φύσεως διεκρίνοντο: περίβολος ἀνωμάλου μορφῆς ἐκτισμένος διὰ ποικίλων λίθων, ἐν οἷς καὶ ἐνεπίγραφοι τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἐν μικρότερον θέατρον δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως (δηλαδὴ τοῦ ἱεροῦ λόφου, ὅστις σήμερον λέγεται *Μιχαλίτοι*) καὶ ἐν μεγαλύτερον θέατρον βορειότερον τῆς ἀκροπόλεως· πλησίον δ' αὐτοῦ ἐν στάδιον (ρωμαϊκῶν χρόνων) καὶ ἐν γυμνάσιον. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ λόφου διεκρίνοντο ὡσαύτως σημαντικὰ ἠρειπωμένα τμήματα ὑδραγωγείου, δι' οὗ ἤγειτο τὸ ὕδωρ ἐξ ἀποστάσεως 6 μιλίων¹.

Τὰ τελευταῖα ταῦτα διεκρίνοντο πιθανῶς μέχρι τῆς 4ης Ἰουλίου 1913, ὅτε ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀλεξ. Φιλαδελφέως ἤρξατο ν' ἀνασκάπτῃ καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὰ μυστικὰ τόπων αἰώνων.

Ἄς ἴδωμεν τί ἐζητήθη καὶ τί μέχρι τοῦδε ἤλθεν εἰς φῶς. Ὁ Φιλαδελφεὺς ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ἐκθέσει ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «τὴν 15 Ἰουλίου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ περὶ Νικοπόλεως κειμένου τοῦ Στράβωνος ἐπελήφθη τῆς ἀνευρέσεως τοῦ μεγάλου ναοῦ, ὃν... ἀνήγειρεν ὁ Αὔγουστος ἐπ' αὐτῆς τῆς θέσεως ἀκριβῶς ὅπου εἶχεν ἰδρύσει τὸ στρατηγεῖόν του. Ἡ θέσις αὕτη κατ' ἀμφοτέρους τοὺς συγγραφεῖς (Στρ. καὶ Δ. Κάσιον) εὗρητο ἐφ' ὑψηλοῦ λόφου...»². Ἐν δὲ τῇ εἰδικῇ μελέτῃ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένη «Νικόπολις» ἀναφέρει ἐπὶ λέξει τάδε: «ὁδηγούμενος ἀπὸ ἐν χωρίον τοῦ Στράβωνος, ἀνεκάλυψε τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄρεως καὶ Ποσειδῶνος, ὃν ἀνήγειρεν ὁ κοσμοκράτωρ τότε καὶ ἰδρυτῆς τῆς Νικοπόλεως Αὔγουστος, μετὰ μεγάλῃς ἐπιγραφῆς, δι' ἧς ἐξαγγέλλει λατινιστὶ τὴν κοσμοϊστορικὴν αὐτοῦ παρὰ τὸ Ἄκτιον νίκην...»³. Κατὰ ταῦτα ὁ Φιλαδελφεὺς ἐπὶ τῇ βάσει χωρίου τοῦ Στράβωνος ἐπελήφθη τῆς ἀνευρέσεως τοῦ μεγάλου ναοῦ καὶ ἀνεκάλυψε τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄρεως καὶ Ποσειδῶνος. Ποῖον ὅμως εἶναι τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Στράβωνος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἤρchiσε τὴν ἔρευναν καὶ ἐφ' οὗ ἐστήριξε τὴν ὀνομασίαν τοῦ ναοῦ (;) ὡς ναοῦ Ἄρεως καὶ Ποσειδῶνος δὲν ἀναφέρει οὔτε θὰ εἶναι δυνατὸν ν' ἀναφέρῃ ποτέ, διότι, ἐξ ὅσων ἀνωτέρω εἶδομεν, οὔτε ὁ Στράβων οὔτε Δίων ὁ Κάσιος, ἀλλ' οὔτε καὶ ἄλλος τις ἀναφέρει τι περὶ μεγάλου ναοῦ καὶ δὴ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Ἄρη καὶ τὸν Ποσειδῶνα· ὁ δὲ Σουητιώνιος, ὅστις μόνος ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τῶν δύο τούτων θεῶν, ὁμιλεῖ μόνον περὶ καθιερώσεως τοῦ τόπου τοῦ στρατοπέδου πρὸς τιμὴν τῶν δύο θεῶν, οὐδὲν δ' ἀπολύτως ἀναφέρει περὶ ναοῦ μικροῦ ἢ μεγάλου.

¹) C. Bursian, Geographie von Griechenland. Leipzig 1862, τόμ. Α'. σ. 32 κ. ἑ.

²) Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τοῦ ἔτους 1913, Ἀθήναι, 1914, «Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως (1913)» σ. 85 κ. ἑ.

³) Ἀλεξ. Φιλαδελφέως, Νικόπολις, Ἀθήναι 1928, σ. 3.—Βλ. καὶ κατωτέρω σ. 24.

Τὰ θεμέλια ἐπομένως, τὰ ὅποια ἀνεκάλυψεν ὁ Φιλαδελφεὺς, κατ' ἀνάγκη πρέπει ν' ἀνήκωσιν εἰς ἄλλο οἰκοδόμημα μὴ μαρτυρούμενον ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ὃν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται, μηδ' ὑπ' ἄλλου τινός. Ἐξ ὧσων ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν. Καὶ ἂν δ' ἀκόμη δεχθῶμεν ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Δίωνος Κασσίου μαρτυρούμενον ἔδος δηλοῖ ὑπαίθριον ναόν¹, πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν αὐτὸν εἰς τὸν Ἄρηνα καὶ τὸν Ποσειδῶνα, διότι ρητῶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Δίωνος τοῦ Κασσίου ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἔδος ἰδρύθη πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς δὲν ἦτο δυνατὸν μετὰ μίαν τοιαύτην νίκην νὰ λησμονήσῃ τὸν Ἄρηνα, τὸν συμπάρειδρον τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων καὶ κατ' ἐξοχὴν ὑπ' αὐτῶν λατρευόμενον θεόν, ὡς ἐπίσης δὲν ἦτο δυνατὸν ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει νὰ λησμονήσῃ τὸν Ποσειδῶνα ὑπὸ τοῦ ὁποίου σφοδρῶς συνεταράχθησαν οἱ λεγεῶνες, καθ' ὅλον μὲν τὸν ἀπὸ Βρεντησίου μέχρι τῶν Ἑπειρωτικῶν ἀκτῶν διάπλουν, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὰς τέσσαρας πρὸ τῆς ναυμαχίας ἡμέρας, καθ' ἃς σφοδροὶ ἄνεμοι συνετάραξαν τὸ πέλαγος², ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου παρσκευάσθη ἡ μεγάλη νίκη τοῦ Ὀκταβιανοῦ διὰ τῆς σφοδρᾶς συνταραχῆς τοῦ τε ναυτικοῦ καὶ τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ τοῦ Ἀντωνίου³.

Ὅρθὸν λοιπὸν θὰ ἦτο ὁ δεισιδαίμων, ὅπως ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοί, Ὀκταβιανὸς νὰ ἐνθυμηθῇ πρώτους τοὺς θεοὺς τούτους καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῶν νὰ καθιερῶσιν τὸν χώρον, ἐφ' οὗ εἶχεν ἰδρύσει τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ⁴, διὸ καὶ πολὺ δικαίως ὁ Ρωμαῖος Σουητώνιος ἀναφέρει τὴν τοῦ χώρου καθιέρωσιν μεταξὺ τῶν πρώτων πράξεων τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Ἡ καθιέρωσις ὅμως αὕτη δὲν νομίζομεν ὅτι ἀναγκαίως συνεπήγετο καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ἰδρύσεως ναοῦ μικροῦ ἢ μεγάλου, ὃν δὲν ἀναφέρει οὔτε καὶ ὁ Σουητώνιος, ὅστις μόνος, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, παρέχει τὴν περὶ καθιέρωσews πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως καὶ Ποσειδῶνος πληροφορίαν⁵.

Ὁ Φιλαδελφεὺς πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης του προβάλλει τὴν ἐν Νικόπολει ἀνεύρεσιν νομίσματος φέροντος ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως εἰκόνα τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας Ποσειδῶνα κρατοῦντα τρῖαιναν⁶. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ὅλως ἀπίθανος ἢ ἐπὶ Ὀκταβιανοῦ κοπὴ τοιοῦτου νομίσμα-

¹) Δίων Κάσσιος 51, 1, 8 «ἔδος τε ἐν αὐτῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἰδρυσάμενος».

²) Πλουτάρχου, Ἀντωνίου, 65 «ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν καὶ τρεῖς τὰς ἑφεξῆς μεγάλῳ πνεύματι κυμανθέν τὸ πέλαγος τὴν μάχην ἐπέσχεν, πέμπτη δὲ νηνεμίας καὶ γαλήνης ἀκλύστου γενομένης, συνήσαν».

³) Δίων Κάσσιος 50, 31, 2 «Ὁ Καῖσαρ . . . κωλυθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀγρίππου φοβηθέντος μὴ ὑστερήσωσιν αὐτῶν ἰστίσις χρήσεσθαι μελλόντων, καὶ τι καὶ θαρσήσας ὡς οὐ χαλεπῶς κρατήσων ὅτι ἐπιπέσει ἐν τούτοις λάβρος καὶ ζάλη πολλὴ ἐς τε τὸ τοῦ Ἀντωνίου ναυτικὸν μόνον ἰσάσεις καὶ πᾶν αὐτὸ συνετάραξε» — Περὶ βλ. Ζωναρᾶ 10, 29.

⁴) Sueton. Aug. 18.

⁵) Sueton Aug. 18.

⁶) ΠΑΕ, 1913, σ. 89 κ.

τος, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὴν αἰτίαν δι' ἣν παρελείφθη ὁ ἕτερος τῶν θεῶν, ὁ Ἄρης, ἀφ' οὗ κατὰ τὸν Φιλαδελφέα τὸ νόμισμα ἐκόπη πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν πρὸς τιμὴν τῶν ὀποίων καὶ ἰδρῦθη ὁ ναός, ὡς ἐπίσης δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν πῶς ἡ κοπὴ τοῦ νομίσματος τούτου πρέπει ἀναγκαίως νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς ὑπάρξεως ναοῦ ¹.

Ὁ Φιλαδέλφεύς θεωρῶν ἀναμφισβήτητον τὴν ὑπαρξιν μεγάλου ναοῦ, ἰδρυμένου πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως καὶ Ποσειδῶνος, ἐξήρτησεν ἐξ αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἀνήρτησεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν μεγάλην λατινικὴν ἐπιγραφὴν, ἣς ἐλάχιστα μέρη ἀνεῦρεν αὐτὸς ἐν μέσῳ τῶν σωρῶν τῶν ἐρειπίων ². Μολονότι δ' ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὅτι ἐκ τῶν εὐρεθέντων τεμαχίων «οὐδὲν δύναται νὰ συναχθῇ» μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξιν ναοῦ ³, ἐν τούτοις ἐπιμένει ὅτι ἀπὸ τούτου διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ὁ Ὀκταβιανὸς ἐξήγγελλε τὴν κοσμοϊστορικὴν νίκην, διεφήμιζεν ἑαυτὸν ὡς ἰδρυτὴν καὶ εἰμίμα τοὺς θεοὺς εἰς οὗ, ἦτο ἀφιερωμένον τὸ κτήριον ⁴. Ὁρθότερον σκεπτόμενος ὁ Κων. Ρωμαῖος ἀπέκρουσε τὴν ὑπαρξιν ναοῦ καὶ ὑπεστήριξε τὴν ὑπαρξιν ἱεροῦ, τεμένους. Στηριζόμενος δ' οὗτος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος «ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ λόφῳ τοῦ Ἀπόλλωνος» ⁵ καὶ τὴν τοῦ Δίωνος Κασσίου «ἕδος τι τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἰδρυσάμενος» ⁶ μετὰ ἐπανειλημένας συμπληρώσεις τῆς ἐπιγραφῆς ⁷ προέβη εἰς τὴν διὰ τοῦ «*Apollini Actio*» τελευταίαν συμπλήρωσιν ⁸, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ὡς πιθανωτέραν. Ἄς ἀφήσωμεν τὴν Τύχην καὶ τὸν Χρόνον νὰ ἐκδώσωσι τὴν ὀριστικὴν ἐπὶ τῆς ἀμφισβητήσεως ἀπόφασιν, ἀφ' οὗ προσαγάγωσιν ὡς μαρτυρίας περισσότερα τῶν μέχρι τοῦδε εὐρεθέντων τεμαχίων τῆς ἐπιγραφῆς, ἧτις φοβούμεθα ὅτι καὶ μετὰ τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν ἐλάχιστα θὰ βοηθήσῃ τὴν περὶ ναοῦ Ἄρεως καὶ Ποσειδῶνος γνώμην. Ἐπίσης ματαία ἦτο ἡ ἐλπίς καὶ ἄσκοπος ἀπέβη ἡ ἐν Νικοπόλει ζήτησις τοῦ συμπλέγματος τοῦ δηνιάτου *Εὐτέχου* καὶ τοῦ ὄνου *Νίκωνος* διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι τοῦτο πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀπομακρυνθῆ τῆς Νικοπόλεως.

Τὸ ἀνωτέρω χαλκοῦν σύμπλεγμα, τὸ ὁποῖον ὁ Ὀκταβιανὸς ἔστησε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου ἐπὶ τοῦ καθιερωθέντος καὶ διὰ τῶν

¹) ΠΑΕ, 1913, σ. 89 κ. ε.

²) ΠΑΕ, 1913, σ. 87 κ. ε. — «Νικόπολις» σ. 3 κ. ε.

³) ΠΑΕ, 1913, σ. 89 κ. ε. Πρβλ. σ. 90 τὰ εὐρεθέντα τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς: *MPERAT—O REGI—O—OC—F—VICT—AC—YM—PA—PARTA..*

⁴) ΠΑΕ, 1913, σ. 87 κ. ε. — «Νικόπολις» σ. 24 κ. ε.

⁵) Στράβων, 7 825.

⁶) Δίων Κάσσιος 51, 1, 3.

⁷) Παράρτημα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, 1920-1, σ. 172. — Πρβλ. *Chronique* τοῦ BCH, 1922, σ. 515.

⁸) Παράρτημα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου, 1922-25, σ. 1 κ. ε.

ἐμβόλων κοσμηθέντος χώρου ¹, ὁ Φιλαδελφεὺς ἀνεζήτει ν^ο ἀνεύρη ἐπὶ τοῦ ἀπροσδιορίστου καὶ ἀγνώστου τόπου τῆς συναντήσεως ² παρὰ τὰς ρητὰς τῶν πηγῶν μαρτυρίας ³. Καὶ ἂν ὁμοῦς ἀνεζήτει τοῦτο ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς τὸ πρῶτον ἐστήθη, πάλιν ματαία θὰ ἦτο ἡ ζήτησις, διότι τοῦτο κατὰ τὸν Ζωναρᾶν καὶ ἄλλους πρὸ πολλῶν αἰώνων «ἀνεκομίσθη» εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἐπὶ πολὺ ἐκόσμηι τὸν ἐν αὐτῷ Ἰππόδρομον ⁴. Ἐπιμελεστέρα τῶν πηγῶν ἔρευνα θ' ἀπήλασσε μεγάλων πολλακίς κόπων, ἀσκόπων δαπανῶν, ματαίων ἐλπίδων καὶ παρακεκινδυνευμένων σκέψεων κυρίως ὁμοῦς θ' ἀπήλασσαν ἄλλους ἀναγκαίων ἀναιρέσεων ἀνακριβειῶν, ὧν ἡ ἀναίρεσις ἐνοχλεῖ βεβαίως πολὺ τὸν καθ' οὗ αὕτη στρέφεται, περισσώτερον ὁμοῦς λυπεῖ τὸν ἀναιροῦντα, ἅτε ἀσχολούμενον περὶ ἄχαρι ἔργον. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων πείθεται πᾶς τις ὅτι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει δῆθεν τῶν πηγῶν γενομένη ἔρευνα δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτυχής, διότι ἐκ τῶν συστηματικῶς ζητηθέντων οὐδὲν ἀσφαλὲς προέκυψε. Δὲν δύναται ὁμοῦς νὰ λεχθῆι τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν ἀνευ πηγῶν καὶ μαρτυριῶν γενομένων σκαφῶν, διότι δι' αὐτῶν προήλθον εἰς φῶς ἰδρύματα καὶ ἀντικείμενα πολλοῦ λόγου ἄξια.

Οὕτω διὰ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων δημοσιευμάτων ⁵ διδασκόμεθα πρῶτον μὲν ὅτι διεσώθησαν λείψανα σταδίου, δύο θεάτρων, ἀμφιθεάτρου, μεγάλου ὑδραγωγείου, δεξαμενῆς καὶ ἄλλων, ἔπειτα δὲ ὅτι ἀνευρέθησαν δύο νεκροταφεῖα (μετὰ τάφων, λαρνάκων καὶ κολουμπαρίων ἀπάντων πλήρων κτερισμάτων πάσης φύσεως λ. χ. λύχνων, πυξίδων, χρυσῶν δακτυλίων, σφραγιδολίθων ἐγχαράκτων), ἐπιγραφαὶ καὶ ψηφίσματα, ὧς καὶ νομίσματα, ἰδίᾳ χαλκᾶ, ὧν μερικὰ φέρουν τὰς ἐπιγραφὰς ΑΚΤΙΑ, ΙΕΡΑ, ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ, ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ κ.λ.π. κοπέντα ἀπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ μέχρι τῶν Σεβήρων.

¹) Πλουτάρχ. Ἀντώνιος 60.

²) Ἄλ. Φιλαδελφεὺς, Νικόπολις, Ἀθήναι, 1928, σ. 24 κ. ἀ.—Πρβλ. Alex. Philadelfeus. Les fouilles de Nicopolis. (L'Acropole, Paris, Tome II [1927] Fasc. 3-4, p. 222).

³) Πλούταρχ. ἐνθ. ἀνωτ.

⁴) Ζωναρᾶς 10, 80 «αἱ στήλαι δ' αὗται ὑστερον ἀνακομισθεῖσαι εἰς τὸ Βυζάντιον ἐστήσαν ἐν τῷ τῆς Ἰππλησσίας θεάτρῳ».—Πρβλ. Μιχαήλ Γλυκᾶ, Χρονογρ. 380 «αἱ δὲ στήλαι αὗται ὑστερον ἀνεκομίσθησαν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἐστήσαν ἐν τῷ Ἰπποδρομίῳ.—Νικήτας Χωνιάτης, 860 «τούτῳ δὲ συγκαθειλον καὶ τὸν σεσαγμένον καὶ σὺν ὀγκηθμῷ στελλόμενον ὄνον καὶ τὸν τούτῳ ἐφεπόμενον ὄνηγόν, οὗς ἐν Ἀκτίῳ ἔστησε Καῖσαρ ὁ Αὔγουστος».

⁵) Πρβλ. Π. & Ε. 1913 [1914], σ. 80 κ. ἐ., 1914 [1915] σ. 70 κ. ἐ., 1915 [1916] σ. 59 κ. ἐ., 1916 [1922] σ. 49 κ. ἐ., 1918 [1922] σ. 16 κ. ἐ.—Alex. Philadelfeus, Les fouilles de Nicopolis. (L'Acropole, Paris, Tome II, 1927, p. 222 κ. ἐ.).—Ἄλεξ. Φιλαδελφεὺς, Νικόπολις, Ἀθήναι, 1928 «Ἀνασκαφαὶ Νικοπόλεως» (1913—1926).

Ἄπαντα τ' ἄνωτέρω, μολονότι δὲν καθωρίσθη εἰσέτι ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὰ ἀσχοληθέντων ἢ ἐνὸς ἑκάστου αὐτῶν χρονολογία, δύνανται μετὰ μινος βεβαιότητος νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας.

Πλὴν ὅμως τούτων ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἰδρύματα εἰς τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἀναγόμενα, ὡς λ. χ. ἡ περίφημος βασιλικὴ τοῦ Δοματίου, τὸ ὡς μητροπολιτικὸν μέγαρον θεωρούμενον μέγα οἰκοδόμημα καὶ ἄλλα, διὰ πλουσιωτάτων καὶ ὠραιοτάτων κεκοσμημένα ψηφοθετημάτων, ἅτινα κατέλαβον θέσιν μεγίστου λόγου ἀξίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Χριστιανικῆς Νικοπόλεως καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καθόλου. Περὶ τῆς σημασίας τῶν μνημείων τούτων ὡς καὶ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν εὐρημάτων ἐγένετο ἤδη ἱκανὸς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν λόγος ¹.

Χριστιανικὴ Νικόπολις,

Ἐγράφη καὶ ὑπεστηρίχθη ὅτι ἰδρυτὴς τῆς πρώτης ἐκκλησίας ἐν Νικοπόλει ἐγένετο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις ὑπὸ τινων πιστεύεται ὅτι ἐπεσκέφθη τὴν Νικόπολιν περὶ τὸ 68 μ. Χρ. καὶ διαχείμασεν ἐν αὐτῇ ².

Τὰ περὶ τῆς ἐπισκέψεως ὅμως τοῦ Παύλου καὶ διαμονῆς δῆθεν αὐτοῦ ἐν Νικοπόλει εἶναι, ὡς ἄνωτέρω εἶδομεν ³, λίαν ἀμφίβολα· πᾶσα δὲ τοῦ ἐναντίου ὑποστήριξις δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰ μὴ ὡς ἀπλή ἀστηρικτος εἰκασία. Ἄγνωστον λοιπὸν εἶναι πότε διεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Νικόπολιν, ὡς ἐπίσης ἄγνωστος εἶναι ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἰδρύθη ἡ πρώτη ἐν αὐτῇ χριστιανικὴ κοινότης. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν αὕτη ὠρίσθη ὡς ἔδρα ἐπισκόπου, δύναται τις μετὰ πιθανότητος νὰ εἴπῃ ὅτι οὗτος δὲν δύναται ν' ἀπέχη πολὺ τῶν μέσων τοῦ δ' αἰῶνος.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἀντιπρόσωπος τῆς ἐκκλησίας Νικοπόλεως δὲν ἀναφέρεται ρητῶς μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν ἐπισκόπων τῶν μετασχόντων τῆς τῷ 325 ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης πρώτης μεγάλης οἰκουμενικῆς συνόδου. Τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις, ὅτι τότε δὲν εἶχεν ἀκόμη ἰδρυθῆ ἡ ἐπισκοπὴ Νικοπόλεως, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν δὲν μετέσχον τῆς συνόδου ἐκείνης ἀπαξάπαντες οἱ μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι, ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι εἰς τοὺς μετασχόντας Ἠπειρώτας ἐπισκό-

¹) ΠΑΕ, 1913 - 1922.—'Αλ. Φιλαδέφωσ, Νικόπολις, 1928 σ. 26 κ. ε.—Γ. Α. Σωτηρίου, Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἀνευρεθέντος ναοῦ ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠλείου (ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἱεροῦ Συμβόλου»), Ἀθήναι, 1915.

²) Le Quien, Oriens Christianus, Parisiis, 1740, τόμ. II, σ. 184.—Περὶ ἄνωτέρω σελ. 127 ὑπόσημ. 4.

³) Βλ. ἄνωτ. σ. 127.

πους, οὗς γενικῶς ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος κ. ἄ.¹, ὀρθότατον εἶναι νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι συγκατελέγετο καὶ ὁ τῆς πρωτεύουσας ἡπειρωτικῆς πόλεως, δηλαδή ὁ Νικοπόλεως.

Τῆς κατὰ τὸ 347 ὁμοῦ ἐν Σαρδικῇ συγκροτηθείσης συνόδου ἀναφέρεται ὅτι μετέσχε μετ' ἄλλων ἐπισκόπων τῶν Ἠπειρῶν² (δηλαδή παλαιᾶς καὶ νέας) καὶ ὁ Νικοπόλεως Ἡλιόδωρος³. Οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος, μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον, γνωστός ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἀπὸ τούτου ἀρχεῖται ἡ γνωστὴ τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς σειρά, ἣτις πλήρης χασμάτων πλησιάζει τὰ μέσα τοῦ ι' αἰῶνος καὶ διακοπτομένη ἐπαναλαμβάνεται τὸν ιδ', διὰ νὰ διακοπῆ ἐκ νέου περὶ τὰ τέλη τοῦ ιε' αἰῶνος⁴.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Νικοπόλεως ἐπίστρωσαν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἐπὶ Ἀναστασίου ἀρχιερωτεύσαντος Ἀλκίσωνος⁵ καὶ προσέθηκαν δύο δομίτους ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκτίσθη καὶ ἐλαμπρύνθη ἡ περίφημος βασιλικὴ τῆς Νικοπόλεως⁶.

Κατὰ ταῦτα ἡ σειρά τῶν ἐπισκόπων τῆς πόλεως ταύτης ἐπὶ τοῦ παρόντος διατίθεται ὡς ἑξῆς⁷.

1. Ἡλιόδωρος².— Οὗτος ἀναφέρεται ὅτι μετέσχε τῆς τῷ 347⁸ ἐν Σαρδικῇ συγκροτηθείσης συνόδου⁹.

¹) Εὐσέβιος, Βασιλ. Κωνσταντίνος, Γ. 7, 8 (Migne. Patrol. Graec. τόμ. 2^ο, σ. 1051) Κεφ. 6 ὅπως σύνοδον ἐν Νικαίᾳ γενέσθαι προσέταξεν . . . = Κεφ. 7 «Περὶ οἰκουμενικῆς συνόδου εἰς ἣν ἐκ πάντων ἐθνῶν παρήσαν ἐπίσκοποι». = «Τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἀπασῶν, αἱ τὴν Ἑθρώπην ἀπασαν, Λιβύην τε καὶ τὴν Ἰσίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνεκίετο τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια . . . ἀλλὰ καὶ Θράκας καὶ Μακεδόνας, Ἀχαιοὶ τε καὶ Ἠπειρώται . . .». — Σωκράτης Λ, 8. — Πρβλ. Mansi, Concil. collect. τόμ. 2, σ. 806. βιβλ. 2, c b — Harduin, Acta conciliorum, τόμ. 1.

²) Θεοδωρῆτ' Ἐκκλησι. Ἱστορ. Β, 7 «περὶ τῆς ἐν Σαρδικῇ γενομένης Συνόδου. . .» = Β, 8 Συνοδικὸν ὑπὸ τῶν αὐτόθι συνεληλυθότων ἐπισκόπων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Οἰκουμένην ἐπισκόπους γραφέν. Ἡ Ἁγία Σύνοδος ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα, ἀπὸ τῆς Ρώμης καὶ Σπανίας καὶ Γαλλίας, Ἰταλίας . . . Ἀχαίας, Ἠπειρῶν, Θυράκης . . .».

³) Le Quien, Orfens Christianus, τόμ. II, σ. 134. — Gams, Series episcoporum, Batisbonae, 1873, σ. 429. — Πρβλ. Hertzberg - Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἰθῆναι, 1902, τόμ. 3, σ. 337. — Ἡ ἐν Σαρδικῇ (τῇ μετέπειτα Τριδιτῶς νῦν δὲ Σόφιᾳ) σύνοδος συνεκροτήθη κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ Κωνσταντίου (337-361) εἰοῦ καὶ διαδόχου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Πρβλ. Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, Ἀθήνησιν 1852, τόμ. 3, σ. 227. Περὶ τοῦ ἔτους τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς αἱ γνώμαι εἶναι διάφοροι. Καὶ ἄλλοι μὲν δέχονται τὸ 343 (Α. Διομήδους Κυριακοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήνησιν, 1898, τόμ. Α. σ. 285), ἄλλοι τὸ 341 καὶ ἄλλοι τέλος τὸ 347.

⁴) Le Quien, ἐνθ. ἄνωτ. τόμ. II, σ. 134 καὶ τόμ. III, σ. 994 κξ. — Gams, ἐνθ. ἄνωτ.

⁵) Ἀλ. Φιλαδελφ. «Νικόπολις» σ. 11.

⁶) ΠΑΕ, 1915 σ. 59. — Ἀλ. Φιλαδελφ. «Νικόπολις».

⁷) Οἱ ἀριθμοὶ 1, 2, 3 κλπ. δὲν δηλοῦσιν ἀδιάκοπον διαδοχὴν, ἀλλὰ τίθενται ἀπλῶς πρὸς δῆλωσιν μιᾶς βοηθητικῆς σειράς.

⁸) Le Quien, ἐνθ. ἄνωτ. II, 133: Sardinensis synodi epistolae ad ecclesias subscripsit Heliodorus de Nicopoli.

2. Δωνάτος· 425. 431. 432 μ. Χρ.¹.—Μετέσχε τῆς ἐν Ἐφέσῳ τῷ 431, συγκροτηθείσης τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου, ὑπογραφόμενος «Δωνάτος ἐπίσκοπος Νικοπόλεως τῆς Παλαιᾶς Ἡλείρου» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Δυρραχίου Εὐχάριον, ὅστις ὑπεγράφητο τῆς νέας Ἡλείρου².

3. Ἀττικός· 446. 449 451.—Ἀναφέρεται ἐν ἐπιστολῇ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Λέοντος Α' τοῦ Μεγάλου, γραφείῳ τῷ 445/6 ἢ τῷ 449. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Λέων ὑπερασπίζων τὸν Ἀττικόν, καθ' οὗ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ἀναστάσιος εἶχεν ἐπιβάλλει ἐκκλησιαστικὴν πειθυρχικὴν ποινὴν κριθεῖσαν ὑπερβολικὴν³. Ὁ Ἀττικός μετέσχε τῆς ἐν Ἐφέσῳ μετ' αὐτοῦ συνόδου, τῆς συγκληθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Β' κατ' Αὐγουστον τοῦ 449 καὶ διὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς κληθείσης ληστρικῆς, ὑπογραφόμενος ὡς «Ἀττικός ἐπίσκοπος Νικοπόλεως τῆς κατὰ τὴν παλαιὰν Ἡλείρου»⁴. Ἐπίσης μετέσχε τῆς ἐν Χαλκηδόνι τετάρτης οἰκουμενικῆς συνόδου (451), ἐν ἣ καὶ διέπρεψε μετὰ θέρμης ὑποστηρίξας τὸ ἄκυρον τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου⁵.

4. Εὐγένιος· 458.—Περὶ τούτου γνωρίζομεν μόνον ὅτι ἀρχιεράτευσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος Α' (457-474)⁶.

5. Δομίτιος Α'-?-?.—Οὗτος γνωρίζεται ἡμῖν τὸ πρῶτον διὰ τῶν

¹) Αἱ χρονολογίαι ἀναφέρονται εἰς σχετικὰς μνείας ἀπαντώσας ἐν πρακτικοῖς συνόδων, ἐγγράφοις διαφόροις, ἐπιστολαῖς κλπ.

²) Le Quien, ἐνθ' ἄνωτ. II σ 133: Ephesinae synodi interfuit anno 431.—Gams ἐνθ' ἄνωτ. σ. 429. —Πρβλ. Hertzberg-Καρολίδου ἐνθ' ἄνωτ. 3, σ. 536.—Ἡ ἐν Ἐφέσῳ 1^η Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνεκροτήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ (108. 450) βλ. Ράλλη Ποτλῆ, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. 1, σ. 389 κτ.—Πρβλ. καὶ τόμ. 2, σ. 306 κτ.—Ἡ ἐν αὐτῷ ἀναφερομένη χρονολογία υἱγ (413) ἀπὸ Χριστοῦ πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς υλα' (431)

³) Mansi, τόμ. 5, σ. 1274 καὶ 1279.—Le Quien τόμ. 2, σ. 105. 133 κτ. 161 κτ.—Clinton, τόμ. 1, σ. 633. 639.—Πρβλ. Hertzberg-Καρολίδου ἐνθ' ἄνωτ. 3, 510.

⁴) Le Quien, τόμ. 3, σ. 131.—Mansi τόμ. 5, σ. 1274.—Hertzberg-Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. 3, σ. 512.

⁵) Le Quien, τόμ. 2, σ. 134.—Hertzberg-Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. 3, 514, 515.—Εὐαγγερίου Ἐκκλησ. Ἱστορ. Β, 18. Patrol. Graec. τόμ. 86, σ. 2518) «Ἐπιτομή τῶν κινήσεων ἐν τῇ εἰς Χαλκηδόνα Συνόδῳ... σ. 2575 «Μεθ' οὗς Ἀττικός, ἐπίσκοπος Νικοπόλεως ἐζήτησεν ἐνδόσιμον αὐτοῖς γενέσθαι ὀλίγων ἡμερῶν, ἐφ' ᾧ ἀκυμάντῳ διανοίᾳ καὶ ἀταράχῳ λογισμῷ τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦντα καὶ τοῖς ἁγίοις Πατέροις τυπωθῆναι...».

⁶) Le Quien, τόμ. 2, σ. 134.—Gams ἐνθ' ἄνωτ. σ. 428.—Hertzberg-Καρολίδου, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. 3, σ. 591.

⁷) Ἄν καὶ εἶναι ἀνεξακριβωτός ὁ χρόνος τῆς ἀρχιερατείας τούτου ἐφ' ὅσον ἄλλως τε εἶναι ἀνεξακριβωτός ὁ χρόνος τῆς ἰδρύσεως τῆς βυσαλικῆς (ἀναγομένης εἰς τὸν 8^ο μᾶλλον τοῦ 7^ο αἰῶνος, πρβλ. ΠΛΕ, 19:5 [1916] σ. 92—Ἴλ. Φιλαδέλφ. «Νικοπόλις» 1928, σ. 2) κ.τ.λ.—Γ. Σωτηρίου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 22), ἐκ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὁποίας γνωρίζεται ἡμῖν τὸ πρῶτον οὗτος, ἐν τούτοις ἀκολουθοῦντες τὰς σκέψεις τοῦ Γ. Σωτηρίου (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 21) τάσσομεν τὸν Δομίτιον Α', τὸν κατὰ τὰς ἐπιγραφάς

ἐπιγραφῶν τῶν ἀποκαλυφθεισῶν ἐν τῇ μεγάλῃ χριστιανικῇ βασιλικῇ¹, ἀναγραφόμενος ἐν αὐταῖς ὡς κτήτωρ καὶ ἐπιμελητὴς τῆς ἰδρύσεως τοῦ περιφήμου τούτου ναοῦ².

6. *Δομήτιος Β'* ?.—Καὶ οὗτος ἐγνωρίσθη ἡμῖν διὰ μιᾶς τῶν ψηφιδωτῶν ἐπιγραφῶν³, ἐν ᾗ ἀναγράφεται ὡς διάδοχος τῆς ἱερωσύνης τοῦ

Δομήτιον καὶ Δομήτιον, μετὰ τὸν Εὐγένιον καὶ πρὸ τοῦ Δομητίου Β', περὶ οὗ ὁμοίως κατωτέρω.

¹) Α.—Κάτωθεν τῆς θαυμασίας ψηφιδωτῆς συνθέσεως τῆς ἐν τῇ βορείᾳ πτέρυγι τῆς προδύσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος βασιλικῆς ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή:

† Ὁκεανὸν περὶφαντεῖον ἀπ[ε]ρίριτον ἐνθα δέδορκας
γαῖαν μέσσον ἔχοντα σοφοῖς ἰνδάλμασι τέχνης
πάντα πέριξ φορέουσιν ὅσα πν[ε]ίσι τε καὶ ἔρπει
Δομητίου κτέανον ἰμ[ε]γαθύμου ἀρχιερέως.

Ταύτην ἐδημοσίευσαν οἱ ἐξῆς Γ. Σωτηρίου, (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 13. 23) καὶ Ἀλ. Φιλαδελφεὺς (ΠΑΕ, 1915 [1916] σ. 68), τρίτον ὁ Φιλαδελφεὺς (ΑΕ, 1916, σ. 67), τέταρτον Ἰταλὸς τις ἀνταποκριτῆς (Civiltà cattolica 68 (1917) σ. 881), πέμπτον ὁ Ἀντώνιος Χ. Χατζῆς (ΑΕ, 1918 σ. 28 κ. ε) καὶ ἕκτον ὁ Ἀλέξ. Φιλαδελφεὺς («Νικόπολις» 1928, σ. 30). Ἐνταῦθα ἐπανεκδίδεται αὕτη, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀ. Χατζῆ γενομένην συστηματικωτέραν δημοσίευσιν.

Β'. Παρὰ τὸ κατώφλιον τῆς μεγάλης βασιλικῆς πύλης ἀπεκαλύφθη ἡ κάτωθι ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή:

† Λίθον ἀπαστρέπτοντα θ((εο))ῦ χάριν ἐνθα κ((αι)) ἐνθα
ἐκ θεμεθλων τολύπευσε κ((αι)) ἀγλαῖην πόρε πᾶσαν
Δομήτιος περίπυστος, ἀμωμήτων ἱερῶν
ἀρχιερεὺς πανάριστος, ὅλης πάτρης μέγα φέγ[γος].
αὕτη ἡ πύλη τοῦ κ((υρίου)) δίκαιοι εἰσελθόντων

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν Γ. Σωτηρίου (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 14. 25) καὶ Ἀλ. Φιλαδελφεὺς (ΠΑΕ, 1915 [1916] σ. 89), ἐκ τρίτου ὑπὸ Ἀλ. Φιλαδελφεὺς (ΑΕ, 1917, σ. 48 65), τὸ τέταρτον ὑπὸ Ἀ. Χ. Χατζῆ (ΑΕ, 1918, σ. 31) καὶ ἐκ νέου ὑπὸ Ἀλ. Φιλαδελφεὺς («Νικόπολις» 1928, σ. 31).

Γ'.—Μετὰ τὸ κατώφλιον τοῦ *Νάρθηκος* ἀπεκαλύφθη τρίτη ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή μικρὸν διαφέρουσα τῆς προηγουμένης καὶ ἔχουσα ὡς ἐξῆς:

† Οἶκον ἀπαστρέπτοντα θ((εο))ῦ χάριν ἐνθα κ((αι)) ἐνθα
δείματο καὶ κόσμησε καὶ ἀγλαῖην πόρε πᾶσαν
Δομήτιος περίπυστος, ἀμωμήτων ἱερῶν
ἀρχιερεὺς πανάριστος, ὅλης πάτρης μέγα φέγγος[ς].

Ἐδημοσιεύθη δὲ ὑπὸ τῶν Γ. Σωτηρίου (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 15—23), Ἀλ. Φιλαδελφεὺς (ΠΑΕ, 1915, σ. 91, ΑΕ, 1917, σ. 63), ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ ἀνταποκριτοῦ (Civiltà cattolica σ. 379) καὶ τοῦ Ἀντ. Χατζῆ (ΑΕ, 1918, σ. 32).

²) Βλ. τὰς ἀνωτέρω δημοσιευομένας ἐπιγραφάς.

³) Ἡ ἐπιγραφή ἀπεκαλύφθη παρὰ τὸν οὐδὸν τῆς κυρίας τοῦ ναοῦ εἰσόδου, τῆς κειμένης ἐν τῷ δυτικῷ τοίχῳ τοῦ ἐξωνάρθηκος καὶ ἔχει οὕτω:

Δομήτιος μὲν ὁ πρῶτον τὸν σεβάσιμον κατεσκεύασεν οἶκον,
Δομήτιος δὲ ὁ νῦν γε Ν((ικο))π((όλεως)) ἐὼν ἐκ[ε]ίνου καὶ τῆς ἱερωσύνης διάδοχος
δυνάμ[ε]ι Χρ(ιστοῦ) τὴν πᾶσαν ἐκαλ[ι]έργησεν τρίτωον
εὐφρόσυνος μὴν ἐν τῷ νεφῷ ὡς μαθητῆς τοῦ προτέρου Π+Ι+ΑΙ ΜΑΩC [—?]

5 Δημητρίου μάρτυρος ἐκάτερος εὐχαριστῶν τῇ προστασίᾳ

Ε. Μ. της Κ. Τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

κρόην Δομιτίου και ὡς συνεχιστῆς τῆς διακοσμῆσεως τῆς μεγάλης βασιλικῆς, ἦτις, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς, ἐτιμᾶτο εἰς μνήμη τοῦ μεγαλομάρτυρος *Δημητρίου*¹.

7. *Ἀλκίσων*²⁻³.—Περὶ τούτου ἐγνωρίζομεν ὅτι ἀρχιεράτευσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α' (Ἀπριλ. 491 - Ἰουλ. 518) και ὅτι διεδέξατο αὐτὸν ὁ Ἰωάννης⁴. Ἐπίσης ἦτο γνωστὸν ὅτι κληθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος και παρεπιδημῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐτελεύτησεν ἐν αὐτῇ⁵. Ἐκ μιᾶς δὲ ψηφιδωτῆς ἐπιγραφῆς ἀποκαλυφθείσης ἐν τῷ οὐδῶ μεγαλοπρεποῦς αἰθύσης, ἀνηκούσης εἰς μέγα και λαμπρὸν οἰκοδόμημα, μανθάνομεν ὅτι κτίστης τοῦ μνημειώδους ἐκείνου κτηρίου ἦτο ὁ *Ἀλκίσων*⁶. Ἀναφέρεται ὅτι μετέσχε μιᾶς τῶν ἐν Ἡπειρῶ τοπικῶν συνόδων⁷, θεωρεῖται δὲ και ὡς εἰς τῶν ἐντριβεσταίων περὶ τὴν καθολικὴν πίστιν⁸ και τῶν ἐνθερμοτάτων ὑποστηρικτῶν τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου⁹ πρὸς αὐτὸν ἀληθύνοντο αἱ τῶν μοναχῶν τῆς Παλαιστίνης περὶ Μακεδονίου, Φλαβιανοῦ κ. ἄ. ἐπιστολαὶ¹⁰.

¹ Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἀλ. Φιλαδελφῆος (ΑΕ, 1916, σ. 122=ΠΑΕ, 1916 [1922] σ. 57= Νικόπολις, 1928, σ. 35) και Ἀντ. Χατζῆ (ΑΕ, 1918, σ. 29).

² Βλ. τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ἐν στ. 5.

³ Ἄλκίσων (Φιλαδελφεὺς Νικόπολις> σ. 11) ἢ *Ἀλκίσων* (Γ. Σωτηρίου ἐνθ. ἀνωτ. σ. 24); Τὸν τύπον *Ἀλκίσων* εὐρίσκομεν παρ' Εὐαγγέλιου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. 3, 31 (Migne, Patrol. Graec. τόμ. 86, Νικηφόρου Καλλίστου 16, 29 κ. 30 (Migne, Patrol. Graec. τόμ. 145) και Gams ἐνθ. ἀνωτ. σ. 429)· παρὰ δὲ τῷ Le Quien εὐρηναται ἀμφότεροι οἱ τύποι *Alecyson*, *Aleissson* και *Aleisison*.—Τὸ ὄνομα εἶναι γνωστὸν και ὡς ὄνομα ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας.

⁴ Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ δὲν ἔχομεν ρητὴν μαρτυρίαν. Καὶ ὁ μὲν Le Quien (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 134) ὁ Gams (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 429) και ὁ Γ. Σωτηρίου (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 24) δέχονται αὐτὸν ἀρχιερατεύοντα κατὰ τὸ 516, ὁ δὲ Hertzberg λέγει ὅτι ἀπεβίωσεν οὗτος κατὰ τὸ 513 (Hertzberg· Καρολίδου, ἐνθ. ἀν. 3, 588).

⁵ Le Quien, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 134 «Anastasio imperatore sedebat Aleissson Nicopoli is veteris Epiri metropolita». σ. 135 «Aleisssonis itaque successit Johannes anno 516».

⁶ Le Quien, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 134, κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μαρκελίνου «ab imperatore Byzantium accessitum, ibique obiisse refert (Marcellinus)».—Migne, Patrol. Graec. τόμ. 86, σ. 1860; Εὐαγγέλιου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. 3, 31, ὑπόμνημα 44 «Aleisison . . . mortuus est anno Christi 516». Πρὸβλ. Hertzberg· Καρολίδου, ἐνθ. ἀνωτ. 3, 588.

⁷ Τῆς ἐπιγραφῆς και τοῦ ὀνόματος πρώτην ποιεῖται μνησίαν ὁ Ἀλ. Φιλαδελφεὺς ἐν «Νικόπολις» 1924, σ. 11.

⁸ Γ. Σωτηρίου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 24.

⁹ Le Quien, ἐνθ. ἀνωτ. II, 131 «Chalcedonensis seu Catholicae Fidei studiosissimus». «Episcopus Nicopolitanus satisfaciens Ecclesiae Catholicae susceptus est».

¹⁰ Εὐαγγέλιου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. (Migne, Patrol. Graec. τόμ. 86, σ. 1860) 3, 31 ὑπομν. 44 «Hic Aleissson episcopus erat Nicopolis quae metropolis est veteris Epiri, inter praecipuos defensores synodi Chalcedonensis».

¹¹ Εὐαγγέλιου, ἐνθ. ἀνωτ. 3, 31 «Ἐπιστολὴ τῶν μοναχῶν Παλαιστίνης πρὸς Ἀλκί-

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

8. *Ἰωάννης-?*—Οὗτος διεδέχθη τὸν Ἀλκίσωνα¹. Τὰ περὶ τοῦ χρόνου ὅμως τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον εἶναι πῶς ἀσαφῆ· δι' ὃ δὲ μὲν Le Quien καὶ ὁ Gams δέχονται τὸ ἔτος 516², δηλαδὴ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλκίσωνος, ὡς ἔτος τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ, ὃ δὲ Γ. Σωτηρίου τὸ 517³. Ὁ Ἰωάννης ἔνεκα τῆς τότε κρατούσης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνωμαλίας⁴ δὲν ἠθέλησε νὰ χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ αἵρετικοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Δωροθέου. Ἀπέστειλε λοιπὸν τὸν διάκονον αὐτοῦ Ρουφῖνον πρὸς τὸν πάπαν Ὁρμίσδαν, ὅπως διαβεβαιώσῃ αὐτὸν περὶ τῆς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ὀρθοδοξίας ἐμμονῆς καὶ ὑποσχεθῇ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν πάπαν, εἰς ὃν ἔγραψε σχετικῶς καὶ τοπικῇ (ἑπτὰ ἐπισκόπων) σύνοδος⁵.

9. *Ἀνδρέας* 596.—Ἀναφέρεται ἐν ἐπιστολῇ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου ἀπευθυνομένη πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Ἡπείρου καὶ γραφείῃ τῷ 596⁶.

10. *Σωτήριχος-?*—Ἀναφέρεται ἐν ἐπιστολῇ τοῦ πάπα Ὁνωρίου Α', γραφείῃ περὶ τὸ 626 ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὑπατίου⁷.

σωνα περὶ Ξεναίου καὶ ἄλλων τινῶν.—Περὶ τοίνυν Μακεδονίου καὶ Φλαβιανοῦ γράφον τὸ ἐν Παλαιστίνῃ μοναδικὸν πρὸς Ἀλκίσωνα ἐπὶ λέξεως λέγει ταῦτα—Πρὸβλ. Λικηφόρον Κάλλιστον (Migne, Patrol. Graec. τόμ. 145) 16, 27 Ταῦτα μὲν αἷτια, δι' ἃ τοσοῦτοι ἄνδρες, Μακεδόνιος καὶ Φλαβιανός, τῶν οἰκείων θρόνων ἠλάθησαν· περὶ ὧν καὶ τὸ ἐν Παλαιστίνῃ μοναδικὸν πρὸς Ἀλκίσωνα γράφον, τάδε κατὰ ρῆμα διασαφεῖ. =16, 28 «οἷα τὸ ἐν Παλαιστίνῃ μοναδικὸν πρὸς Ἀλκίσωνα περὶ Μακεδονίου καὶ Φλαβιανοῦ τῆς ἂντιοχείας ἔγραψε καὶ περὶ τῆς τῆνικαῦτα ἐκκλησιαστικῆς συγχύσεως». =16, 29 «περὶ οὗ τὰ εἰρημμένα πρὸς Ἀλκίσωνα γράμματα καὶ ταῦτα διέξιεν» =16, 30 «ἐκ τῶν πρὸς Ἀλκίσωνα γραμμάτων, ὅποια καὶ περὶ τοῦ δυσσεβοῦς Ξενήρου διεξίσαιν».

¹) Le Quien ἐνθ. ἀνωτ. II, 134.—Gams, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 429.

²) Le Quien ἐνθ. ἀνωτ. II, 135 «Alcisoni, itaque successit Johannes 516.—Gams. ἐνθ. ἀνωτ. σ. 429.

³) Γ. Σωτηρίου, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 23.

⁴) Θεοφάνης (ἐκδ. De Boor), 1, 160.—Le Quien. II, 134.—Mansi, Concil. collect. τόμ. VIII, σ. 401. 408. 537.—Harduin, Acta concil. τόμ. 2, σ. 1027. 1031.—Hefele, Consiliengeschichte, τόμ. 2, 653.—Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ. ἀνωτ. 3, 587 κξ.

⁵) Le Quien II 135 «Episcopi veteris Epiri in synodica ad Hormisdam, de ordinatione Johannis, receptum Alcisonem, ad Apostolicae sedis communionem praedicunt. —Johannes . . . qui synodicam ordinationis suae relationem ad Hormisdam Papam transmisit, non item Dorotheo Thessalonicensi, qui hanc ab eum causam eum insectatus est».—Hertzberg - Καρολίδου, ἐνθ. ἀνωτ. 3, 587.

⁶) Le Quien. τόμ. II, σ.—136.—Gams ἐνθ. ἀνωτ. σ. 429.—⁷) Γ. Σωτηρίου ἐνθ. ἀνωτ.) εἶναι προσδιοριστικώτερος εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ καθορίζων αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἐτῶν (596—604).

⁸) Le Quien, τόμ. II, σ. 137 «Honorio I Romano Pontifice Hypatius Nicopolitanae ecclesiae Diaconus Epiri veteris metropolita post Soterichum factus est, ipso testo Honorio epist. 7. Ex qua epistola discimus Soterichum qui nonnullorum criminum reus factus. Romam sui purgandi causa venerat, post a

11. Ὑπάτιος-626.—Οὗτος κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ὀνωρίου Α' ἔγινε μητροπολίτης Νικοπόλεως μετὰ τὸν Σωτήριον ¹.

12. Ἀναστάσιος-?.—Οὗτος παρεκάθησεν εἰς τὴν ἑβδόμην οἰκουμηνικὴν σύνοδον (724) ὑπαγοφόμενος ὡς «Ἀναστάσιος ἀνάξιος ἐπίσκοπος Νικοπόλεως (παλαιᾶς Ἡλείου)» ².

13. Δανιὴλ ?.—Οὗτος ἀρχιεράτευσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—912) ³, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ προήχθη εἰς τὸν θρόνον τῆς ἐν Γαλατίᾳ Ἀγκύρας ⁴.

Ἐνταῦθα περατοῦται ὁ κατάλογος τῶν μητροπολιτῶν Νικοπόλεως, διότι διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ γενομένης διατυπώσεως τῆς τάξεως τῶν ἐκκλησιῶν ἡ Νικόπολις ὑπῆχθη ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν Ναυπάκτον καὶ οἱ ἐπίσκοποι φέρουσιν ἑφεξῆς τὸν τίτλον «ὁ Ναυπάκτου Νικοπόλεως» ⁵, ὃν διετήρησαν ἐπὶ βραχὺ ⁶.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ διαδεχθεὶς τὸν Λέοντα υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ θεμάτων ἔργῳ αὐτοῦ ἀναφέρει τὴν Νικόπολιν ὡς μητρόπολιν ⁷, ἀλλὰ τοῦτο ἀσφαλῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν πολιτικὴν διαίρεσιν, τοῦ ὅρου μητρόπολις λαμβανομένου ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ κεφαλῆ, πρωτεύουσα κ.τ.τ.

Περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ Δανιὴλ μέχρι τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως καὶ ἔτι βραδύτερον ἐπισκόπων οὐδὲν ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν. Ἀπὸ τοῦ τέλους ὁμοῦ τοῦ ιδ' αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ ιε' ἀναφέρονται δώδεκα ὀνόματα ἐπισκόπων Νικοπόλεως, ὑπαγομένων ὑπὸ τὸν τῆς Ναυπάκτου.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα παραλαμβάνομεν παρὰ τοῦ Le Quien ἄνευ οὐδε-

suis neci datum esse.—Ὁ Gams (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 429) παρέχει τὸς χρονολογίας 603 καὶ 625, ἀποφεύγων τὸ 626, διότι κατ' αὐτὸ φέρεται ὡς μητροπολίτης ὁ διάδοχος τοῦ Σωτηρίου Ὑπάτιος· ἀλλὰ μήπως δὲν ἦτο δυνατόν κατὰ τὸ 626 νὰ ἐξῆ ὁ Σωτήριος καὶ τούτου διαρκούτος νὰ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Ὑπάτιος;

¹) Le Quien, τόμ. II, σ. 137. Βλ. τὴν ἀμέσως ἀνωτέρω ὑποσημείωσιν 2.—Πρβλ. Gams, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 439.

²) Le Quien, τόμ. II, σ. 137.—Ὁ Gams (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 429) παρασημειοῖ τὸ ἔτος 787, ὁ δὲ Γ. Σωτηρίου (ἐνθ. ἄνωτ. σ. 24) τὸ 692 μὲ διαφορὰν 95 ἐτῶν.

³) Le Quien, II, 138.—Ὁ Gams παρασημειοῖ τὰ ἔτη 880/70, ὁ δὲ Γ. Σωτηρίου τὰ 889—911 (ἴσως 886—911, 2).

⁴) Νικηφόρος Κάλλιστος 14, 39 (Migne, Patrol Graec. τόμ. 145) «ὁ τῆς ἐν Ἑλλάδι Νικοπόλεως ἐπίσκοπος Δανιὴλ εἰς τὴν τῆς Γαλατίας Ἀγκυραν προβιβάζεται».—Πρβλ. Le Quien II, 138.

⁵) I. A. Bandurii, Imperium Orientale, τόμ. I, σ. 204.—Πρβλ. Le Quien, II, 134, 138.—H. Gelzer, Texte der Notitiae episcopatum, München, 1901, σ. 550 κ. εἰ.

⁶) Βλ. κατωτέρω σελ. 157.

⁷) Κ. Πορφυρογ Περί θεμάτων (ἐκδ. Βόννης) 2, 54, 16 «Ὁ γδοον θέμα Νικόπολις.—Ἐπαρχία παλαιᾶς Ἡλείου τῆς Φωκικῆς (ἢ Φωτικῆς) ὑπ' ἡ ἐμόνα, πόλις δώδεκα, Νικόπολις μητροπολις».

μιας περιὶ αὐτῶν περαιτέρω ἐρεύνης εἶναι δὲ τὰ ἐξῆς Δουκᾶς, Πέτρος (1390), Λεονάρδος, Μαρτῖνος (1394), Ἰωάννης (1396;), Φραγκῖσκος, Ἰβων (1412), Πέτρος Β', Μιχαήλ (1413), Ἐρμᾶννος (1417), Wenzeslaus, Οὔγων (1437)¹.— Τῷ δὲ 1480 ἀναφέρεται ὡς ἀρχιερεὺς Ναυπάκτου καὶ Νικοπόλεως ὁ Γεράσιμος Χοῖδᾶς ὁ Καλλιδόντης².

Ἡ μετέπειτα ἐξέλιξις τῆς ἐκκλησίας Νικοπόλεως δὲν ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσαν ἐρευνᾶν κύριον σκοπὸν ἔχουσαν τὴν σύνδεσιν τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὴν τῆς διαδόχου αὐτῆς Πρεβέζης, ἧς ἡ δημιουργία ἀρξάμενη μετὰ τὴν πλήρη ἐξαφάνισιν τῆς Νικοπόλεως δύναται νὰ ἀναχθῆ πολὺ πέραν τοῦ 16' αἰῶνος³.

Πρὸς πληρεστέραν ὅμως ἐμφάνισιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐπισκοπῆς Νικοπόλεως παραθέτομεν ἐνταῦθα σημειώματά τινα περὶ τῆς τάξεως, ἣν αὕτη κατὰ καιροὺς κατεῖχεν ἐν τῇ καθόλου τάξει τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν τῶν ὑπαγομένων τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως.

Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου (367—403;) συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν πρωτοκλισιῶν πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν ἡ ἐκκλησία Νικοπόλεως δὲν ἀναγράφεται⁴.

Εἰς τὰς τοῦ Βασιλείου ὅμως σημειώσεις περὶ τάξεως προκαθεδρίας ἀναφέρεται ἡ Νικόπολις μετὰ τῶν μητροπόλεων, αἵτινες ἀπεσπᾶσθησαν ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς διοικήσεως καὶ ὑπῆχθησαν ὑπὸ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης συνόδου⁵.

¹) Le Quien, Oriens Christianus τόμ. III, σ. 994 κ. ἑ.

²) Σπυρ. Λάμπρου, Ν. Ἑλληνομν. 6, 57 κ. ἑ. Παΐσιου Δημάρου, ἐπισκόπου Παραμυθίας καὶ Μουθρωτοῦ περιγραφή τῆς Ἁγίας καὶ θαυματοῦ γοῦ εἰκόνης τῆς ἑσπεραγίας θεοτόκου τῆς Χρυσοβίτσης, σ. 56/7.— Εἰς δὲ τοὺς 1480. . . ἀρχιερατεύοντος τότε τοῦ πανιερωτάτου Ναυπάκτου καὶ Νικοπόλεως κυρίου Γερασίμου τοῦ Χοῖδᾶ τοῦ Καλλιδόντου.— Εἶναι περίεργος ἡ μνεῖα τίτλου Ναυπάκτου Νικοπόλεως· περὶ τὰ τέλη τοῦ 16' αἰῶνος. ἐν Φ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὁ τίτλος ἀπὸ τοῦ 1' ἤδη αἰῶνος εἶχε περιορισθῆ εἰς «τὸν Ναυπάκτου» μόνον. Ἡ ἐπαναφορὰ αὕτη ἀσφαλῶς ὀφείλεται εἰς φιλαρχαϊσμόν.

³) Π. Ἰ. Φουρίκη, ἡ Πρέβεζα, ἐν Ἐπετηρίδι βυζαντινῶν σπουδῶν, ἔτος Δ' [1924] σ. 293 κ. ἑ.

⁴) Κ. Πορφυρογ., Ἐκθεσις βασιλείου τάξεως (ἐκδ. Βόννης) 791 κ. ἑ.— Πρβλ. H. Gelzer, Texte der Notitiae episcopatum, München, 1901, σ. 534.

⁵) H. Gelzer, Georgii Cyprii, Descriptio Orbis Romani ets σ. 1. Basilii Notitia σ. 27 «εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ἀποσπασθέντες ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς διοικήσεως, νῦν δὲ τελοῦντες ὑπὸ τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως μητροπολιταὶ καὶ ὑφ' ἑαυτοὺς ὄντες ἐπίσκοποι α' ὁ Θεσσαλονίκης . . . γ' ὁ Νικόπολεως . . . Οὗτοι προσετέθησαν τῇ συνόδῳ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τὸ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν κατέχεσθαι τὸν πάπαν τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης». — Ὡς γνωστὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνήλθον τρεῖς σύνοδοι· ἡ μὲν τῷ 381, ἡ δὲ τῷ 546 καὶ ἡ τρίτη τῷ 719 μ. Χρ. Ἐνταῦθα πιθανῶς πρόκειται περὶ

Εἰς τὸν τοῦ Ἱεροκλέους ἱερατικὸν Συνέδημον ἀναφέρεται ἡ Νικόπολις ὡς μητρόπολις τῆς παλαιᾶς Ἡπείρου¹.

Εἰς δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886 - 911) γενομένην «διατύπωσιν» ὅπως ἔχουσι τάξεως οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ πατριαρχῷ Κωνσταντινουπόλεως» ἡ Νικόπολις ἀναφέρεται ὡς ὑποκειμένη εἰς τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου, ἣτις κατέχουσα ἅς θέσιν εἶχεν ὑπ' αὐτὴν ὀκτώ θρόνους².

Τέλος εἰς τὴν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Τσιμισκῆ (969 - 976) ἀναγομένην ἔκθεσιν ὁ τῆς ἐπαρχίας Νικοπόλεως κρατεῖ τὴν ἅς τάξιν ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ Ναυπάκτου»³. Ἀπὸ τούτου δὲ τοῦ χρόνου παύει ἀναφερομένη ἡ Νικόπολις ἐν τῷ συνθέτῳ τίτλῳ Ναυπάκτου - Νικοπόλεως, αἱ δὲ μετέπειτα ἔκθεσις ἡμιλοῦσι μόνον περὶ Ναυπάκτου, ἣς ὁ θρόνος πολλάκις μεταβάλλει κατάστασιν. Οὕτως εἰς τὴν ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου (1282 - 1328) συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν ὁ Ναυπάκτου ἀπὸ ἅς γίνεται μβ⁴, ἐπὶ Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1325 - 1341) ἐπανακτᾶ τὴν ἅς θέσιν⁵, εἰς ἔκθεσιν δὲ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας φέρεται ὡς κε μητρόπολις⁶.

Ταῦτα εἶναι πάντα ὅσα μέχρι τοῦδε ἠδυνήθημεν νὰ συγκεντρώσωμεν σχετικᾶ πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Νικοπόλεως.

τῆς κατὰ τὸ 881 ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου.

¹) Ἱεροκλέους, Συνέδημος (ἔκδοσ. Parthey) 651, ιβ «Ἐπαρχία Παλαιᾶς Ἡπείρου» ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις δώδεκα, μητρόπολις Νικόπολις . . . ». Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Συνεδήμου δὲν φαίνεται σαφῶς ἂν αἱ «δώδεκα πόλεις» ἀνάγονται εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν ἢ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἂν «αἱ πόλεις» πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἐπισκοπικοὶ θρόνοι. Ὁ Συνέδημος ἐδημοσιεύθη, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, πρὸ τοῦ 535 μ. Χρ.

²) H. Gelzer, Texte der Notitiae episcopatum, München, 1901, σ. 255 κ. ἑ. «Ὅσοι ἐκάστη μητροπόλις ὑπόκεινται θρόνοι». — Σελ. 556 · † Τῆ Ναυπάκτῳ Νικοπόλεως ἅς, α ὁ Βουνδίτζης, β ὁ Ἄετοῦ, γ ὁ Ἀγγελῶου, δ ὁ Ρογῶν, ε ὁ Ἰωαννίνων. ς ὁ Φωτικῆς, ζ ὁ Ἀνδριανουπόλεως. η ὁ Βο(υ)θρωτοῦ» — Πρβλ. Bandurii, Imperium Orientale, τόμ. I, σ. 204. — Le Quien, II, 134—138.

³) H. Gelzer, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 568 «Αἱ μητροπόλεις: Ἐπαρχίας Νικοπόλεως—ἅς—ὁ Ναυπάκτου».

⁴) H. Gelzer, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 593 κ. ἑ. «† Ἡ ἔκθεσις αὕτη τῶν ὑποκειμένων μητροπόλεων τῷ ἀποστολικῷ καὶ πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος Κωνσταντινουπόλεως ἐξετέθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αἰοδίου βασιλέως κυροῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ γέροντος» = «μβ ὁ Ναυπάκτου καὶ αὕτη ἅς οὕσα εἰς μβ' γέγονεν».

⁵) H. Gelzer, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 606 κ. ἑ. «Ἐκθεσις τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως κυροῦ Ἀνδρονίκου, τοῦ τρίτου τῶν Παλαιολόγων» = «ἅς ὁ Ναυπάκτου».

⁶) H. Gelzer, ἐνθ. ἀνωτ. 613 κ. ἑ. — Πρβλ. Χρυσσοτ. Παπαδοπούλου, Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πατριαρχείου Κων/πόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (Ἐπιστημ. Ἐπετ. Πανεπιστ. ἸΗ' (1928), σ. 216 κ. ἑ.

Ἐκ δὲ τῶν οὕτω παρατιθεμένων σημειωμάτων προκύπτει ἀδιάστως πρῶτον μὲν ὅτι τὰ πρὸ τούτου εἰρημένα περὶ τοῦ σαφῶς καὶ ἀκριβῶς καθωρισμένου χρόνου τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς πόλεως ταύτης, ἂν καὶ ταῦτα ἀδρῶς ἄπτονται σπουδαίων τῆς καθόλου ἱστορίας σημείων, ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀστήρικτοι εἰκασίαι προεληθοῦσαι ἐκ τῆς ἐσπευσμένης καὶ ἀδασανίστου χρήσεως τῶν πηγῶν, ἔπειτα δὲ ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἐπιμελεστέρας τῶν πηγῶν ἐρεύνης δὲν διδασκόμεθα εἰ μὴ μόνον ὅτι κατὰ προσέγγισιν δύναται νὰ προσδιορισθῇ τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως καὶ ὁ αἶψα τῆς καταστροφῆς αὐτῆς.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἔτους τοῦ συνοικισμοῦ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι τοῦτο στρέφεται περὶ τὸ 29 π. Χρ., περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῆς βαθμιαίας καταστροφῆς αὐτῆς ὅτι οὗτος κείται ἐντὸς τοῦ δεκάτου αἰῶνος, καθ' ὃν αἱ περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας αὐτῆς εἰδήσεις καθίστανται ἀσαφέσταται καὶ οἶονεὶ διακόπτονται.

Ὡς δηλαδὴ ἀνωτέρω εἶδομεν, ἡ ἐκκλησία Νικοπόλεως ἐπὶ μὲν τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886 - 911) ὑπήχθη ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου, φέροντος ἔκτοτε τὸν σύνθετον τίτλον «Ναυπάκτου Νικοπόλεως», ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ (969 - 976) δὲν γίνεται πλέον μνηεὶα Νικοπόλεως εἰ μὴ μόνον Ναυπάκτου¹.

Ταῦτα συγκρινόμενα πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Β' τοῦ Τραυλοῦ κατὰ τὸ 829 πρώτην πρὸ τῆς Νικοπόλεως ἐμφάνισιν τῶν Βουλγάρων, τὰς ἐπὶ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ δευτέραν πρὸ τοῦ 927 καὶ τρίτην κατὰ τὸ 927 ἐμφανίσεις καὶ ἐγκαταστάσεις τῶν Βουλγάρων παρὰ τὴν Νικόπολιν² καὶ τὴν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου (977 - 986) ἐπιδρομὴν τοῦ Σαμουὴλ κατὰ τῆς πόλεως ταύτης³ προάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι ἡ βαθμιαία καὶ οὐδόλως διαφέρουσα τῆς καταστροφῆς ἐξάντησις τῆς Νικοπόλεως ὀφείλεται εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐπὶ ἓνα καὶ ἡμισυ αἰῶνα καταφερόμενα πλήγματα.

Ἄν δὲ πρὸς τούτοις λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τε ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ Λέοντος ἀναφερομένη τῆς ἐκκλησίας Νικοπόλεως ὑπὸ τὴν τῆς Ναυπάκτου ὑπαγωγὴ καὶ ἡ διὰ τῆς τοῦ Τσιμισκῆ ἐκθέσεως πιστουμένη διαγραφὴ τῆς Νικοπόλεως ἀπὸ τοῦ συνθέτου τίτλου «Ναυπάκτου Νικοπόλεως»⁴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἦσαν τυχαῖαι, ἀλλ' ἀσφαλῶς θὰ ὀφείλοντο εἰς σπουδαῖα ἐξωτερικὰ αἷτια, οἷον ἡ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατοχὴ τῆς πόλεως καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι λήγοντος τοῦ θ' καὶ ἀρχο-

¹) Βλ. μικρὸν ἀνωτέρω.

²) Βλ. ἀνωτ. σ. 137.

³) Βλ. ἀνωτ. σ. 137 κ. εἰ.

⁴) Βλ. ἀνωτ. σ. 157 κ. εἰ.

μένον τοῦ 1' αἰῶνος ἡ Νικόπολις εἶχε παύσει κατ' οὐσίαν ν' ἀποτελῆ τμήμα τοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι, καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Κεδρηνός, ὕστερον τὰ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει βουλγαρικὰ φῆλα καταπολεμηθέντα ὑπὸ τοῦ Βουλγαροκτόνου (976-1025) «ὕποχείρια Ρωμαίων ἐγένοντο»¹, ἀλλ' ἐπίσης εἶναι ἀληθές ὅτι ταῦτα, ὅσα τοῦλάχιστον ἠδυνήθησαν ν' ἀποφύγῃσι τὸν ὄλεθρον, παρέμειναν εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας χώρας.

Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην μορφήν τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατοχῆς τῆς Νικοπόλεως ὀφείλεται ἀσφαλῶς ἡ μηκέτι ὑπὸ μορφήν ἑλληνικὴν ἀναβίωσις αὐτῆς καὶ ἡ τυπικὴ μόνον τοῦ θέματος Νικοπόλεως ἐπὶ δύο καὶ πλέον εἰσέτι αἰῶνας ἐπιβίωσις.

¹) Κεδρηνός (ἔκδ. Βόννης) σ. 638.—Πρβλ. ἄνωτ' α. 138.

²) Βλ. ἄνωτ' α. 189 κ. ε.